

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**TRUMP YÖNETİMİNİN İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINA
YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI: DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DENİZ OKUMUŞ

Tez Danışmanı

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇİĞDEM PEKAR

ÇANAKKALE – 2021

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**TRUMP YÖNETİMİNİN İRAN’IN NÜKLEER PROGRAMINA YÖNELİK DIŞ
POLİTİKASI: DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DENİZ OKUMUŞ

Tez Danışmanı

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇİĞDEM PEKAR

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

tarafından Dr. Öğr. Üyesi yönetiminde hazırlanan ve tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Dr.Öğr. Üyesi
(Danışman)

Prof. Dr.

Dr.Öğr. Üyesi

Tez No. :

Tez Savunma Tarihi :

.....
Enstitü Müdürü

../ /

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

25/08/2021

TEŞEKKÜR

Çalışmam boyunca değerli katkılarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem PEKAR'a teşekkür ederim.

Bilge ve Bengi'ye ...

Deniz OKUMUŞ
Çanakkale, Ağustos 2021

ÖZET

TRUMP YÖNETİMİNİN İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI: DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİK

Deniz OKUMUŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem PEKAR

25/08/2021, 166

ABD ile İran ilişkilerinin kırılma noktası, İran İslam Devrimi ile başlamakla birlikte mevcut kırılma, İran'ın gizli bir nükleer programa sahip olduğu iddiası ile ortaya çıkan nükleer kriz ile derinleşmiştir. Nükleer kriz, ABD'nin dış politikada 11 Eylül saldırıları sonrası terörizmle savaşı dış politika önceliği haline getirdiği ve İran'ı terörizm ile ilişkilendirdiği bir dönemde ortaya çıkarak ABD'nin İran'a yönelik dış politikasının birincil gündemi haline gelmiştir. İran'ın gizli nükleer programı ile ilgili olarak ABD, bu ülkenin açıkça nükleer silah üretme amacı taşıdığı, nükleer silah elde etme isteği peşinde koştuğu ve dolayısıyla kendisi ve müttefiklerinin güvenliğine tehdit oluşturduğu değerlendirmesi yapmıştır. İran'ın nükleer silah elde etme isteğinin engellenmesi konusunda ise tüm Amerikan yönetimleri ortak dış politika hedefi olarak bu ülkenin nükleer hedeflerini önleme stratejisinde birleşmiştir.

Bu çalışma, ABD'nin Trump dönemi İran'ın nükleer programına yönelik dış politikasının değişim ve süreklilik çerçevesinde açıklanmasına odaklanmıştır. Değişim ve sürekliliği etkileyen unsurlar dış politikada karar alma yaklaşımı ile incelenmiştir. Bu bağlamda Trump yönetiminde İran'ın bir önceki yönetim döneminde imzalanan Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) anlaşmasına rağmen tehdit olarak algılanmaya devam ettiği görülmektedir. İran tehdidini bir bütün olarak gören Trump, anlaşmanın içeriği itibarıyla yalnızca nükleer konuları düzenlediği, diğer sorunları görmezden geldiği ve dolayısıyla

ABD ve müttefiklerinin güvenliğine tehdit oluşturduğu yönünde eleştirilerini yoğunlaştırmıştır. İş dünyasından gelmesinin etkisiyle anlaşmaya ilişkin ekonomik gerekçeleri de öne çıkaran Trump, anlaşmanın ekonomik açıdan Amerikan çıkarlarına uygun olmadığı sonucuna varmıştır. Bu nedenle mevcut anlaşmayı Amerikan çıkarlarına uygun hale getirmek için anlaşmadan doğrudan çekilmek yerine yeniden müzakere etme çabasına girmiştir. Belirtilen çabasının başarısızlıkla sonuçlanmasıyla Trump, anlaşmadan çekilme kararı alarak daha iyi bir anlaşmaya varmak amacıyla ekonomik yaptırımları öne çıkaran maksimum baskı politikası uygulamıştır. Bu noktada Trump dönemi ABD'nin İran politikasında nükleer İran tehdidinin önlenmesi konusunda bir süreklilik gözlemlenirken özellikle uluslararası sistemin doğasını algılama biçimi, kademeli bir değişim yerine hızlı bir değişim öngörme, geleneksel ittifak ilişkilerini önemsememe, sıfır zenginleştirme politikasına dönüş, dış politika dilinin sertleşmesi, önceki antlaşmaları ortadan kaldırma eğilimi ve İsrail'e verilen önemde bir değişim gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, KOEP, Maksimum Baskı, Nükleer Kriz, Nükleer Silah

ABSTRACT

THE FOREIGN POLICY OF THE TRUMP ADMINISTRATION TOWARDS IRAN’S NUCLEAR PROGRAM: CHANGE AND CONTINUITY

Deniz OKUMUŞ

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Social Science

Advisor: Asst. Prof. Çiğdem PEKAR

25/08/2021, 166

Although the breaking point of the US relations with Iran started upon the Islamic Revolution in Iran, the current break has deepened on the nuclear crisis that emerged with the claim that Iran has a secret nuclear program. The nuclear crisis has become the primary agenda of the US foreign policy towards Iran, emerging at a time when the US made the war on terrorism a foreign policy priority after the September 11 attacks and associated Iran with terrorism. With regard to Iran's secret nuclear program, US has made the assessment that this country openly aims to produce nuclear weapons, seeks to acquire nuclear weapons, and thus poses a threat to the security of itself and its allies. All American administrations have united in terms of preventing Iran's desire to acquire nuclear weapons with the strategy of preventing this country's nuclear targets as a common foreign policy goal.

This study focuses on explaining the foreign policy of the US towards Iran's nuclear program during the Trump period within the framework of change and continuity. The factors that effect the change and continuity are examined through the decision making approach in foreign policy. In this context it is seen that Iran continues to be perceived as a threat by the Trump administration despite the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) agreement signed during the previous administration. Seeing the threat of Iran as a whole, Trump intensified his criticisms that the agreement only regulates nuclear issues,

ignores other problems and therefore poses a threat to the security of the US and its allies. Emphasizing the economic reasons for the agreement with the effect of coming from the business world, Trump concluded that the agreement was not economically beneficial for American interests. Therefore, it has made an effort to renegotiate rather than withdraw directly from the current agreement to bring it in line with American interests. With the failure of his stated effort, Trump decided to withdraw from the agreement and implemented a policy of maximum pressure that emphasized economic sanctions in order to reach a better agreement. At this point, while a continuity is observed in the US Policy towards Iran during the Trump Administration, a variation is observed in the form of especially perception of the nature of the international system, preferring rapid change rather than gradual change, disregarding traditional alliance relations, zero enrichment policy, hardening foreign policy language, tendency to abolish previous treaties, and emphasis on Israel.

Key Words: Foreign Policy, JCPOA, Maximum Political Pressure, Nuclear Crisis, Nuclear Weapon

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	xii

GİRİŞ

1

BİRİNCİ BÖLÜM DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE KARAR ALMA YAKLAŞIMI

6

1.1. Dış Politikaya İlişkin Kavram ve Kuramlar	6
1.1.1. Dış Politika Kavramı	6
1.1.2. Dış Politika Analizi (DPA).....	9
1.1.3. Dış Politika Analizi Çalışmaları	12
İlk Nesil Çalışmalar	12
İkinci Nesil Çalışmalar	14
Çağdaş Dış Politika Analizi Çalışmaları	17
1.2. Dış Politikada Karar Alma Yaklaşımı	18
1.2.1. Dış Politikanın Analizine İlişkin Varsayımlar	20
1.2.2. Karar Alma Süreci ve Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler	22
Karar Alma Sürecinin Aşamaları	22
Bilginin İşlenmesi ve Algılama	22
Durumun Tanımlanması	24
Kararın Alınması	24
Kararın Uygulanması	25
Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler	25

Psikolojik Faktörler	26
Kişilik	26
İnanç	28
İmaj	29
Deneyim	30
Liderlik Tarzları	30
Liderlik Tipleri	31
İçsel Faktörler	32
Devletin Örgütlenme Biçimi	32
Yasama	33
Bürokrasi	35
Liderin Danışman Grubu	37
Kamuoyu	39
Dışsal Faktörler	40
İttifak İlişkileri	41
Hasım Ülke Rejiminin Niteliği	42

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE NÜKLEER KRİZ TEMELİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ-İRAN İLİŞKİLERİ 44

2.1. Nükleer Krize Giden Süreçte Amerika Birleşik Devletleri-İran İlişkileri	44
2.1.1. İran Devrimi Öncesi Dönem	44
Nükleer Alanda İlişkiler	46
2.1.2. İran Devrimi Sonrası Dönem	48
Devrim Sonrası Nükleer İlişkiler	50
1990'lı Yıllar: Bill Clinton Dönemi	51
2.2. Nükleer Kriz Döneminde Amerika Birleşik Devletleri-İran İlişkileri	53
2.2.1. George W. Bush'un Genel Yaklaşımı	53
2.2.2. George W. Bush Dönemi İran Tehdidi	53
2.2.3. George W. Bush'un Nükleer Krize Tepkisi	54
2.2.4. Nükleer Krize Yönelik Uluslararası Girişimler	55
Nükleer Krizin Birinci Aşaması	56
Nükleer Krizin İkinci Aşaması	58

	Birleşmiş Milletler Yaptırım Kararları	60
2.3.	Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (KOEP) Giden Süreçte Amerika Birleşik Devletleri-İran İlişkileri	62
2.3.1.	Barack Obama'nın Genel Yaklaşımı	62
	Diplomasinin Başarısız Oluşu: Yaptırım Kararları	64
	Yaptırımların Etkisi: Müzakereler	65
	Hasan Ruhani Etkisi ile Müzakerelerde İlerleme	66
	Geçici Anlaşma: 2013 Ortak Eylem Planı	67
2.3.2.	Kapsamlı Ortak Eylem Planı.....	69
	Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın İmzalanması	69
	Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın İçeriği	70
	Amerika Birleşik Devletleri'nin Yasal Düzenlemeleri	72
	Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın Eleştirilen Yönleri	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DONALD TRUMP DÖNEMİ AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN İRAN NÜKLEER POLİTİKASI 76

3.1.	Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan Çekilme Kararına Giden Süreç	76
3.1.1.	Kampanya Süreci	77
3.1.2.	Donald Trump Dönemi İran Tehdidi	79
3.1.3.	Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na Getirilen Eleştirinin Dayanakları	80
3.1.4.	Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı Yeniden Düzenleme Çabası	82
	Kongre'nin Tutumu	82
	Avrupa Birliği'nin Tutumu	84
3.2.	Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan Çekilme Kararı ve Maksimum Baskı Politikası	85
3.2.1.	Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan Çekilme Kararı	86
3.2.2.	Yaptırım Kararı Alınması	88
3.2.3.	Maksimum Baskının Uygulanması	90
3.2.4.	İran'ın Tutumu	93
3.3.	Donald Trump Dönemi Nükleer Politikaya Genel Yaklaşım	96
3.3.1.	Nükleer Durumun Değerlendirilmesi Belgesi	96
3.3.2.	Kuzey Kore Politikası	99
3.4.	Donald Trump Dönemi İran Nükleer Politikasını Etkileyen Unsurlar	101

3.4.1.	Donald Trump’ın Kişilik Özellikleri	102
	Kapsamlı Ortak Eylem Planı’ndan Çekilme Kararına Yansıması	105
	Uluslararası İşbirliği İlişkilerine Yansıması	107
	Cumhuriyetçi Kimliği	109
3.4.2.	Donald Trump Dönemi Profesyonel Ekip	111
	Dışişleri Bakanları: Tillerson ve Pompeo.....	112
	Pentagon: Mattis, Shanahan, Esper ve Miller	115
	Ulusal Güvenlik Danışmanları: Flynn, McMaster ve Bolton.....	118
3.4.3.	Kongre Muhalefeti	123
3.4.4.	Kamuoyunun Tutumu	124
3.4.5.	Uluslararası Destek	126
	İsrail	127
	Suudi Arabistan	130
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		
SONUÇ		132
KAYNAKÇA		141
ÖZGEÇMİŞ		I

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AB-3	AB Üçlüsü
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIPAC	American Israel Public Affairs Committee (Amerikan-İsrail Halkla İlişkiler Komitesi)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
CENTCOM	Central Command (ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı)
CIA	Central Intelligence Agency
CISADA	Comprehensive Iran's Sanctions, Accountability and Divestment
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
DPA	Dış Politika Analizi
Ed.	Editör
FPA	Foreign Policy Analysis
FPDM	Foreign Policy Decision Making
GAO	Government Accountability Office
GOP	Grand Old Party (Cumhuriyetçi Parti)
HEU	High Enriched Uranium (Yüksek Oranda Zenginleştirilmiş Uranyum)
ILSA	Iran-Libya Sanctions Act
INARA	Iran Nuclear Agreement Review (İran Nükleer Anlaşması Denetim Yasası)
İAEA	İran Atom Enerjisi Ajansı
JPOA	Joint Plan of Action (Ortak Eylem Planı)
JCPOA	Joint Comprehensive Plan of Action

KDP	Karşılaştırmalı Dış Politika Analizi
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
KİS	Kitle İmha Silahları
KOEP	Kapsamlı Ortak Eylem Planı
LEU	Low Enriched Uranium (Düşük Oranda Zenginleştirilmiş Uranyum)
MESA	Middle East Strategic Alliance (Ortadoğu Stratejik İttifakı)
NAFTA	North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
No.	Numara / Sayı
NPR	Nuclear Posture Review (Nükleer Durumun Değerlendirilmesi Belgesi)
NPT	The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması)
NSC	National Security Council (Ulusal Güvenlik Konseyi)
P5+1	BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesi ve Almanya
RF	Rusya Federasyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SWIFT	Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication
UAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sırasında (1939-1945) nükleer silahların bir kitle imha silahı olarak ortaya çıkması ve savaş esnasında ilk kez kullanılmasının yıkıcı sonuçlarının etkisiyle Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında bu yeni silah türünün yayılmasının önlenmesi amacıyla ortak çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. Nükleer silahların uluslararası barış ve güvenliği tehdit edici bir araç olması antlaşmanın itici gücünü oluşturarak anılan amaç doğrultusunda yürütülen çalışmaların sonunda 1 Ocak 1968’de “Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması” (The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons - NPT) imzalanmıştır (Denk, 2011: 99-111).

Nükleer teknolojinin hem enerji hem de silah üretimi olmak üzere çift kullanımlı yapısının kontrol edilmesine yönelik yürütülen müzakerelerin sonucunda imzalanan NPT, taraf devletleri nükleer silah sahibi devletler (nuclear weapon states) ve nükleer silah sahibi olmayan devletler (non-nuclear weapon states) olarak ayırmaktadır. Bu doğrultuda 1 Ocak 1967 öncesinde nükleer patlama gerçekleştiren Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya Federasyonu (RF), Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Fransa ve İngiltere’den oluşan BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimî üyesini nükleer silah sahibi devlet olarak tanımlarken diğer devletlerin ancak nükleer silah sahibi olmayan devlet statüsü ile antlaşmaya taraf olabileceklerini ve antlaşmaya taraf tüm devletlerin nükleer teknolojiye barışçıl amaçlar için faydalanabileceğini belirtmiştir (Pekar, 2017: 319-321).

Devletlerin nükleer teknolojiye hangi amaçlarla yararlanabileceğinin altını çizen NPT’ye taraf olan ve “Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı” (International Atomic Energy Agency-) güvenlik denetimleri altında olan İran’ın (Pollack, 2004: 363) 2002 yılında gizli bir nükleer programa sahip olduğu iddiasının ortaya çıkması (Vaez ve Sadjadpour, 2013: 10) başta ABD olmak üzere uluslararası toplumun şaşkınlığına ve tepkisine neden olmuştur (Kıbaroğlu, 2006: 79). Bu tepkinin kaynağını nükleer silahların önlenmesine yönelik oluşturulmuş olan uluslararası rejim üyesi bir devletin gizli nükleer faaliyetler yürüttüğünün açığa çıkması ile 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası değişen güvenlik algılamaları oluşturur. İran’ın terör örgütlerine destek vermekle ilişkilendirilmesi

uluslararası kamuoyu açısından terör örgütlerinin ve teröristlerin nükleer silah üretme veya bunlara ulaşma fırsatı bularak bu silahları terörist eylemlerde kullanılması tehdidi kaygının nedenidir (Pollack, 2004: 378-379).

İran’a yönelik hâlihazırda ikili ilişkilerin doğasını köklü bir şekilde değiştiren 1979 İran İslam Devrimi’nden bu yana devam eden ABD’nin tek taraflı olarak uyguladığı yaptırımlarının yanı sıra sorunun müzakere yöntemi ile çözümünün sonuçsuz kalmasının anlaşılması ile konunun uluslararası barış ve güvenliği korumakla sorumlu olan BM Güvenlik Konseyi’ne taşınmasıyla İran’a yönelik çeşitli boyutlarda yaptırım kararları alınmaya başlanmıştır (Joyner, 2016: 11-39). İran’a karşı uygulanan yaptırımların etkisiyle sorunun müzakere ile çözüm yolunun açılmasıyla 14 Temmuz 2015 tarihinde İran ile P5+1 Grubu (BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimî üyesi ve Almanya’dan oluşan müzakere grubu) ülkeleri arasında “İran Nükleer Anlaşması” olarak da bilinen KOEP imzalanmıştır (“The White House”, 2015).

ABD Başkanı Barack Obama döneminde imzalanan KOEP, 2016 yılı ABD başkanlık seçimlerinde başkan adayı olan Donald Trump’ın kampanya sürecinde içeriği itibarıyla eleştirilen bir anlaşma olmuştur (Trump, 2015). Trump’ın ABD başkanı olmasıyla sonuçlanan sürecin sonrasında KOEP’ye ilişkin çekilme kararı alınmış ve yaptırımlara ilave yaptırımların ekleneceğinin açıklanmasıyla (“The White House”, 2018a) ABD-İran arası ilişkiler nükleer kriz temelinde yeni bir döneme girmiştir. Trump’ın bu hamlesi uzun yıllar süren diplomatik çabalar sonucu ortaya çıkan KOEP’nin geleceği konusunda soru işaretlerini ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmanın araştırma problemini Trump yönetiminin ABD’nin İran’ın nükleer programına yönelik politikasına ve bu politika çerçevesinde dış politikada belli konularda görülen değişim ve sürekliliğin incelenmesine odaklanmak oluşturmaktadır. Bu doğrultuda incelenecek olan çalışmada dış politikada Trump döneminde değişim ve sürekliliğin açıklanabilmesi için önceki başkanların İran politikasına odaklanması zorunluluğu ile tarihsel süreç içerisinde ABD’nin İran’ın nükleer faaliyetlerine yönelik politikasını ortaya koymak, KOEP’ye giden süreç ve süreç sonunda imzalanan anlaşmanın getirdiği

düzenlemelerin içeriğini irdelemek, Trump yönetiminin anlaşmadan tek taraflı olarak çekilme kararının ardından İran yönetiminin tepkisinin ne olduğunu ortaya koymak ve nihayetinde ABD'nin Trump dönemi İran politikasında değişim ve sürekliliğin hangi alanlarda olduğunu araştırmak bu tezin araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Bu çerçevede sınırları çizilen çalışmada ABD'nin 2016 yılı seçim kampanyası döneminde başkan adayı olan Trump'ın anlaşmayı eleştirmesi ile başlayan süreç ve sürecin sonunda başkanlık seçimini kazanması ile çekilme kararı aldığı KOEP anlaşmasını inceleyerek yeni ABD yönetiminin İran'ın nükleer programına yönelik dış politika kararlarına zemin oluşturan ve bu kararları etkileyen faktörleri “Dış Politika Analizinde Karar Alma Yaklaşımı” kullanılarak incelemek bu tezin araştırma amacını oluşturmaktadır.

Dış politika analizinde karar alma yaklaşımı çerçevesinde ele alınacak olan Trump'ın nükleer anlaşmadan tek taraflı olarak çekilme kararı ile ABD-İran ilişkilerinde yeni bir döneme geçilmiştir. Bu yönüyle ABD gibi bir süper güç olan devletlerin politika değişikliklerinin uluslararası güvenliği etkileyecek sonuçlarının irdelenmesi ve Trump'ın bu karar değişikliğinin nedenlerinin incelenmesi açısından tez önem arz etmektedir. Nitekim ABD'nin nükleer anlaşmadan çekildiğini duyurmasının ardından uluslararası toplum İran'ın nükleer silah üretme yolunda devam edip etmeyeceği konusunda soru işaretlerine sahiptir.

Ayrıca YÖK veri tabanı incelendiğinde KOEP'nin imzalanması sonrası yapılan çalışmaların nükleer krizin KOEP'ye varılarak çözülmesi ve KOEP'nin başta Avrupa Birliği (AB)'nin petrol arz güvenliği olmak üzere enerji ve ekopolitik yansımalarının üzerinde durduğu görülmüştür. Bu bağlamda konunun hâlihazırda güncelliğini koruyor olması dikkate alındığında Trump yönetiminin İran'ın nükleer programına yönelik politika değişikliğine odaklanan ve bu süreci dış politika analizinde karar alma yaklaşımı ile inceleyen bir tez çalışmasının yapılmamış olduğu görülmüştür. Bu açıdan çalışmanın incelediği konu literatürde var olan boşluğu doldurması açısından önem arz etmektedir. Çalışma, alana bilimsel açıdan katkı sağlayacak niteliktedir.

Trump dönemi ABD'nin İran'ın nükleer programına yönelik dış politikasını değişim ve süreklilik çerçevesinde incelenmesini amaç edinen bu tez çalışmasında konunun nispeten güncel olması nedeniyle ağırlıklı olarak liderlerin konu ile ilgili yaptıkları resmî açıklamalarına, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların yaptıkları resmî açıklamaların yanı sıra yayımladıkları raporlara öncelik verilmiştir. Bununla birlikte konunun güncel bir nitelik taşımasının etkisiyle uluslararası kabul görmüş medya organlarının makalelerine ve ilgili kısımlarda konu ile kamuoyu araştırma şirketlerinin verilerinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda konu ile ilgili yabancı ve yerli kaynaklarda literatür taraması yapılarak veri tabanları incelenmiştir.

Bu çerçevede, tezde incelenecek temel konular üç bölüme ayrılarak şu şekilde yapılandırılmıştır. Tezin birinci bölümünde çalışmanın kuramsal çerçevesinin sınırları çizilmiştir. Çalışmanın incelenmesine temel oluşturan konunun dış politika analizinde karar alma yaklaşımı çerçevesinde incelenmesi amacıyla alana ilişkin kuramsal bir tartışma yapılmıştır. Bu bağlamda karar alma yaklaşımının temel oluşturduğu Dış Politika Analizi ve Dış Politika Analizi ile ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Dış Politika Analizi yaklaşımları içinde devletlerin resmî karar alıcıları öne çıkarılarak karar alma sürecine odaklanan Karar Alma Yaklaşımı'nın devletlerin dış politika davranışlarının araştırılmalarına ilişkin bakış açısı incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Trump yönetiminin İran'a yönelik dış politikasının değişim ve süreklilik çerçevesinde açıklanabilmesi için tarihsel süreç içerisinde ABD'nin İran'ın nükleer faaliyetlerine yönelik politikası incelenmiştir. Bu amaca ilişkin olarak Trump dönemine gelene kadar, tarihsel süreç içerisinde ABD'nin İran nükleer politikası yaşadığı evrimsel gelişmeler ile ortaya konmuştur. ABD'nin desteğiyle nükleer programın başlatıldığı dönemden nükleer krizin çözümüne yönelik girişimlerin sonuçlandığı Obama dönemine kadar getirilmiştir. İkinci bölümde esas olarak KOEP'ye giden süreçte farklı ABD başkanlarının İran'ın nükleer programına yönelik benimsedikleri dış politika anlayışlarının benzer ve farklı yönleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Trump yönetiminin KOEP özelinde İran nükleer politikası dış politika analizinde karar alma yaklaşımı çerçevesinde ele alınarak anlaşmadan çekilme süreci ve bu süreci etkileyen unsurlar incelenmiştir. Bu bağlamda anlaşmadan çekilme süreci, kampanya sürecinden başlatılarak Trump döneminin İran'a karşı yapılan tehdidin tanımı, KOEP eleştirisinin dayanakları ve nükleer politikaya genel yaklaşımı üzerinden gerekçelendirilerek ele alınmıştır. Anlaşmadan çekilme kararını etkilemesi bağlamında politik psikoloji biliminden yararlanılarak elde edilen psikolojik unsurlar, ilgili bakanlıkların ve danışmanların rolleri, Kongre ve kamuoyunun tutumu ve müttefik devletlerin destekleri analize dâhil edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE KARAR ALMA YAKLAŞIMI

Trump yönetiminin İran nükleer politikasının dış politika analizinde karar alma yaklaşımı çerçevesinde ele alınması itibarıyla tezin kuramsal çerçevesini karar alma yaklaşımı oluşturmaktadır. Karar alma yaklaşımı, dış politikayı bir karar alma süreci olarak görür. Dolayısıyla bir devletin dış politikasına ilişkin çeşitli tutum ve davranışları bu karar alma sürecinin ve bu süreci etkileyen çeşitli faktörlerin analizi ile ortaya koymaya çalışır. Dış politika kararlarının bireyler yani insanlar tarafından alındığını öne çıkarmakla birlikte karar alma sürecinin yalnızca bireyler tarafından gerçekleştirilen bir süreç olmadığı temel varsayımından hareket eder.

Trump yönetiminin İran nükleer politikasının karar alma yaklaşımının unsurları ile açıklanmasına odaklanan bu tez çalışmasında kavram ve kuramsal çerçevenin anlaşılması adına bu bölüm esasen iki ana başlık altında incelenecektir. Teze ilişkin kuramsal çerçevenin öne çıkarıldığı bu birinci bölümde ilk olarak dış politika kavramı ve karar alma yaklaşımının temel oluşturduğu Dış Politika Analizi üzerinde durulacaktır. Ardından karar alma yaklaşımının ne olduğu dış politika kararlarının alınmasına ilişkin öne sürdüğü varsayımlarının neler olduğu üzerinde durularak karar alma sürecinin aşamaları ve karar alma sürecini etkileyen unsurlar ele alınacaktır. Yaklaşımın karar alma sürecini etkileyen unsurlar olarak belirlediği psikolojik, içsel ve dışsal unsurlar detaylandırılacaktır.

1.1. Dış Politikaya İlişkin Kavram ve Kuramlar

1.1.1. Dış Politika Kavramı

Dış politika kavramına ilişkin yapılmış kesin ve belirgin bir tanım yoktur (Efegil, 2012a: 13). Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinde genellikle karmaşık bir konuyu temel yönleri ile açıklamaya çalışan çoğu kavramda olduğu gibi kavramların nasıl tanımlanması gerektiği konusunda farklılıklar söz konusudur. Dış politika kavramı için de geçerli olan bu durum kavrama ilişkin yapılan tanımlamaların farklı olgular üzerinden

açıklanması durumunu beraberinde getirmiştir. Örneğin Brian White'a göre dış politika bir devletin diğer devletler ile hükümet düzeyindeki eylemleri olduğu şeklinde tanımlanırken James N. Rosenau tarafından dış politika bir devletin tüm dış davranışları olarak tanımlanmıştır (Beach, 2012: 1-2).

Dış politika kavramının tanımlanması ile ilgili üzerinde uzlaşılmış belirgin bir tanım olmamasına karşın kavramın içeriğinin tespitine ilişkin kapsamlı bir şekilde düşünölmeye başlanması Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) sonlarına denk gelmektedir. Dış politika kavramı bu tarihe kadar hükümdarların ya da üst düzey kimselerin uhdesinde kalarak genel olarak bir tabu işlevi görmüştür. Bu tarihin ardından ise dış politikanın ne olduğuna ilişkin çok sayıda tanım yapılmıştır (Kürkçüoğlu, 1980: 309-311). Dış politika kavramının geniş bir tanımı için Christopher Hill'in getirdiği tanımlama başlangıç noktası olarak verilebilir. Dış politika kavramını Hill, bağımsız bir aktörün (genellikle bir devlet) uluslararası ilişkilerde yürüttüğü dış ilişkilerin toplamı olarak özetlemektedir (Hill, 2003: 3).

Dış politika kavramı ile ilgili yapılan tanımlamaları bir araya getiren Ömer Kürkçüoğlu, dış politikanın bir devletin bir başka devlete ya da diğer devletlere veya daha genel anlamda uluslararası alana karşı uyguladığı politikalar olarak tanımlamıştır (Kürkçüoğlu, 1980: 311). Marijke Breuning ise dış politikayı bir devletin sınırların ötesinde kalan çevreye yönelik politikalarının ve etkileşimlerinin bütünü olarak tanımlamıştır. Breuning, dış politika çalışmalarının merkezinde ise devletlerin diğer devletlere ve genel olarak uluslararası alana yönelik eylem ve davranışlarını anlama arzusunun olduğunu ifade etmiştir (Breuning, 2007: 5).

Dış politika kavramına yönelik yapılan tanımlamalar esasen iç ve dış politika ayrımının yapıldığı veya iki politik alanın birbirlerini etkileyerek belirsizleştiği dönemlere göre farklılaşarak bir yandan sürecin ürettiği beklentiler, eylemler, stratejiler olarak görülürken diğer yandan sürecin kendisi olarak görölmüştür. Bu bağlamda dış politika kavramı Soğuk Savaş sonrası döneme kadar iç ve dış politika arasındaki kesin ayrımın kabul edildiği, devletin karar alıcı olarak tek aktör olarak göröldüğü ve nihayetinde dış politikanın devletin egemenlik yetkisi dışında kalan alana yönelik uyguladığı stratejiler

olarak genel bir ifade bulmuştur. Dış politikaya ilişkin getirdikleri tanımlar ile K. J. Holsti, George Modelski ve James Wilkenfield belirtilen değerlendirmeyi yapanlar arasındadır (Efegil, 2012a: 13-14).

Dış politikaya ilişkin yapılan tanımlamalar, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından hızlanan küreselleşme süreci ile uluslararası sistemde ortaya çıkan devlet dışı aktörlerin ve yeni konuların meydana okumasına maruz kalmıştır. Uluslararası sistemde yaşanan değişimin etkisiyle iç-dış politika arasındaki ayrımın azalması devletin temel aktör olma rolünü azalmış ve dış politika tanımının içeriğini farklılaştırmıştır. Bu tarihe kadar uluslararası sistem içerisinde devletlerin diğer devletlere karşı davranışları olarak tanımlanan dış politika, açıklanabilmesi tek bir yaklaşımın sınırları içerisine hapsedilemeyecek kadar karmaşık bir süreç sonucunda olduğu anlayışı çerçevesinde tanımlanmıştır (Eralp, 2005: 101-113).

Dış politikanın tanımlanmasına ilişkin yapılan süreç vurgusu çerçevesinde Jack C. Plano ve Roy Olton, dış politikayı bir süreç olarak tanımlayanlar arasındadır. Plano ve Olton'a göre dış politika, bir devletin karar alıcıları tarafından diğer devletlere veya uluslararası kuruluşlara karşı ulusal çıkarlar bağlamında tanımlanan belirli hedeflere ulaşmayı amaçlayan strateji veya planlı eylemler olarak tanımlanabilir. Bu durumda dış politika dinamik bir süreçtir ve ulusal çıkar olarak tanımlanan durumları uygulamak ile ilgilidir (Plano ve Olton, 1988: 6).

Christopher Farrands da dış politikayı bir süreç olarak görenler arasındadır. Farrands'a göre dış politika, sosyal bir süreçtir. Devletlerin karar alma elitleri, dünyaya ilişkin değerlendirmelerini, varsayımlarını ve beklentilerini gücü ve otoriteyi yönetme biçimleri ile demokratik sürecin sınırları içinde dış politikayı oluşturmaktadırlar (Efegil, 2012a: 17). Jean Frédéric Morin ve Jonathan Paquin ise dış politikayı uluslararası alanda yer alan bağımsız siyasi aktörlerin eylemlerini yöneten kurallar ve eylemler dizisi olarak tanımlamışlardır (Morin ve Paquin, 2018: 3). Dış politika kavramına ilişkin yapılan değerlendirmeler ışığında dış politika kavramı bu çalışma açısından dış politikanın bir süreç olduğu kabul edilerek ele alınacaktır.

1.1.2. Dış Politika Analizi (DPA)

Dış Politika Analizi (DPA), uluslararası ilişkiler akademik disiplininin önemli bir alt disiplini. Devletlerin dış politikalarını doğrudan incelemek odak noktasıdır. Bu yönüyle oldukça geniş bir alana sahip disiplinde daha dar bir alanı kapsar (Beach, 2012: 3-4). Dış politikaya ilişkin analizlerinde başta psikoloji ve sosyoloji olmak üzere sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinden yararlanan anlayışı ile dış politikanın analiz edilmesinde disiplinler arası bir kimliğe sahiptir. Disiplinler arası kimliği ile özellikle metodolojik olarak dış politikanın analiz edilmesinde kayda değer bir yenilik getirmiştir (Morin ve Paquin, 2018: 7).

DPA, dış politika incelemelerinde esas olarak karar alıcılara ve karar alma sürecine odaklanarak analizlerini yapmaktadır. Devletlerin dış politika kararlarının nasıl alındığını araştıran analizlerinde dış politika kararlarının kimler yani hangi aktörler tarafından alındığını, kararın alınmasının üzerinde hangi nedenlerin etkili olduğunu ve hangi koşullar altında kararın alındığını incelemektedir. Bu anlamda dış politikaya ilişkin yapılan analizlerde karar alıcılara, karar alma sürecine ve süreci etkileyen faktörlere odaklanmaktadır (Efegil, 2012b: 190).

DPA'nın disiplinler arası ve disiplinleri birleştiren bir kimliğinin olması ise temelde sahip olduğu iki önemli özelliğinden ileri gelmektedir. İlki dış politika olaylarını karar vericilere, devlete ve sisteme bağlı unsurlar aracılığıyla incelemesinden ileri gelmektedir. İkincisi dış politikayı tek bir seviye ve odak noktasından inceleme durumunu ortadan kaldıran bu durumun çok-faktörlü ve çok-seviyeli bir araştırma alanı yapması ile ilgilidir. Bu iki önemli özellik farklı disiplinlerden yararlanmasını sağlamaktadır (Kardaş ve Balcı, 2016: 367-368).

Uluslararası ilişkiler akademik disiplininde DPA, öteden beri özellikle siyaset bilimcilerinin ilgi gösterdiği bir alan olmasına karşın asıl gelişimini İkinci Dünya Savaşı'nın (1939-1945) sona ermesinin ardından yaşamıştır. 1950 ve 1960'lı yıllarda

Amerikan sosyal bilimlerinde egemen bir anlayış olan Davranışçı Okul, geleneksel yaklaşımlar olarak kabul edilen yaklaşımların dış politika anlayışına karşı DPA'nın gelişimine katkı sağlamıştır (Çakmak, 2007: 175). Davranışçı okul, özellikle realizmin genelde uluslararası ilişkiler özelde dış politikanın analiz edilmesine ilişkin anlayışına önemli bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır (Eralp, 2005: 80-81).

Devletlerin dış politikalarının incelenmesine yönelik yapılan çalışmalar DPA'dan önce, bugün geleneksel yaklaşımlar çatısı altında iki farklı düşünce okulu olarak kabul edilen idealizm ve realizm tarafından yürütülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından ortaya çıkan bu iki farklı düşünce okulu, insan doğasına odaklanarak dış politika yönelik uluslararası sistemin doğasını tespit etmeye çalışmışlardır. Geleneksel yaklaşımlardan (Tayfur,1994: 118) realizmin yani gerçekçi yaklaşımın dış politika anlayışı, güç ve ulusal çıkar üzerine kuruludur. Devletlerin güç ve ulusal çıkar elde etmek üzere dış politikaları devletler tarafından yürütüldüğü anlayışı üzerinden dış politika analizinde temel aktör olarak devletler kabul edilir (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 6-7).

Dış politika analizinde realizm özelinde geleneksel yaklaşım, devletlerin birbirine benzediğini varsayarak devletlere ilişkin “bیلardo topu” benzetmesi yapar. Birbirine benzeyen bیلardo toplarının etkileşimine yapılan atıf ile devletlerin dış politika davranışlarının açıklanmasında içsel unsurlara yer verilmez. Devletlerin dış politika kararları içsel unsurlardan bağımsız bir şekilde devletin güç elde amacına ilişkin en fazla faydayı sağlayacak karar rasyonel bir şekilde alınır. Dış politikaya ilişkin incelemelerinde devleti (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 7) karar alıcı olarak rasyonel ve kar-zarar hesabı yapan bir aktör olarak görürler. Dolayısıyla ortaya çıkan dış politika sonuçları ya iyidir ya da kötüdür (Efegil, 2012a: 20).

Dış politikanın analiz edilmesinde geleneksel yaklaşımların araştırma metotlarına karşı bir başkaldırı niteliğinde ortaya çıkan Davranışsal Okul, dış politikanın analiz edilmesinde hem metodolojik yani yöntemsel hem de kavramsal olarak yeni bir alternatif alan sunmuştur. Geleneksel yaklaşımların devleti tek, bütüncül ve rasyonel olarak gören anlayışına karşı (Aydın, 1996: 94-95) bireyleri, bireylerin eylem, tutum ve tercihlerinin

incelenmesini savunmuştur. Dış politikanın analiz edilmesi açısından devletlerin dış politika kararlarını incelerken dış politika kararlarını yürüten kimselerin davranışlarının incelenmesi gerektiğini öne sürer (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 14-15).

Dış politikanın analiz edilmesine ilişkin modern bir yaklaşım olarak kabul edilen Davranışsal Okul, yeni yöntemler aracılığıyla dış politikayı incelemeyi amaç edinirken (Kürkçüoğlu, 1980: 310-311) dış politikanın gözlemlenebilir ve ölçülebilir değişkenler üzerinden araştırılmasını sağlamaya dönük değişkenlerin incelenmesini savunmuştur (Aydın, 1996: 94-95). Davranışçı okulun realizme karşı başkaldırısı ile başlayan süreç böylece, uluslararası ilişkilerde yeni bir alt disiplinin yani DPA'nın gelişmesine katkı sağlamıştır.

Devletlerin dış politikalarının incelenmesini odak noktası olarak belirleyen ve uluslararası ilişkiler akademik disiplini içinde gelişimi belirtildiği gibi olan DPA, dış politikanın analiz edilmesine ilişkin esas olarak karar alıcılara, karar alma sürecine ve karar alma sürecini etkileyen faktörlere odaklanır. DPA'da birey yani insan karar alıcı durumundadır. DPA çalışmalarında karar alıcıların kişisel özellikleri, öncelikleri, bilişsel kapasiteleri ve algılama biçimlerinin araştırılması temel alınan bir konudur (Efegil, 2012a: 20-21).

Öte yandan dış politikanın analiz edilmesine ilişkin yapılan çalışmalarda aktöre ya da sisteme odaklanma bağlamında “yapan” ya da “yapı” sorunsalının ortaya çıkardığı ayrım nedeniyle bireyci yaklaşımlar içinde yer almaktadır. Bireyci yaklaşımlar, analizlerinde yapana odaklanarak bireysel aktörleri analiz birimi olarak seçmektedirler. Bu anlamda dış politikayı kimin yaptığı ile ilgili kendi içinde farklı yaklaşımlardan oluşmaktadır. Tümü bireyci olan yani yapana odaklanan yaklaşımlarda hem devlete hem de doğrudan bireye odaklanılmaktadır. DPA'nın disiplinde dış politikanın yönetsel olarak bilimsel verilerle açıklanan dış politika kuramı oluşturma amacı, ilk olarak karşılaştırmalı dış politika analizleri ile uygulanmıştır. Diğer taraftan ise aşağıda detayları verilecek olan karar alma yaklaşımı ile dış politikanın analiz edilmesinde dönüşümü sağlamlaştırmıştır (Ereker, 2013: 45-50).

1.1.3. Dış Politika Analizi Çalışmaları

İlk Nesil Çalışmalar

Valerie M. Hudson, uluslararası ilişkiler akademik disiplininin bir alt disiplini olan DPA'nın temellerinin 1950'li yılların sonlarından itibaren başlayarak 1960'lı yılların başlarına kadar uzandığına dikkat çekmektedir. Hudson'a göre, DPA'ya ilişkin 1954 ve 1973 arası dönemde yapılan çalışmalar ilk nesil (first generation) çalışmalardır. Bu dönemde yapılan üç temel paradigmatik çalışma DPA'nın temelini oluşturur (Hudson, 2014: 15-18).

DPA'ya temel oluşturan çalışmaların ilkinin, Richard C. Synder, H. W. Bruck ve Burton Sapin'in 1954 yılında kaleme aldıkları ortak çalışmaları oluşturur. Synder ve arkadaşlarının öncü niteliğindeki "karar alma yaklaşımı- decision making approach" çalışmaları genellikle bir başlangıç noktası olarak kabul edilir. İlgili çalışmada Synder ve arkadaşları esas olarak devletlerin dışarıdan gelen uyarılara yanıt veren üniter yani bütüncül/merkeziyetçi birer aktörler olarak gören dönemin dış politika anlayışına karşı çıkmıştır (Gustavsson, 1998: 16).

Synder ve arkadaşları, dış politikayı bir süreç olarak görmektedir. Dış politikanın sonuçlarından ziyade dış politikada karar alma sürecine odaklanırlar. Karar alma süreci genel olarak örgütsel bir süreç olarak görülür. Bu örgütsel sürecin temel belirleyicileri ise ilgili aktörlerin yeterlilik alanları, iletişim, bilgi akışı ve diğer aktörlerin motivasyonlarıdır (Hudson, 2014: 16). Dış politikanın analiz edilmesine ilişkin Synder ve arkadaşları esas olarak farklı disiplinlerin katkısı ile karar alma sürecinin işleyişini incelerler. Dış politikanın anlaşılmasını sağlamaya dönük olarak daha çok süreci önceleyerek dış politika kararlarının nasıl alındığı ile ilgilenirler (Kardaş ve Balci, 2016: 369).

DPA'ya temel oluşturan ikinci çalışma James N. Rosenau'nun 1966 yılında yayımlanan "Pre-theories and Theories of Foreign Policy" adlı makalesidir (Gustavsson, 1998: 16-17). Rosenau'nun ilgili makalesi birey-odaklı bir analiz yapılmasını önceleyerek

ulus-devletin davranışlarının analiz edilmesinde farklı ulusal ölçeklere uygulanabilen genellemelere varılmasına imkân tanıyan genel bir teori eksikliğine vurgu yapmaktadır (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 47-48). Bu nedenle Rosenau, makalesinde ulus-devletlerin davranışlarına ilişkin uygulanabilir genellemelere ulaşmak bir bilimsel ve sistematik çalışmaların yapılmasını teşvik etmektedir (Hudson, 2014: 16). Dış politika davranışlarının açıklanmasında farklı analiz düzeylerinden yararlanılması gerektiğini savunan Rosenau'nun amacı, dış politikaya ilişkin aktör-odaklı bir çalışma yürütmektir (Kardaş ve Balcı, 2016: 369).

DPA'ya temel oluşturan üçüncü katkı ise Harold Sprout ve Margaret Sprout'un 1956 yılında yayımladıkları "Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics" adlı çalışmalarıdır (Hudson, 2005: 5-6). Sprout'lar karar alma sürecinde karar alıcıların psikolojik çevrelerine odaklanmışlardır. Onlara göre karar alıcılar dış politika kararlarını psikolojik çevrelerinin etkisi ile almaktadırlar. Psikolojik çevre ise karar alıcılarının algılamaları ile şekillenmektedir (Güleç, 2018: 87).

Sprout ve Sprout'a göre, karar alıcılar tarafından algılanan düzlem ile gerçekte olan düzlem arasında oluşan farkın açılması, dış politika üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Öte yandan ilgili çalışmalarında Sproutlar, dış politikanın incelenmesinde bireylerin yanı sıra bireylerin çevrelerinde bulunan unsurların bireyler ile birlikte araştırılması gerektiğini ileri sürmektedirler (Kardaş ve Balcı, 2016: 370).

DPA'nın temelini oluşturan bu ilk nesil çalışmaların üçünün de bir ortak noktası söz konusudur. Bu çalışmalar, DPA'ya ilişkin orta büyüklükte bir teori oluşturulması çabası içindedirler. Dış politika çalışmalarında oluşturulmak istenen orta büyüklükteki teorinin dış politika yapım süreci içinde bulunan birey ve grupların rolü ve niteliklerine odaklanan deneysel ve yöntemsel denemeler ile mikro ve makro düzeydeki analizleri kavrayan türden bir teori olmasını hedeflemektedirler (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 48).

İkinci Nesil Çalışmalar

Valerie M. Hudson'a göre, DPA'nın ikinci nesil (second generation) çalışmalarının yapıldığı dönemin (1974-1993) temelleri, yukarıda belirtilen üç paradigmatik çalışmanın üzerine inşa edilmiştir. İlk nesil DPA çalışmalarının alana ilişkin yaptığı kavramsallaştırmalar ve metodolojik olarak sağladığı katkıların etkisiyle ikinci nesil çalışmalar dış politika yapım sürecinde grup karar alma çalışmaları, küçük grup dinamikleri, örgütsel süreç ve bürokratik politikalar, karşılaştırmalı dış politika analizi ve karar alıcı üzerinde psikolojik ve sosyal unsurlara yoğunlaşmışlardır (Hudson, 2014: 18).

Dış politika kararlarını alan grupların süreç ve yapısını vurgulayan ilk nesil DPA çalışmaları yürüten Synder ve arkadaşlarının çalışmaları, ikinci nesilde grup karar alma çalışmalarına temel oluşturmuştur. Bu bağlamda (Hudson, 2014: 19) grup karar alma çalışmaları, dış politika yapım süreci içinde grupların yapılarına ve bu grupların karar alma süreçlerine odaklanmıştır. Grup karar almaya ilişkin yapılan çalışmalarda grupların yapısı, çok küçük gruplardan büyük gruplara ve bürokratik yapılara kadar değişim göstermektedir (Efegil, 2012a: 27).

Dış politika yapım sürecinde küçük grup dinamiklerinde karar alma sürecine odaklanan çalışmalarda Irving L. Janis ve Margaret G. Hermann'a ait çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Küçük gruplarda karar almada araştırma geleneğini başlatan Irving L. Janis'e ait "Grup Düşüncesinin Mağdurları" (Victims of Groupthink) adlı çalışmadır. Janis çalışmasında grup içerisinde karar almanın kararın kalitesini etkilemesi bağlamında küçük gruplarda karar almanın olumsuz yönlerine odaklanmıştır (Hudson, 2005: 7-8).

Küçük gruplarda karar alma psikolojinin kendine özgü dinamiklerine odaklanan Janis, küçük gruplarda karar almada bağımsız bir eleştirel ortamın olmadığını savunur. Grup içinde yakın kişisel ilişkilerin yoğunluğu grup üyelerinin grubun genel düşüncesinden farklı görüş beyan etmeleri ve uyumlu olmaları yönünde kuvvetli baskıların

olduğunu ileri sürerek gruplarda alınan kararların başarılı sonuçlar vermeyeceğini savunur (Eralp, 2005: 86-87).

Küçük gruplarda karar alma sürecine odaklanan bir diğer isim olan Margaret G. Hermann ise büyüklük, liderin rolü, grup üyelerinin özerkliği gibi çeşitli boyutlarda sınıflandırmalara tabi tutmuştur. Karar alma gruplarına yönelik sınıflandırması ile Hermann, her bir grup tipinin karar alma süreçlerinin olası sonuçları ile ilgili olarak genel tahminlerde bulunmayı hedeflemektedir (Hudson, 2005: 8). Hermann'ın çalışmasında baskın lider, tek grup ve çoklu özerk grubu olmak üzere birbirinden farklı üç karar biriminin varlığı söz konusudur (Güleç, 2018: 88).

DPA'nın ilk nesil çalışmalarının temel oluşturduğu bir diğer alan ise örgütsel süreç ve bürokratik politikaların dış politika kararları üzerindeki etkisini incelemeye yönelik güçlü bir araştırma alanı sunması ile ilgilidir. Bu anlamda dış politika yapım sürecinde rasyonaliteyi sorgulayan ilk nesil çalışmalar, Graham Allison'un ünlü "Essence of Decision" adlı çalışmasına temel oluşturmuştur. Allison çalışmasında 1962 Küba Füze Krizi'ni hem ABD hem de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) açısından inceleyerek rasyonel aktör modelinin krizi açıklama noktasında yetersiz olduğunu ileri sürmüş ve bir alternatif alan sağlaması açısından örgütsel süreç modeli ve bürokratik politika modelini geliştirmiştir (Hudson, 2005: 8).

Örgütsel süreç modeli ve bürokratik politika modelinde temelde Allison, dış politika yapım sürecinde rasyonel aktör modeline karşı rasyonalitenin esas olmadığını vurgulamıştır. Örgütsel süreç modelinde, hükümetlerin bir örgütler dizisinden oluştuğunu, dış politika kararların bu örgütlerin çıktıları olduğunu ortaya koymaktadır. Allison'a göre, her örgüt kendi sistemsel yapısından kaynaklanan çeşitli standart teamüller sonucu ortaya çıkan dış politika kararlarının uygulanması için çalışmaktadır. Bu bağlamda dış politika kararlarını örgütlerin kararları olarak değerlendiren örgütsel süreç modelinde karar alıcının etkisi sınırlıdır (Sönmezoğlu, 2012: 305-306).

Bürokratik politika modelinde rasyonaliteyi sınırlayıcı etken olarak Allison, hükümet içinde birbirleriyle çatışan ve rekabet eden bürokratik kurumların varlığını öne sürmektedir. Bu modele göre, hükümetlerin dış politika kararları, rekabet halindeki bürokratik kurumların yöneticileri arasında yürütülen pazarlık sonucunda alınmaktadır. Her bir yöneticinin kendi birimlerinin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi zaman sınırı olan karar alma sürecinin tüm aşamalarında rasyonel olma/olmama durumunu etkilemektedir (Sönmezoğlu, 2012: 306).

DPA'nın ilk nesli, belirtilen katkıların yanı sıra Karşılaştırmalı Dış Politika Yaklaşımı'nın (KDP) geliştirilmesine de katkıda bulunmuştur. KDP, ilk nesilde J. Rosenau'nun "Pre-Theories" çalışması ile kurulduğu kabul edilen bir yaklaşımdır. Dış politika alanında bilimsellik vurgusu ile KDP, yine Rosenau'nun "Comparative Foreign Policy: One Time Fad, Realised Fantasy and Normal Field" makalesi ile bir araştırma alanı haline gelmiştir. Dış politika analizinin yöntemsel açıdan anlamlı genellemeler yapmaya olanak sağlayacak şekilde karşılaştırmalı analizlerin üretilmesini savunan KDP Okulu, ortaya koyduğu "Olay Veri Yaklaşımı" ve "Ülke İncelemesi Yaklaşımı" ile başlangıçta yarattığı çekim alanı süreç içinde gerilemiştir (Eralp, 2005: 91-98).

DPA'nın ikinci kuşağında, karar alıcıların dış politika davranışlarının anlaşılmasında psikolojik ve sosyolojik unsurları ön plana çıkaran çalışmalar esasen ilk nesil çalışmalarda ortaya konan bilimsel çabalara yenilikçi bir anlayış getirmiştir. Karar alıcının zihninin boş bir levha olmadığı, inançlar, değerler, deneyimler, algılamalar gibi karmaşık içsel unsurların yanı sıra toplumsal değerlerden etkilendiği anlayışından hareketle ikinci nesil DPA çalışmaları, bireysel özelliklere, ulusal ve sosyal karakterlere odaklanan çalışmalar yürütmüşlerdir (Hudson, 2005: 10-13).

Bu bağlamda DPA'nın ikinci kuşağında 1980 ve 1993 arası dönemde psikolojik ve sosyolojik unsurlar üzerinde daha fazla yoğunlaşmaya başlanarak politik-psikoloji alanında bir dizi çalışma yürütülmüştür. Harold Laswell'in siyasi liderlik, Alexander L. George'un operasyonel kodları, Margaret H. Hermann'ın liderlik çeşitleri ve liderlin kişisel

özelliklerini ve ayrıca Herbert Simon'un karar alma sürecinde bilişsel kısıtlamaları konu alan çalışmalar öne çıkmıştır (Efegil, 2012a: 29-30).

Dış politikada algılama ve imajların rollerine ilişkin ilk nesil çalışmalar önemli bir araştırma alanı fırsatı sunmuştur. Bu anlamda, ikinci nesil DPA çalışmalarında Robert Jervis ve Ricgard Cottam'ın çalışmaları alana ilişkin katkıları itibarıyla önemlidir. Jervis'in algılama ve yanlış algılamaya odaklanan "Perception and Misperception in International Politics" çalışması ve Cottam'ın dış politika motivasyonlarını inceleyen "Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study" adlı çalışması dış politika yapım sürecinde karar alıcı üzerinde psikolojik faktörlere odaklanan çalışmaları oluşturmaları ile önemlidir (Hudson, 2005: 11).

İkinci nesil DPA çalışmalarında psikolojik unsurların yanı sıra ulusal ve sosyal unsurlar üzerinde de durulmuştur. Dış politika yapım sürecinde hem psikolojik hem de sosyal çevreyi kapsaması bağlamında (Hudson, 2005: 11-12) liderlerin ve karar alıcı elitlerin algılamalarından yola çıkmış olmasına karşın K. J. Holsti, devletlerin ulusal algıları ile ilgili psikolojik ve sosyal ortamı inceleyerek bu alana ilişkin çalışmalarda önde gelen isim olmuştur. Holsti, çalışmasında dış politika yapım sürecinde farklı ulusal algılara ve rollere sahip ulusların dış politika davranışların farklı olabileceği varsayımından hareket etmektedir. Dış politika kararlarını inceleyen sosyal ortamın unsurlarının yanı sıra bu dönemde kültürün etkisi de Gabrielça Almond ve Sidney Verba gibi siyaset bilimcileri tarafından incelenen bir alan olmuştur. Bu dönemde ayrıca Robert Dahl, dış politika kararlarını etkilemesi ile ilgili olarak toplumsal baskı üzerinde durmuştur (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 50).

Çağdaş Dış Politika Analizi Çalışmaları

Çağdaş Dış Politika Analizi çalışmaları, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ilerleme kaydeden bir araştırma alanını temsil etmektedir. Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısının iki gücünün sıfır toplamı bir rekabet alanında sürekli çatışmalarının

etkisiyle dönemin DPA çalışmaları, sistem düzeyinde yapılan makro seviyedeki değişkenleri önceleyen araştırmalara odaklanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi dış politikanın araştırmalarının yalnızca sistem düzeyindeki değişkenler ile açıklanmasının yeterli olmadığını ortaya koyarak DPA çalışmalarında lider öncelikli teorilere (actor-specific theory) olan ilgi ile beraber mikro düzeydeki değişkenlerin incelenmesini önclemiştir ((Hudson, 2005:13). DPA'nın çağdaş döneminde yapılan çalışmaların genel hatları ile özetlenmesi ise şu şekilde yapılmaktadır (Efegil, 2012a: 31) :

1. Karar Alma Sürecine İlişkin Teori Geliştirme Arayışları
2. Lider Özelliklerine Dayalı Teori Geliştirme Arayışları
3. Kültür, Kimlik ve Sosyal Gruplara İlişkin Teori Geliştirme Arayışları

1.2. Dış Politikada Karar Alma Yaklaşımı

Dış politikada karar alma yaklaşımı (Foreign Policy Decision Making- FPDM), uluslararası arenada bireylerin, grupların ve koalisyonların bir ulusun eylemlerini etkileyen seçimlerini ifade eden bir yaklaşımdır. Dış politika kararlarının alınma şeklinin nihai kararı etkilediğini varsayarak önemli bir araştırma alanı sunan karar alma yaklaşımı (Mintz ve DeRouen, 2010: 3-4) DPA'nın merkezinde yer alır. Karar alma yaklaşımının DPA'nın merkezinde yer almasına karşın (Eralp, 2005: 83) aralarında birtakım farklılıklar söz konusudur. Dış politika konularını farklı boyutları ile ele alan DPA, karar alma yaklaşımını da içinde barındıran daha geniş bir kavramdır. Synder ve arkadaşlarının temel oluşturduğu karar alma yaklaşımı ise dış politika yapım süreci ve süreci etkileyen unsurlara odaklanmaktadır (Kardaş ve Balcı, 2016: 369).

Karar alma yaklaşımına göre dış politika devletlerin resmî karar alıcılarının aldığı bir dizi karardan ibarettir. Dış politikanın açıklanması için devletin dış politika karar mekanizması içinde yer alan ve hangi eylemin benimseneceğine karar veren birey ya da grupların davranışlarının açıklanması gerekir (Eralp, 2005: 81). Devletlerin karar alıcıların ve karar alma süreçlerinin anlaşılması gerektiğini temel dayanak olarak kabul etmektedir. Synder ve arkadaşlarının ortaya koydukları anlayış çerçevesinde devletlerin dış politika

davranışlarının açıklanmasında karar alıcıların algılamalarının incelenmesi gerektiğini ileri süren karar alma yaklaşımı (Levy ve Thompson, 2010: 128-129) karar alma sürecine etki eden devletlerin içsel ve dışsal unsurlarının analizlere dâhil edilmesi gerektiğini vurgulayan bir anlayış içindedirler (Aydın, 1996: 96-97).

Karar alma yaklaşımı, dış politikanın analiz edilmesinde bireylerin eylemleri, tutumları ve tercihlerinin incelenmesi gerektiğini savunan Davranışsalılık yaklaşımının uluslararası ilişkiler disiplinine yaptığı önemli katkılardan biridir. Devletlerin dış politikalarının araştırılmasında bu politikaları yürüten kimselerin eylem ve davranışlarının incelenmesini öne çıkaran akımın etkisiyle karar alma yaklaşımı (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 14-15) devletlerin içsel unsurlarının dış politika kararları üzerindeki etkisini yadsıyan geleneksel yaklaşımlardan önemli oranda farklılaştırarak (Aydın, 1996: 97) disipline oldukça farklı değişikliklerin getirilmesi noktasında önemli katkılar sağlamıştır. Bu katkılar şu şekilde özetlenebilir (Eralp, 2005: 80-82):

Karar alma yaklaşımı, devleti resmî karar alıcıları ile özdeşleştirmiş olmasına karşın temel aktör olarak kabul eder. Bu anlamda karar alma yaklaşımının disipline sağladığı ilk katkı devletin bir aktör olarak tanımlanmasına ilişkindir. Devleti soyut bir varlık olarak gören realist anlayışa karşı karar alma yaklaşımı devleti resmî karar alıcıları ile somutlaştırmıştır. Karar alma yaklaşımına göre, devletlerin diğer devletlere karşı kendi kendine bir eylem geliştirmesinin olanaksızdır. Devletler yalnızca somut bireyler yani resmî karar alıcıları aracılığıyla bir eylem gerçekleştirme yeteneğine sahiptir.

Karar alma yaklaşımının disiplinde dış politikanın incelenmesine ilişkin ikinci katkısı, realizmin nesnellik anlayışına karşı getirdiği öznellik anlayışdır. Karar alma yaklaşımı, realizmin aksine dış politika kararlarının nesnel unsurlardan ziyade öznел unsurlar barındırdığının altını çizmiştir. Zira dış politika kararları, karar alıcılarının durumu ya da dış politika konularını nasıl tanımladıkları yani nasıl algıladıkları durum ile ilgilidir. Öznел unsurlar barındıran karar alıcıların algılamaları, dış politika davranışlarını yönlendirmektedir.

Karar alma yaklaşımının realizme karşı disipline getirdiği son yenilik ise dış politika kararlarının belirleyicinin neler olduğuna ve hangi kaynaklardan etkilenecek oluşturulduğuna yöneliktir. Bu noktada realizmin aksine karar alma yaklaşımı, dış politika kararlarını etkileyen unsurlara odaklanarak devletlerin içsel ortamının ve toplumsal koşullarının dış politikanın incelenmesi sürecine dâhil edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Disiplinine ilişkin tüm bu yenilikçi değişikliklere rağmen karar alma yaklaşımının getirdiği esas yenilik ise yöntemseldir. Devletlerin dış politikalarının her birinin emsalsiz olduğu ve bu nedenle genellemeler yerine tek tek incelenmesi gerektiğini savunan realizm karşısında karar alma yaklaşımı, bilimsel bir yöntemle genellemelere varmayı savunmuştur.

1.2.1. Dış Politikanın Analizine İlişkin Varsayımlar

Karar alma yaklaşımının dış politikanın analiz edilmesine ilişkin temel varsayımı, dış politika kararlarının özünde bir grup insan olan karar alıcılar tarafından alınan eylemler olduğu yönündedir. Devlet davranışlarının açıklanmasında bireylere yapılan vurgu (Aydın, 1996: 96) dış politika kararlarının esas olarak bireyler tarafından alındığı ve uygulandığı savı ile ilgilidir. Synder'in karar alma yaklaşımında devletlerin dış politikaya yönelik davranışlarının anlaşılmasının esas olarak dünyaya karşı bu bireylerin bakış açılarından bakılması gerektiği varsayımı ileri sürülür (Çakmak, 2007: 177).

Dış politikada karar alma yaklaşımına akademik ilgiyi başlatan Synder ve arkadaşlarının çalışmasında bireyleri önceleyen örgütsel davranışın yanı sıra karar alma sürecinin kendisine odaklanılmıştır. Dış politika kararlarının analiz edilmesinde karar alma sürecini etkileyen bilişsel süreçlere (cognitive process) ve kararları alan liderlere yani karar alıcıların incelenmesini savunur (Mintz ve DeRouen, 2010: 5).

Karar alma yaklaşımına göre, dış politika kararlarından anlaşılması gereken kararların sonuçlarından ziyade karar alma sürecinin kendisinin anlaşılması gerektiğidir. Bu anlamda dış politika kararlarının nasıl oluştuğunu incelerken daha çok “sürece”

odaklanılır. Süreç odaklı bir anlayış çerçevesinde farklı disiplinlerden edinilen araç ve yöntemler ile karar alma sürecinde hangi unsurların etkili olduğunun tespit edilmesi öncelenir (Erdoğan, 2014: 8-9).

Dış politika kararlarının nasıl alındığına ilişkin yapılan analizlerde analiz düzeyi olarak devlet merkeze alınmaktadır. Ancak geleneksel yaklaşımların aksine burada devlet, çoğulcu yani plüralist bir yapıdadır. Bu nedenle karar alma yaklaşımında bireyler, devletlerin davranışlarının açıklanmasında ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda devletlerin dış politikalarına ilişkin yapılan analizler, birey ve bürokratik bir düzeyde incelenmektedir (Arı, 2013: 417). Analiz düzeyinin devlet olmasına rağmen karar alma yaklaşımında analiz birimi olarak bireyler, gruplar ya da grupların içerisinde yer alan bürokratik-örgütsel süreçler ön plana çıkarılmıştır. Zira karar alma yaklaşımında “yapanlık” esas olarak bireye yüklenmiştir (Ereker, 2013: 50).

Karar alma yaklaşımı, analiz şekli olarak makro düzeyden ziyade mikro düzeyde yapılan analizlere vurgu yapmaktadır. Odak noktası olarak ise görece sınırlı ve iyi tanımlanmış karar birimleridir. Bu durum ulus devletleri uluslararası sistemde temel aktör olarak gören geleneksel siyasi analizden önemli bir farklılaşmayı temsil etmektedir. Zira karar alma yaklaşımı, devletlerin politikalarını şekillendiren “insanlara” ve dolayısıyla karar alıcılara odaklanmaktadır. Synder, devleti resmî karar alıcıları ile tanımlamanın metodolojik tercihleri olduğunu ve devletlerin eylemlerinin devlet adına hareket eden kişilerin eylemleri olduğunu belirtmektedir (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1971: 315).

Sonuç olarak karar alma yaklaşımı dış politika yapım sürecine, karar vericilerin karar alma sürecindeki rollerine ve dış politika kararlarının seçiminin doğasına odaklanır. Bu nedenle, ortaya konan öznel faktörlerin dış politika olaylarını, dış politika aktörlerini ve dış politika tercihlerinin şekillendirmesini başlangıçta kabul edilir. Synder, “bilginin göreceli olarak algılandığına ve karar alıcının bakış açısı aracılığıyla değerlendirildiğine” dikkat çekerek dış politikaya yönelik seçimlerin kısmen durumsal olarak kısmen de geçmişten gelen tecrübeler ile yapıldığını ileri sürer (Alden ve Aran, 2017: 4).

1.2.2. Karar Alma Süreci ve Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler

Dış politikada karar alma yaklaşımı bağlamında dış politikanın analiz edilebilmesi için ele alınması gereken iki temel unsurun bulunduğu yukarıda ifade edilmiştir. Bu unsurlar karar alma sürecinin kendisi ve karar alma sürecini etkileyen faktörlerdir. Bu bağlamda karar alma yaklaşımın bir gereği olarak karar alma sürecini ve sürece etki eden faktörleri ayrı başlıklar altında açıklamak faydalı olacaktır.

Karar Alma Sürecinin Aşamaları

Dış politikada karar alma yaklaşımı karar alma sürecinin dört aşamada oluştuğunu varsaymaktadır. Dış politikaya ilişkin alınması gereken kararın ne olduğunun tespit edilmesi karar alma sürecinin ilk aşamasıdır. İkinci aşama alınması gereken dış politika kararına ilişkin alternatif seçeneklerin hangisinin olduğunun değerlendirildiği aşamadır. Üçüncü aşama alternatif seçenekler arasından bir tercihin yapıldığı süreçten oluşur. Karar alma sürecinin son aşaması ise alternatif seçeneklerin değerlendirilmesinin ardından belirlenen seçeneğin yani kararın uygulanma aşamasıdır (Mintz ve DeRouen, 2010: 4).

Bilginin İşlenmesi ve Algılama

Karar alma sürecinin ilk aşaması karar alıcının hakkında alınacak kararın varlığından bilgisinin olması ile başlamaktadır. Karar alma sürecinde “bilgi” karar alıcının konunun varlığından haberdar olmasını sağlaması ile önemli bir unsurdur. Bilginin karar alıcıya veri akışının etkili araçlar ile sağlanıyor olması gerekmektedir. Karar alıcılara gerek ülke içinde gerekse de ülke dışında çeşitli kurumlar ya da medya gibi unsurlar aracılığıyla sağlanan bilgi akışı (Sönmezoğlu, 2012: 307-308) nihayetinde bir dizi alternatif seçenek arasından yapılan seçimi ifade eden karar alma sürecinin başlaması için gereklidir (Mintz ve DeRouen, 2010: 25).

Karar alma sürecinde “bilgi” karar alıcının alınacak karara ilişkin stratejilerini ve nihai tercihlerini etkilemektedir. Bilginin eksik veya belirsiz nitelikte olması karar ama sürecinde bilgi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Zira dış politika süreci eksik ve hatalı bilgilerle dolu olarak sorunlara eğilimlidir. Özellikle güvenilir bilgilerden yoksun olma durumu nispeten kısa bir zaman içinde alternatif seçenekler arasında bir karşılaştırma yapmayı ve fayda maliyet analizi yapmayı zorlaştırmaktadır (Mintz ve DeRouen, 2010: 25-26). Karar alma sürecinde kriz ve zaman sınırlamaları başta olmak üzere liderlerin de bir insan olduğu gerçeğinden hareketle sınırlı bilgi karşısında kolaylıkla yanlış karar almaların olası olduğu sonucu çıkmaktadır (Kaarbo ve Ray, 2011: 174).

Karar alıcıya ulaşan bilgi ile başlayan karar alma süreci karar alıcının konuya ilişkin algılamaları ile devam etmektedir. Burada karar alıcı tarafından konunun algılanış şekli önem kazanmaktadır. Karar alıcılara gelen bilgilerin doğru algılanması ile doğru dış politika kararının alınması noktasında önem arz etmektedir. Doğru kararların alınabilmesi de bu açıdan bilgilerin karar alıcıya doğru bir şekilde aktarımını gerektirmektedir. Özellikle kriz anlarında tehditlere ilişkin algılamalar alınacak kararın ne olacağını belirlemektedir (Arı, 1997a: 156-157).

Karar alma sürecinde “algılama” karar alma yaklaşımının merkezinde yer alır. Zira insan zihninin dünyayı gerçekte nasıl algıladığı ve anlamlandığı karar alma yaklaşımında önemli bir konudur. Bu nedenle karar alma yaklaşımı kuramcıları algılamanın yani karar alıcıların algılamalarının en az nesnel gerçeklik kadar önemli olduğunu öne sürerler. Robert Jervis, egosantrik yani benmerkezci algı eğiliminin karar alıcıların kendi kararlarını nesnel koşullara yanıt olarak yorumlamaya yönelttiğini ve rakiplerinin eylemlerini ise düşmanca bir eğilim olarak algıladığını ifade eder. (Dougherty ve Pfaltzgraff, 2001: 554-555).

Öte yandan karar alma kuramcıları bir bilişsel psikoloji kavramı olan algılama üzerinden karar alma sürecinin rasyonalitesini etkilemesi bağlamında “yanlış algılama” kavramı üzerinde de dururlar. Kuramcılar, yanlış algılama kavramını karar vericinin psikolojik çevresi ile işlemsel çevresi arasındaki bir tutarsızlık olarak tanımlayarak karar

alma sürecine etkisini önemserler (Beach, 2012: 111). Jervis'in algılama ve yanlış algılama üzerine yaptığı varsayımlarda karar alıcının algılamalarının ne olduğu konusu önem taşır. Örneğin bir devletin saldırgan olduğu yönünde algılamaya sahip olan bir karar alıcı ilgili devletin her eylemine karşı kuşku içinde olacaktır. Bu devletin her türlü eylemini kendi ülkelerine karşı bir tehdit olarak algılayacaktır (Arı, 2013: 426).

Durumun Tanımlanması

Karar alma sürecinin ikinci aşaması gelen bilgiler ışığında doğru veya yanlış bir algılama ile karşı karşıya kalınan durumlara ilişkin değerlendirmelerin yapıldığı aşamadır. Bir meselenin ülke çıkarı açısından önemli görülüp görülmemesinin ve ne derece önemli görülerek ne oranda sürece dâhil olunacağını kararlaştırılması bu aşamada gerçekleştirilmektedir (Sönmezoğlu, 2012: 312-313).

Karar alma sürecinin bu aşamasında sürece dâhil edilen bilgilerin karar alıcılarca belirli kriterler ölçüsünde yorumlanmakta ve tanımlanmaktadır. Dış politikaya ilişkin gelen bilgiler karşısında karar alıcının tutumu, benimsediği değer yargılar üzerinden şekillenmektedir. Bu aşamada özellikle karar alıcının tutumunu etkilemesi açısından geçmişten gelen deneyimlerinin etkisi önemlidir. Öte yandan karar alıcının psikolojik çevresi ve işlemsel çevresi de alınacak kararın değerlendirilmesi üzerinde etkili olabilmektedir (Arı, 1997a: 158-159).

Kararın Alınması

Karar alma sürecinin ilk iki aşamasından sonra üçüncü aşamasında yani bir konu ile ilgili bilgiler toplanması ve bu bilgilerin değerlendirmesi ile doğru ya da yanlış bir durum tespiti yapılmasından sonraki aşama tespit edilmiş çeşitli karar seçenekleri arasından bir tercih yapılarak bir karar alınması aşamasıdır. Kararın alınması aşamasında karar alıcı bu aşamaya yani kararın alınması aşamasına dâhil olacak kurum ya da kişilerin sayısının ne olacağı ve gelen bilgilerin nasıl değerlendirileceği “algılanan tehdidin derecesi”, “kararı

almak için gereken zaman” ve “karar konusunun önceden bilinip bilinmediği” gibi unsurlardan etkilenir (Arı, 2011: 224).

Kararın Uygulanması

Dış politika karar alma sürecinin nihai aşaması bir konuya dair kararın alınıp uygulanması aşamasıdır. Şüphesiz ki alınan kararın uygulanması kararı da bazı süreçler ve kendi içinde bazı kararların alınmasını gerektirebilir. Kararın uygulanması için gereken tutumun belirlenmesi, uygulama araçlarının seçilmesi, eldeki mevcut kaynakların kararın uygulanması için tahsis edilmesi ve uygulamaya ilişkin zamanlama gibi unsurlar bu unsurlar arasında yer alır (Arı, 2011: 226).

Kararın uygulanması aşamasında karar alıcıların çeşitli seçenekler arasından alınacak kararı tercih etmelerinin ardından karar alma sürecini sonlandırmaları gerekir. Bununla birlikte karar alıcılar, aldıkları dış politika kararlarına ilişkin kararlarının sonuçlarını izlemeye ve değerlendirmeye devam etme yükümlülüğü altındadırlar. Böylece alınan kararın başarılı veya başarısız olma durumunu değerlendirme imkânı bulabilirler (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1971: 333).

Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler

Dış politika kararlarının bireyler tarafından alındığı savından hareketle dış politikanın bireyler, bu bireylerin içinde bulunduğu çevre ve dış etkilerinin bir sonucu olduğunu ileri süren karar alma yaklaşımında (Kardaş ve Balcı, 2016: 369) dış politika kararları birçok faktörün etkisiyle şekillenir.

Dış politika kararlarını açıklayabilmek adına belirtilen değişkenler dikkate alınır. Bu aşamada özellikle belirli faktörlerin karar alma sürecinde etkili olduğu görülmektedir. Bunlar, karar alıcıya ilişkin psikolojik faktörler, içsel faktörler ve dışsal faktörlerdir (Mintz

ve DeRouen, 2010: 4). Aşağıda ilgili başlıklarda bu faktörlerin karar alma sürecinin hangi aşamasında ne türden etkilerinin olduğu ve hangi bileşenlerden oluştuğu incelenecektir.

Psikolojik Faktörler

Dış politikada karar alma yaklaşımında bireylerin dış politika yapım sürecinde önemli bir role sahip olduğu bir gerçektir. Zira devletlerin dış politika kararları bireyler yani karar alıcılar tarafından alınır. Ancak dış politika yapıcılarının karar alma sürecinde yaptıkları seçimlerde tamamen özgür olmadıkları açıktır. Karar alıcılar dış politika yapım sürecinde kendileri ile ilgili psikolojik faktörlerin etkisi altında olabilmektedirler (Baharçiçek, 2001: 83-84).

Dış politikada karşılan sorunların karmaşıklığı karşısında karar alıcıya ilişkin algılamalar ve bilişsel önyargılar gibi psikolojik unsurlar karar alma sürecinin çeşitli aşamalarında öne çıkmaktadır. Bu durum karar alma yaklaşımında öne çıkan psikolojik unsurların analize dâhil edilmesini gerekli kılmaktadır. Devletlerin dış politika kararları genellikle küçük gruplar veya güçlü bireyler tarafından alınır. Psikolojik faktörler, bu küçük gruplar tarafından alınan kararlarda büyük bir etkiye sahip olabilir. Bu psikolojik etki özellikle kararın bir kriz sırasında alınması durumunda artmaktadır (Mintz ve DeRouen, 2010: 97).

Kişilik

İnsan “davranışları”nın incelenmesi psikoloji biliminde olduğu gibi politikada da önemli bir kavramdır. Politika ile doğrudan ya da dolaylı olarak bağı bulunan bireylerin davranışlarını araştıran bir alan olarak “politik psikoloji (siyaset psikolojisi)” siyaset bilimi ile psikoloji biliminin yollarını kesiştiren bir araştırma alanıdır. Disiplinler arası kimliği ile (Kansu ve Tarhan, 2018: 2-3) politik psikoloji karar alıcının kişiliğine ilişkin yaptığı araştırmalar ile kişiliğin yani kökleşmiş davranış kalıplarının bireyin çok çeşitli durumlarda

zaman içinde nasıl davranacağını kısmen belirlemesi açısından önemli bir alandır (Immelman, 2017: 1).

Politik psikoloji çerçevesinde karar alıcıların kişilik yapısını incelemek için kişilik kavramının açıklanması gereklidir. Theodore Millon'a göre kişilik, büyük ölçüde bilinçsiz olan ve kolayca değiştirilemeyen, kendilerini işleyişin neredeyse her alanında gösteren köklü bir şekilde mevcut olan psikolojik ya da bilişsel özelliklerin oluşturduğu yapı olarak tanımlanabilir. İçsel ve yaygın olan bu özellikler, nihayetinde bireyin kendine özgü algılama, hissetme, düşünme, başa çıkma ve davranış modelini oluşturur (Immelman, 2017: 1).

Dış politika yapım sürecini etkilemesi bağlamında karar alıcının kişiliği esas olarak gözlemlenebilir davranışları ifade eden mizaç (huy), inanç, değer ve tutum gibi unsurları içeren bilişler, hedefleri ve savunma mekanizmasını içeren güdüler ve son olarak cinsiyet, ırk, kültür ve etnik köken gibi unsurları içeren sosyal bağlam olarak dört unsurdan oluşur. Bu anlamda Margaret Hermann'ın geliştirdiği teknik karar alma sürecini etkilemesi bağlamında birtakım kişilik yapılarına işaret eder. Bu kişilik yapıları şu şekilde sıralanabilir (Mintz ve DeRouen, 2010: 114-115):

- 1 Milliyetçilik
- 2 Kişinin olayları kontrol edebileceğine olan inancı
- 3 Başkalarına olan güvensizlik
- 4 İç-grup önyargısı (in-groups bias)
- 5 Güç elde etme ihtiyacı
- 6 Kendine güven duygusu
- 7 Kavramsal karmaşıklık

M. Fatih Tayfur'a göre, karar alıcı ve dış politika arasındaki ilişkinin analiz edilebilmesi için üst düzey karar alıcıların kişilik özelliklerinin ne olduğunun tespit edilmesi gerekir. Zira belirli türden kişilik özelliklerinin farklı davranış kalıplarına yol

açacağı gerçeği karşısında karar alıcının kişilik özelliklerini incelemek gerekli bir araştırmadır. Bu anlamda karar alıcının demokratik ya da otoriter kişilikli oluşu, açık fikirli ya da dar görüşlü oluşu, kolay heyecanlanan ya da sakin biri oluşu, kişisel tatmin ya da kendini gerçekleştirme güdüsü, siyaset üretme becerisi ve dolayısıyla entelektüel olup olmaması gibi unsurlar alınacak kararın içeriğini etkileyebilir (Eralp, 2005: 85-86).

İnanç

Karar alma sürecinde bürokrasinin en üstünde bulunan liderlerin sahip olduğu inanç ve inanç sistemleri aldıkları kararları etkileyen psikolojik bir unsurdur. Liderlerin uluslararası sistemin doğasına olan bakışı ya da sahip olduğu inancı izleyecekleri politikaları farklılaştırdığı için karar alma sürecini etkilemeyi bakımından liderin inançları araştırılması gereken bir alandır. Bu anlamda liderin inançlarının izleri psikanalitik yaklaşım ile erken çocukluk dönemine kadar izi sürülebilir (Kaarbo ve Ray, 2011: 170).

İnanç kavramı genel olarak tanımlandığında doğru olma durumu kanıtlanmamış bir durumun birey ölçeğinde doğru olduğu yönünde bir kabuldür. Bu kabuller karar alıcının inanç sistemini oluşturur. Holsti'ye göre, karar alıcının çevresinde olup biten olayları denetleyebilmesine ve kendisine karşıt veya rakip olan kimselere karşı olan inancı gibi inançları felsefi nitelikte iken risk alma eğilimi, danışmanlarının önerilerini dikkate alma ya da almaya ilişkin davranış kalıpları uygulamaya yönelik inançlarını oluşturur (Sönmezoğlu, 2012: 321-322).

Karar alıcının sahip olduğu inançları, karar alma sürecinde bir karara ilişkin durumun yorumlanması ve anlaşılması açısından güçlü çerçeveler sunarak gelen bilgileri şekillendirilmesine yardımcı olur. Bu noktada bilişsel tutarlılık (cognitive consistency) kuramı, karar alıcının algılamalarının ve inançlarının karar alma sürecini nasıl etkilediğine dair önde gelen bir kuramdır. Karar alıcının ya da bireyin bir konuya ilişkin önceki imaj ve inançları ile tutarlı olmayan bir durumla karşılaşması halinde nasıl bir davranış kalıbı içinde olabileceği ortaya koyan kuram, karar alıcının önceki inançları ile tutarsız olan

belirli türden bilgileri küçümsediklerini gösterirken tutarlı olan bilgileri ise dikkatli bir şekilde incelediklerini gösterir (Mintz ve DeRouen, 2010: 98).

Liderlerin sahip olduğu inanç ve inanç sistemlerinin karar alma sürecinde etkili olmasına karşın inançların neyi içerdiği yani neyin inanç olduğu konusu daha önemlidir. Zira liderler milliyetçilik, çatışma veya ülkesinin dünya politikasında oynayacağı rol ile ilgili sahip oldukları inançları itibarıyla birbirlerinden ayrılır. Liderlerin özellikle operasyonel kodları yani liderlerin politik sistemin doğasına ilişkin politik inançları onların dünya politikasını anlamalarında bir köprü görevi görerek inançları üzerinden politikalarını tanımlamalarını sağlar (Kaarbo ve Ray, 2011: 170-171).

İmaj

Karar alıcının imajları dış politika yapım sürecini etkileyen bir diğer psikolojik unsurdur. İmaj ya da imge karmaşık bir dünyayı kavrayabilmek adına başvurulmuş zihinsel temsillerdir. Zihnin olayları ve durumları sınıflandırması için kullanılan bir tür basmakalıp inanış olan imajlar bilişsel süreçler ile oluşturulur. Dünyanın algılanmasına ilişkin (Mintz ve DeRouen, 2010: 101) algı kümelerinden oluşan imajlar, Soğuk Savaş sırasında iki süper gücün birbirlerine karşı imajlarında olduğu gibi bir kez oluştuğunda nispeten zor değişirler. Karar alıcı üzerinde zamanla klişeler haline gelerek gerçek durumlardan giderek uzaklaşmasına neden olan imajlar, ortadan kaldırılması zor güçlü önyargılar ile (Hill, 2016: 73) aşırı genelleme yapma ya da önyargı içinde olma durumunu beraberinde getirir (Mintz ve DeRouen, 2010: 101).

Karar alma sürecini etkilemesi bağlamında karar alıcının savaş veya barış ile ilgili beklentileri, bu konulara ilişkin olumlu ve olumsuz görüşleri, diğer ülkelere karşı dostluk veya düşmanlık duyguları beslemesi gibi unsurlar imajın analitik açıdan birbirlerinden farklı unsurlarına işaret eder. İmaja ilişkin yapılan bu değerlendirmeden hareketle (Sönmezoğlu, 2012: 310) dış politikada karar alıcıyı etkilemesi bakımından en güçlü imaj “düşman imajı (enemy image)”dır. Düşman imajı, bir başka ülkenin tehdit edici ve değer

yargılardan uzak (immoral) olduğuna inanmak ile ilgili bir durumdur. Karar alma sürecinde liderin bir başka ülkeyi düşman olarak tanımlaması o ülkeye ilişkin yayılmacı, askerî olarak tehdit eden ve uluslararası değerlere sahip olmayan bir ülke olarak görmesini sağlar. Diğer taraftan her iki ülkenin de birbirlerine karşı düşman imajı içinde olması da “ayna imajı (mirror image)” olarak tanımlanır (Kaarbo ve Ray, 2011: 173).

Deneyim

Karar alma sürecinde liderin ya da karar alıcıların deneyimi de etkili bir başka kişisel niteliklerdir. Karşılaşılan sorunları kavrama, çözüm yollarını doğru tespit etmedeki beceriler deneyim ile kazanılmaktadır. Karar alıcıların farklı deneyimlerden gelen kimseler olmaları karşılaşılan sorunların çözümü noktasında yöntemsel farklılıklara neden olmaktadır (Arı, 2011: 212). Örneğin iş dünyasından gelen bir karar alıcı ile siyasi geçmişi olan ya da tecrübesi nispeten daha az olan karar alıcıların kararları arasında çeşitli farklılıkların olduğu gözlemlenebilmektedir.

Karar alma sürecinde deneyimlerin karar alıcı üzerindeki etkisi önemli bir işleve sahiptir. Zira deneyimler geçmiş yaşamdan elde edilir. Geçmişte yaşanan olaylar genel olarak imajların, inançların ve değerlerin oluşmasında önemli rol oynar. Karar alıcıların imajları ve değerlerinin olumsuz nitelikler içermesi ile alınan kararlarının başarısızlık ile sonuçlanacağı açıktır (Baharçipek, 2001: 86).

Liderlik Tarzları

Dış politikada karar alma yaklaşımında karar alıcıların liderlik tarzlarının incelenmesi belirli kararların liderler tarafından neden alındığını ve karar alma sürecinde neden farklı yolların izlendiğinin ya da izlenmediğinin anlaşılmasını sağlar. Bu bağlamda dış politika yapım sürecinde liderler genel olarak “amaç odaklı/ göreve motiveli” ve “süreç odaklı/bağlam yönelimli” olmak üzere iki ana grupta incelenebilir. Liderin karar alma

sürecini etkilemesi bağlamında belirtilen liderlik tarzları şu şekilde detaylandırılabilir: (Mintz ve DeRouen, 2010: 115-116).

Dış politika yapım sürecinde amaç odaklı liderler, karşılaşılan sorunlar ile ilgili çözüm odaklıdır. Amaç odaklı liderler, ideolojilerini değiştirmemeye ve siyaseten pozisyonlarını korumaya eğilimlidirler. Çalışma ekiplerinde görev alacak personelin seçiminde sadakate önem vererek kendileri ile benzer görüşlere sahip olan kimseleri tercih ederler. Dış politikaya ilişkin karar alırken ve aldıkları kararları uygularken ülke içi veya uluslararası kamuoyu ile geniş kapsamlı bir ittifak kurmaya çok fazla ihtiyaç duymazlar.

Süreç odaklı liderler ise mevcut duruma uygun şartlara uyum sağlamaya eğilimli, dikkatli ve tedbirlidirler. Bu liderler karşılaşılan sorunları çalışma grubunda bulunan kimselere danışarak çözüme kavuşturma eğiliminde olup farklı çözüm önerilerine açıktırlar. Karar alma sürecine dâhil diğer aktörlerin düşüncelerine uyum sağlayabilirler. Çalışma ekiplerinin seçiminde sadakat ya da ideolojik benzerlik yerine reel politığe uygun karar alırlar.

Liderlik Tipleri

Yukarıda iki genel liderlik tarzı altında incelenen liderlik yaklaşımları esas alındığında mücadeleci, stratejik, pragmatist (faydacı) ve oportünist (fırsatçı) olmak üzere dört farklı liderlik tipi ortaya çıkmaktadır. Belirtilen liderlik tiplerinin detaylandırılması ise şu şekilde yapılmaktadır (Mintz ve DeRouen, 2010: 116-117).

Mücadeleci liderler, politik sınırlamalara uymayı reddetmekte ve yeni bilgi ve farklı görüşlere karşı kapalı bir tutum benimsemektedirler. Bu türden liderler kendi dünya görüşlerine bağlıdırlar ve bu yönde bir değişikliğe kapalıdırlar. Mücadeleci liderlerin tersine oportünist liderler ise politik sınırlamalara uyumlu ve yeni fikirlere açıktırlar. Dış politikada pazarlık yapmak bu tipten liderlerin en belirgin özelliğidir. Oportünist liderler dış politika sürecinin diğer aktörleri ile ilişkilerinin bozulmasını istemezler.

Stratejik liderler, politik sınırlamalara karşı bir duruş sergilemekle birlikte yeni bilgiye karşı açıktırlar. Bu tip liderler amaçlarına ulaşmak için hangi bilgiye sahip olmaları gerektiğini ve hangi bilgiyi elde etmeleri gerektiğini bilirler. Politik olarak cesur davranmakla birlikte amaçlarını gerçekleştirme konusunda tedbirlidirler. Son olarak pragmatist liderler ise politik sınırlamalara uyum sağlamakla beraber yeni bilgiye kapalıdır. Bu tip liderler politik bir sorunla karşılaşıldığında yeni bilgilere karşı kapalı bir duruş sergileyerek kendi görüşleri çerçevesinde çözüm bulmaya ve doğrudan talimat vermeye eğilimlidirler.

İçsel Faktörler

Karar alma yaklaşımında dış politika yapım sürecinde alınacak kararı etkilemesi bağlamında içsel faktörler ile esas olarak kastedilen şey belirli bir ülkenin siyasal sistemine ait tüm unsurlardır. Devletlerin siyasal sistemine ait unsurlar karar alma sürecine etkide bulunan içsel faktörlerin (Arı, 2011: 187) ne olduğunun incelenmesi gerekir. Karar alma yaklaşımında içsel faktörler arasında değerlendirilebilecek unsurların dış politika kararlarının açıklanabilmesi için detaylandırılması gerekmektedir. Aşağıda ilgili başlıklarda belirli faktörlerin neler olduğu ve ne oranda karar alma sürecini etkilediği ele alınacaktır.

Devletin Örgütlenme Biçimi

Karar alma sürecinde devletlerin federal, konfederal ve üniter yapı gibi farklı örgütlenme biçimlerine sahip olması dış politika yapım sürecinde kararların alınma biçimini etkilemektedir. Devletlerin yetki kullanımının yerel ve merkezi organlarca kullanımı ile ortaya çıkan bu ayrım farklı devlet yapısına sahip devletlerin karar alma süreçlerini farklılaştırmaktadır. Zira konfederal yapılarda karar alma yetkisinin çoğunluğu bu yapıyı oluşturan birimlerce kullanılırken az bir kısmı merkezi organ tarafından kullanılır. Federal yapılarda yetki kullanımı konusu yerel organlar ile paylaşılırken üniter

yapılı devletlerde hemen hemen tüm yetkiler merkezi organlarca kullanılmaktadır (Arı, 2011: 188-190).

Dış politikada karar alma sürecinde devletlerin farklı örgütlenme biçimlerinin yanı sıra hükümet sistemlerinin başkanlık, yarı-başkanlık ya da parlamenter sistemden biri olması da kararın bağlı olunan hükümet sistemi çerçevesinde alınacağı durumu ile etkili bir içsel unsur olmaktadır (Arı, 2011: 191). ABD’de uygulanan başkanlık sisteminde yürütmenin başında olan başkan halk tarafından seçildiğinden üyesi olduğu parti veya o partinin Kongre’de bulunan üyelerinden bağımsız bir şekilde karar verebilmektedir. Başkan yakın çalışma ofisinde bulunan bakanlıklar dâhil ilgili tüm kurumların yöneticisi konumundaki görevlilerin hiyerarşik olarak en üstündedir. Dış politikanın belirleyicisi olarak (Kaarbo ve Ray, 2011: 154-155) anayasadan doğan yetki ve sorumlulukları ile karar alma sürecinde temelde karar veren kişidir (Arı, 1997b: 84).

Parlamenter sistemlerde ise halk, lider yerine siyasal partiyi seçmekte ve mecliste çoğunluğu elde eden parti kendi içinden başbakan ya da bakanlar kurulunu çıkarmaktadır. Karar alma sürecinde ise hükümetin aldığı kararların mecliste onaylanmasında genellikle bir sorun yaşanmamaktadır (Kaarbo ve Ray, 2011: 155). Diğer bir anlatımla seçim ile göreve gelen başkan karar alma yetkisini kullanırken partisine veya Kongre’ye karşı herhangi bir şekilde borçlu hissetmezken parlamenter sistemde dış politikada karar alma yetkisine sahip karar alıcılar alacakları kararın bakanlar kurulunda kabul görmesine, bulunduğu partinin desteğine ve nihayetinde meclisin onayına bağlı olduğunu bilerek hareket ederler (Breuning, 2007: 94).

Yasama

Karar alma sürecine etkide bulunan içsel faktörlerden biri de bir ülkenin siyasal sistemine ait yasama organıdır. Yasama organının karar alma sürecine ne oranda etki edeceği ise esasen o ülkenin anayasasında belirtilmektedir. Demokratik parlamenter sistemlerde yasama organı, yürütme ve yargı ile birlikte en önemli organlardan biriyken

başkanlık sistemlerinde daha bağımsız ve daha etkili bir organ olabilmektedir (Arı, 2011: 195). Bu noktada çalışmanın kapsamını ilgilendirmesi açısından ABD yasama organı Kongre'nin dış politika yapım sürecine ne oranda etki edebileceğinin detaylandırılmasında fayda görülmektedir.

ABD'de yasama yetkisini elinde bulunduran Kongre, anayasadan ve anayasa dışı kaynaklanan durumlardan yürütmeye ilişkin yetkileriyle de Amerikan dış politikasının belirlenmesinde süreç içinde giderek artan bir öneme sahip olmuştur. Kongre'nin dış politikanın belirlenmesindeki rolü, anayasanın kendisine vermiş olduğu yetkilerden bazılarını tek başına kullanırken bazılarını yürütme ile birlikte kullanarak dış politikanın belirlenmesinde etkin olabilmektedir. Bu yetkilerden savaş ilan etme ve bütçe onayı yetkisi Kongre'nin tekelinde bulunurken uluslararası antlaşmaların onaylanması ve yüksek düzeyli federal görevlilerin atanması yürütme ile birlikte kullanılmaktadır (Arı, 1997b: 70-82).

Dış politikanın belirlenmesi konusunda Kongre'nin yürütme ile birlikte kullandığı yetkiler, yasama ve yürütme arasındaki ilişkiyi dengeleyen dengeleme araçlarını göstermektedir. Zira ABD anayasası uluslararası antlaşmaları yapma yetkisini yürütmeye verirken antlaşmaların onaylanmasını Senato'nun onayına sunulmasına hükmetmektedir. Diğer taraftan anayasa, başkan tarafından atanan üst düzey bürokratların göreve başlamasını Senato'nun onayına sunulmasını gerekli kılmaktadır (Zengin, 2016: 16-17).

Dış politikada yetki kullanımı konusunda yasama ve yürütme arasında denge üzerine kurulu görece istikrar, tarihsel süreç içinde dış politikada yaşanan gelişmelerin etkisiyle bir mücadele sürecine girmiştir. Özellikle yasama gücü, dış politikada yaşanan başarısızlığı gerekçe göstererek yürütmenin yetkilerini ya sınırlandırmış ya da elinden almıştır. Vietnam Savaşı yenilgisi sonrası Kongre, başkanın kendisine danışmadan savaş ilan etme yetkisini elinden alan Savaş Güçleri Kanunu'nun yasalaşmasını sağlarken 1980'lerde bütçe onayı yetkisiyle dönemin dış politika gelişmelerinin bütçelerine onay vermeyerek dış politika üzerinde sınırlandırıcı bir rol oynamıştır (Tower, 1981: 230-238).

Yasama ve yürütme arasındaki mücadele Soğuk Savaş'ın bitişiyle ulusal güvenliğin gündemden düşmesi ve küreselleşen dünyanın dinamiklerinin etkisiyle daha ihtilaflı bir sürece girmiştir. Dış politika konularının çeşitlenmesi ile ortaya çıkan yeni konular ile ilgili baskı-çıkar grupları Kongre üzerinden dış politikayı şekillendirmeye başlamıştır. Kongre bu süreçte özellikle insan hakları gibi önemi artan konuların etkisiyle dış politikayı şekillendiren araçlar olan dış yardım ve silah ihracatı onayı gibi konular üzerinden dış politika karar alma sürecinde yetki gücünü artıran kararlar almıştır (Çakmak vd.,2011: 40-42).

Dış politikada yetki kullanımı konusu 11 Eylül saldırılarının etkisiyle az da olsa yürütmenin lehine bir şekilde değişmiştir. Bu süreçte devleti merkeze alan bir anlayış ile hareket eden Kongre, Amerikan çıkarlarına uygunluğu ile başkana silahlı güç kullanımı yetkisi vermiştir. İlgili yetki belirli ülkelerin yanı sıra belirli kişi ve kurumları da kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur. Bir dış politika aracı olarak ekonomik yaptırım kanununun içeriğini de genişleten Kongre, ABD'nin güvenliğine tehdit oluşturacak kişi ve kurumları da dâhil ederek özellikle belirli ülkeleri hedef alacak şekilde genişlemiştir (Çakmak vd.,2011: 53-55).

Bürokrasi

Dış politikada karar alma sürecini etkileyen içsel unsurlardan biri de dış politika bürokrasi ya da bürokratik kurumların nasıl karar aldığına ilişkindir. Zira hemen hemen tüm devletlerin dış politika kapsamında istihbarat bilgisi sağlama, öneri ve tavsiyelerde bulunma ve mevcut politikayı yürütmekten sorumlu geniş bir bürokrasi ağı vardır. Devletlerin bürokratik kurumlara olan ihtiyacı uluslararası politikanın pek çok sorunu ele almadaki çeşitliliği karşısında lider veya karar alıcının karşılaşılan sorunların çözümünde tek başına tüm alternatifleri değerlendirme zorluğundan ileri gelir. Bu anlamda devlet içinde her birinin kuruluş amacına uygun olarak belirli bir politik alanda sorumlulukları vardır (Kaarbo ve Ray, 2011: 164-165).

Bürokratik kurumların her birisi kendi içinde hiyerarşik bir düzene sahiptir. Hiyerarşik yapının en üstünde bulunan yönetici konumundaki kişiler lidere yakın bir konumundadır. Devlet içinde hiyerarşik bir yapıya ihtiyaç olmasına karşın bürokratik yapılanmalar, dış politikada hangi politikanın izleneceği konusunda kendi kurumlarının görüşünün uygulanmasını öne çıkararak karar alma sürecinde sorun üretebilir. Bu durum bürokrasi içinde her bir bürokratik kuruma verilen “organizasyonel rol (organizational role)” ile açıklanabilir. Zira her bir bürokratik kurumun bürokratik görev alanı birbirinden farklıdır (Kaarbo ve Ray, 2011: 165).

ABD bürokrasisi içinde Dışışleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve Başkan’ın Yürütme Ofisi içinde yer alan birimler dış politika kararlarının oluşturulmasından ve sonuçlarından sorumlu olan başkana yardım ve destek hizmeti sağlayan yürütme organı ve kuruluşlardır (Arı, 1997b: 109-130). Dış ilişkilerin yönetimi konusunda Dışışleri Bakanlığı birinci derecede sorumludur. Dış ilişkilerinde yürütme kolunun ana temsilcisi olarak (Wittkopf vd.,2008: 368) bakanlığı kuran yasanın Birleşik Devletler Mührü’nü (Great Seal of The United States) kendisine vermiş olmasından dolayı eşitler arasında ilktir (“United States Department Of State”, t.y.). Dış işlerinde üstlendiği görevler ile hükümet için hayati önem taşıyan bakanlık, başkan tarafından atanan dışışleri bakanı tarafından yönetilir (“U.S. Department of State”, t.y.), (“Duties of the Secretary of State”, 2020).

Dış politikanın oluşum sürecinde ve yürütülmesinde dış politika konularında aynı zamanda baş danışman olma görevi ile dışışleri bakanı, başkana tavsiyelerde bulunmaktadır (“U.S. Departmenf of State”, t.y.), (“Duties of the Secretary of State”, 2020). Bu açıdan bakıldığında başkan üzerinde etki gücünün altının çizilmesi gerekmektedir. Ancak dışışleri bakanının başkan üzerinde olan etkileme gücü sınırlıdır. Bakanın etki gücü doğrudan kişisel yetenekleri ve başkan ile geliştirdiği kişisel ilişkileri ile ilgilidir. Başkanın dış politika konularında belirleyici olma konusunda istekli olması ve dış politika kararları üzerinde inisiyatif alma eğiliminin artması ile bakanın etki gücünü azalttığı da görülmektedir (Arı, 1997b: 113).

ABD dış politikasını etkileyen bakanlıklardan ikincisi Savunma Bakanlığı'dır. Dış politika karar alma süreci içinde etki gücü düzenlenen kanunlar ile artan Savunma Bakanlığı, İkinci Dünya Savaşı sonrası gergin uluslararası siyasi ortamın askerî ve savunma konularını öncelemesinin bir sonucu olarak (Önal, 2006: 31) değişen Amerikan tehdit algılamaları ile ulusal güvenlik mekanizmasının yeniden yapılandırılması gereği ile kurulmuştur (Erhan, 2001: 80). Virginia Arlington'da bulunan altıgen şeklindeki karargâhı nedeniyle Pentagon olarak bilinmektedir. Pentagon'un görevi, ABD'nin ulusal güvenlik ile ilgili güvenlik politikalarını uygulamaktır. Ulusal güvenlik konularında Beyaz Saray'a analizlerini ve tavsiyelerini sunma gibi önemli görevler üstlenir. Pentagon, kendisine savunma konularında baş danışmanlık yapmak üzere başkan tarafından atanan savunma bakanı tarafından yönetilir (Wittkopf vd.,2008: 378).

Liderin Danışman Grubu

Dış politika, karar alıcının bireysel eksikliklerinin hatalı dış politika kararları ile sonuçlanması halinde ciddi sorunların yaşanabildiği bir alandır. Dış politikanın bu durumu liderin ülkesinin hükümet sistemi çerçevesinde dış politika kararlarının alınmasına ilişkin bir dış politika takımı kurması durumunu beraberinde getirir. Nihayetinde de devletlerin dış politika kararları ya lider ve danışmanlar grubu ya da politika yapıcı gruplar tarafından alınır. Bu noktada liderin dış politika takımı (Erdoğan, 2014: 47-48) karar alma sürecinin ikinci ve üçüncü aşamalarında etkisi öne çıkan ve bir "karar birimi (decision unit)" olan küçük gruplardan oluşur (Sönmezoğlu, 2012: 315).

Liderlerin danışman grubunu oluşturan küçük gruplar, danışma işlevi gören rolleri ile karar alma sürecinin önemli bir unsurlarıdır. Dış politika yapım sürecinde karşılaşılan sorunların çözümü için çalışan danışman grubunun (Erdoğan, 2014: 47-48) içinde bulunduğu yapının oluşması ve işleyişi büyük oranda liderin kişiliğine ve benimsediği liderlik tarzına bağlıdır. Zira kimi liderler danışmanlarının görüşlerini rahatça ifade etmeleri durumunu özendirerek varılan uzlaşmadan yararlanarak kararlarını alırken kimi liderler danışman grubunun görüşleri karşısında kendi görüşlerinin dış politikaya yansıtılmasını isterler (Breuning, 2007: 88).

Liderlerin danışman gruplarının oluşturulmasında hangi ölçüde bir yetkiye sahip olduğu ise danışmanlık sisteminin tartışılan bir konusudur. Liderler ülkesinin siyasi yapısına uygun olarak danışma sisteminin oluşturulmasında ve danışma ekibinde görev alacak personelin seçiminde değişken bir yetki aralığına sahip olurlar. Liderin bu konudaki yetkisi arttıkça danışma yapısının oluşturulmasında kişisel katkısı ve etkisi de artmaktadır. Başkanlık rejimi ile yönetilen ülkelerde liderler halkın seçimi ile göreve geldiklerinden ve yasama-yürütme arasındaki ayrımın daha belirgin olmasından dolayı danışman gruplarını daha geniş bir serbestlik içinde kendi görüşleri doğrultusunda seçerler. Parlamenter sistemlerde ise liderler yasama organına tabi olduğundan dengeleri gözetmek durumundadır (Breuning, 2007: 94).

ABD karar alma yapısı içinde dış politika ve ulusal güvenliğe ilişkin konularında başkana danışmanlık hizmeti sağlayan grup Ulusal Güvenlik Konseyi (National Security Council- NSC) üyeleridir. Başkanın dış politikada karar almasına bir danışman organı olarak katkı sağlayan NSC, genel olarak başkan, başkan yardımcısı, dışişleri bakanı, savunma bakanı, genelkurmay başkanı ve Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency- CIA) başkanından oluşur (Erhan, 2001: 80-81). NSC'nin Amerikan dış politikası ve ulusal güvenliğinin belirlenmesinde olan danışmanlık rolü süreç içerisinde çalışmalarının koordinesinin doğrudan başkana bağlanması ile giderek artmıştır (Arı, 1997a: 200).

NSC'nin başında Ulusal Güvenlik Danışmanı bulunmaktadır. Ulusal Güvenlik Danışmanı diğer kabine üyelerinin aksine Kongre'nin onayına ihtiyaç duyulmadan doğrudan başkan tarafından atanır. Başkana doğrudan bağlı rolü ile Ulusal Güvenlik Danışmanı, dış politikanın belirlenmesinde önemli bir rol üstlenir (Arı, 1997a: 201). Diğer taraftan NSC'nin dış politikanın belirlenmesinde belirtilen etkisine karşın karar alma ve alınan kararı uygulama yetkisi yoktur. Bu yetki siyasi otoritededir. Danışmanlık görevini üstlenen NSC'nin tavsiyelerinin uygulanıp uygulanmaması başkanların kişisel nitelikleri ile doğrudan ilgilidir (Atay, 2000: 117).

Kamuoyu

Dış politikada karar alma sürecini etkileyen içsel unsurlardan biri de halkın kendisidir. Dış politika yapım sürecini etkilemesi açısından (Kaarbo ve Ray, 2011: 142) kamuoyu kavramı, toplumun tümünü kapsayan genel kanaat halinin sosyolojik gerçekliklere aykırı olacağından hareketle belli bir zaman sınırları içerisinde belli bir sorun karşısında bu sorunlarla ilgilenen belli kişiler grubunu temsil etmektedir. Kamuoyu olarak tanımlanan kişilerin (Kapani, 2018: 159-161) dış politika yapım sürecine katılımı üç koşula bağlıdır. Bu koşullar şu şekildedir (Kaarbo ve Ray, 2011: 142-143):

- 1 Halk, dış politika ile ilgili bilgi sahibi olmalıdır.
- 2 Kamuoyunun belirli bir konuya karşı belirli bir süreliğine süreklilik göstermesi gerekir.
- 3 Kamuoyunun görüşü karar alıcılar tarafından dikkate alınmalıdır.

Kamuoyunun oluşumu, devletlerin demokratik veya totaliter sistemler gibi farklı siyasal sistemlere sahip olmasına bağlı olarak birbirlerinden farklı şekillerde oluşur. Demokratik sistemde büyük oranda kendiliğinden oluşan kamuoyu otoriter sistemlerde devlet gözetiminde oluşarak (Kapani, 2018: 166-170) karar alma sürecine olan etkisi değişiklik gösterir. Demokrasisi olan ülkelerde halk, uygulanmasını istediği bir karara karşı kamuoyu oluşturabilmesine karşın bu durum daha çok iç politika ile ilgilidir. Zira genel olarak demokratik olarak en gelişmiş ülkelerde bile halkın dış politikaya olan ilgisi sınırlıdır. Ancak yine de kamuoyuna yönelik çeşitli sınıflandırmalar söz konusudur (Arı, 2011: 206-209).

Kamuoyu iki gruba ayrılarak bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir. İlki, kamuoyunun oluşmasını sağlayan seçkinler grubudur. Seçkinler grubunu oluşturan kimseler kanaat önderleri olarak da adlandırılır. Kamuoyu piramidinin en üstünde bulunan bu kimseler, hükümette çeşitli görevleri olan seçkinler, ulusal ve uluslararası çapta faaliyetleri olan dernekler, iş insanları, medya grubu sahipleri gibi kimselerdir.

Kamuoyunu oluşturan ikinci grup ise geniş halk kitleleridir. Bu ikinci grupta yer alan geniş halk kitleleri dış politikaya ilgisi bağlamında iki farklı halk türünden oluşmaktadır. İlki, dış politikaya ilgi duymayan duysa bile dış politikayı yorumlama noktasında yetersiz olan nüfusun %90'nını oluşturan pasif halktır. Aktif halk olarak adlandırılan ikinci kesim ise dış politika konularına ilgi gösteren ancak gelişmiş ülkelerde bile nüfusun %5'i ile %10'u arasında değişen kesimdir. Ancak yine de pasif halkın bazı konularda beklenmeyen tepkiler göstermeleri nedeniyle karar alıcılar tarafından dikkate alınmaktadır.

Dış politika yapım sürecini etkilemesi açısından kamuoyu, özellikle kriz dönemlerinde güç kullanımı ve krizin tırmanması gibi konular üzerinde dış politika kararlarını etkileyebilmektedir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar, askerî müdahale söz konusu olduğunda özellikle Amerikan başkanlarının kamuoyunun muhalefeti karşısında güç kullanmaktan kaçındıklarını göstermiştir. ABD başkanları, söz konusu askerî müdahale için kamuoyu desteğinin %50'nin üzerinde olması halinde güç kullanmaya başvurmuşlardır (Mintz ve DeRouen, 2010: 131).

Dışsal Faktörler

Devletlerin dış politika kararları genellikle stratejik bir ortamda alınır. Etkileşim halinde olan global sistem içerisinde müttefiklerin ve hasımların davranışları devletlerin dış politika kararlarını etkilemektedir. Uluslararası faktörler olarak da adlandırılan (Mintz ve DeRouen, 2010: 121) dışsal faktörler, devletlerin dış politika kararlarını etkiler. Karar alma yaklaşımında dışsal faktörler, dışsal çevreyi oluşturur. Dışsal çevre, bir devletin sınırları dışında yaşanan gelişmelerdir. Söz konusu gelişmeler, karar alma sürecinde dış politika kararına ilişkin karar alıcılar üzerinde bir etki kurmaktadır (Arı, 2011: 185).

Karar alma yaklaşımında dışsal çevrenin dinamikleri tüm global sistemi ve sistem içinde bulunan güç ilişkilerini kapsamaktadır. Dış politika yapım sürecini etkilemesi bağlamında bir devlet içinde bulunduğu ittifak sistemlerini ve diğer devletler ile yürüttüğü

ilişkilerinden doğan sorumluluklarını hesap etmek durumundadır (Arı, 2011: 185). Bu bağlamda dış politika yapım süreci sırasında karar alıcılar üzerinde etki doğuran bazı dışsal faktörlerin detaylandırılmasında fayda görülmektedir.

İttifak İlişkileri

Devletlerin uluslararası ortamda kurdukları ittifak ilişkileri, alınacak dış politika kararları üzerinde önemli oranda etkilidir. Zira bir devletin alacağı en önemli dış politika kararı ittifaklar ile ilgili olan kararlardır. Bu bağlamda uluslararası arenada kurulan en önemli ittifak ilişkisi askerî alanda olan ittifak ilişkileridir. Askerî alanda kurulan ittifak ilişkileri taraf devletlerden birine saldırı durumunda diğerlerinin üstleneceği sorumlulukları düzenleyen ilişkilerdir (Mintz ve DeRouen, 2010: 126).

Devletlerin uluslararası ortamda ittifak ilişkileri kurmalarını sağlayan esas unsur ortak tehdit algısına dayanır. Tehdit algılamaları karşısında devletler ittifak ilişkileri kurarak ortak hareket etme taahhüdü ile birleşirler. Bu birleşim resmî veya gayri resmî bir biçimde gerçekleşebilir. Devletlerarasında tehdiye karşı birleşmenin doğasını temsil eden ittifak ilişkileri geçici işbirliği ilişkileridir. İttifak ilişkilerinin devamlılığı tehdidin algılandığı süre ile doğrudan ilgilidir. Zira ittifakı zorunlu kılan ortak tehdit algısı unsurunun ortadan kalkması halinde devletlerin bağımsız bir şekilde hareket etmeleri beklenir (Kardaş ve Balcı, 2016: 399-401).

Uluslararası alanda bir devletin güvenliğine ilişkin savunma amacı ile giriştiği çabalarının istemeden de olsa diğer bir devletin güvenliğinin azalmasına neden olduğu durumlarını ifade eden güvenlik ikilemi (Kardaş ve Balcı, 2016: 341) ile başa çıkmanın bir yolu, stratejik ittifaklar kurmak veya bu ittifaklara katılmaktır. Jack Levy'e göre ittifaklar, uluslararası ortamda bir istikrara yol açmaktadır. Öte yandan ittifaklar, savaşa yol açabilecek belirsizlik durumlarını ve yanlış algılamayı da azaltmaktadır. Aynı zamanda ittifaklar, güç dengesi kuramının da temel bir bileşenidir. Bruce Bueno de Mesquita'ya

göre, askerî alanda üç tür ittifak oluşumu söz konusudur (Mintz ve DeRouen, 2010: 126-127).

Devletlerarasında askerî alanda oluşturulan ittifak türünün ilki tarafsızlık ya da saldırmazlık paktıdır. Saldırmazlık paktı, taraf devletlerin her birinin diğerine herhangi bir saldırı eylemi içinde olmayacağına dair birbirlerine verdikleri taahhüt ile ilgilidir. İkinci ittifak türü, taraf devletlerarasında daha çok bağlılık içeren “itilaf (entente)” ilişkileridir. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere, Fransa, Rusya ve ABD’nin içinde bulunduğu ittifak türü bu türden bir ittifak ilişkisine örnektir. Devletlerarasında askerî alanda kurulan son ittifak türü ise savunma paktlarıdır. Savunma paktları, tüm taraf devletlerin saldırıya uğrayan diğer bir taraf devlete nasıl yardım edileceğini belirten askerî alanda kurulan bir işbirliğidir. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization-NATO) bu paktın en bilinenidir.

Hasım Ülke Rejiminin Niteliği

Alex Mintz ve Karl DeRouen, hasım ülkenin rejiminin bir başka ülkenin dış politika yapım sürecini etkilemesi bağlamında karar alıcının kararını etkileyen dışsal bir unsur olarak ele almaktadırlar. Mintz ve DeRouen, bir devletin uluslararası bir kriz ile karşı karşıya kalması ve bir karar vermesi gerekmesi halinde rakibinin ya da hasmının rejiminin (regime type of the adversary) alacağı karar üzerinde etkili olabileceğinin altını çizmektedirler. Devletlerin rejimine ilişkin demokratik ve demokratik olmayan ayırımı yapan Mintz ve DeRouen, demokrasinin doğasında sorunların barışçıl yöntemler ile çözümünün yer aldığından hareketle demokrasi ile yönetilen bir devletin demokrasi ile yönetilen bir başka devlet ile büyük olasılıkla çatışma içinde olmayacağı ve kriz anında çatışma çıkma olasılığının zayıf olduğunu ifade etmektedirler (Mintz ve DeRouen, 2010: 127).

Devletlerin rejimlerinin niteliği dış politikaya ilişkin tercihleri ve davranışları üzerinde bir etki unsurudur. Devlet davranışlarının açıklanmasında sahip oldukları rejimin

niteliği vurgusu ile öne çıkan demokratik barış teorisine göre, demokratik bir rejimle yönetilen devletlerin birbirleri ile savaşıa girme olasılıkları düşüktür. Bu durum demokratik normlar ve yapısal şartlar ile açıklanır. Demokratik normlar üzerinden açıklanan modele göre; demokratik rejimlerin kendi içlerinde sahip oldukları demokratik normların birbirleri ile olan ilişkilerinde de geçerli olarak çatışmaların çözümünde kolaylık sağlayacağı öne çıkarılmaktadır. Demokratik ülkelerin sorunlarını normlar üzerinden barışçıl bir şekilde çözüm arayışına (Kardaş ve Balcı, 2016: 154-155) karşın demokratik olmayan bir devlete karşı kendi aralarında uyguladıkları bu tutumları değışebilmektedir. Demokratik devletlerin demokratik olmayan bir rejim ile yönetilen devlet ile sorun yaşaması halinde anarşik uluslararası sistemde ayakta kalabilmek için daha saldırgan olacağı öngörülmektedir (Mintz ve DeRouen, 2010: 127).

Devletlerin rejimlerine ilişkin yapısal şartların ayrımı üzerinden açıklanan modele göre; demokratik rejimlerin sahip oldukları yapısal şartların karar alma süreçlerini şeffaf bir şekilde yürütmelerini sağlamaktadır. Demokratik devletlerin liderlerinin seçimle iş başına gelmesi başta kamuoyu olmak üzere karar alma sürecine etki eden içsel unsurlara karşı şeffaf olması ve ikna etmesi gerekliliği davranışı söz konusudur. Demokratik devletlerin sahip oldukları yapısal şartlar (Kardaş ve Balcı, 2016: 155-156) kolayca savaşıa girmelerini frenleyen mekanizmalardır. Demokratik olmayan devletlerde ise liderlerin bir savaşı başlatması için ülke içinde herhangi bir ikna etme süreci söz konusu değildir (Mintz ve DeRouen, 2010: 128).

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE NÜKLEER KRİZ TEMELİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ-İRAN İLİŞKİLERİ

Trump yönetimi döneminde ABD'nin İran nükleer politikasını ortaya koymak tarihsel süreç içerisinde ABD'nin İran ile olan ilişkilerinde nükleer krize odaklanmayı gerektirmektedir. İkinci bölümde Trump dönemine gelene kadar tarihsel süreç içerisinde nükleer kriz temelinde ABD'nin İran nükleer politikası yaşadığı evrimsel gelişmeler ile ortaya konacaktır. ABD'nin desteğiyle nükleer programın başlatıldığı dönemden krizin çözümüne yönelik girişimlerin sonuçlandığı Obama dönemine kadar getirilecektir. Bu bağlamda ikinci bölüm nükleer krize giden süreç, nükleer kriz dönemi ve KOEP'ye giden süreç olmak üzere üç ana başlık altında incelenecektir.

2.1. Nükleer Krize Giden Süreçte Amerika Birleşik Devletleri-İran İlişkileri

Nükleer alanda ABD-İran ilişkilerinde nükleer krize giden süreç, ikili ilişkilerin doğasının niteliğine göre nükleer ilişkiye farklı yansımalarının olduğu bir dönemdir. Bu bağlamda ikili ilişkilerin doğasını ve dolayısıyla nükleer işbirliği ilişkilerin niteliğini köklü bir şekilde değiştiren 1979 tarihli İran İslam devrimi önemli bir dönüm noktasıdır. Bu nedenle ABD-İran ilişkilerinde nükleer krize giden süreç devrim öncesi ve devrim sonrası olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

2.1.1. İran Devrimi Öncesi Dönem

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na kadar İran'a olan sınırlı ilgisi (Pollack, 2004: 40) savaşın sona ermesinin ardından Orta Doğu'nun Batı çıkarları için hayati önemi ve Sovyet yayılcılığının kontrol altına alınması zorunluluğunun anlaşılması (Kıbaroğlu, 2007: 223-224) ile belirgin bir şekilde artmıştır. 1950'li yılların başlarından itibaren Harry

Truman (1945-1953) döneminde kabul edilen Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 68 Nolu kararı ile Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisi ile İran'ın ABD'nin ulusal güvenliği için önemi açıkça kabul edilmiştir (Keddie ve Gasiorowski, 1990: 146). Truman döneminin NSC-68 olarak da bilinen stratejisi başlangıçta belirli bölgeleri hedef alırken zamanla Çin-Sovyet etki alanında bulunan tüm bölgeleri kapsayacak şekilde her yeri savunma (perimeter defense) stratejisi (Harunoğlu, 2019: 1152) olarak genişletilmiştir. Komünizm tehdidine karşı Amerikan askerî ve ekonomik yardım programlarını içeren NSC-68 için İran Sovyetler Birliği ve Basra Körfezi petrol alanları arasındaki konumu ile önemli ülkelerden biri haline gelmiştir (Keddie ve Gasiorowski, 1990: 146-147).

Dwight D. Eisenhower dönemi (1953-1961) ile bir önceki yönetimin anlayışı Sovyet müttefikleri ile birlikte Sovyetler Birliği'ne sempati duyan tarafsız ülkeleri de aktif bir şekilde bertaraf etme anlayışı ile genişletilmiştir. Eisenhower'ın dış politika anlayışı çerçevesinde (Keddie ve Gasiorowski, 1990: 147) İran iç politikasında İran petrollerini millileştirme kararının alınması ve sonrasında yaşanan gelişmeler yeni yönetimin hedefi olmuştur. Başbakan Muhammed Mussadık'ın millileştirme kararı SSCB'ye yakın iç dinamikleri ortaya çıkarması (Arı, 2014: 428-435) açısından yeni yönetimin İran politikasını revize etmesini gerektirmiştir.

Eisenhower dönemi ile revize edilen İran politikası çerçevesinde İran'ın SSCB kanadına kayma endişesi ile 1953'te Ajax Operasyonu olarak bilinen ABD ve İngiliz istihbaratı destekli bir darbe ile Mussaddık görevden uzaklaştırılmıştır (Marsh, 2003: 155-163). Bu tarihin ardından ABD yönetimi İran politikasını İran'ın ulusal güvenliği ile ilgili olarak tarafsız veya Sovyet yanlısı bir hükümeti iktidara getirebilecek iç siyasi huzursuzluk ve SSCB'nin işgaline uğraması tehdidi endişesi üzerinden değerlendirmiştir. ABD, bu tehditleri en aza indirebilmek için İran ile güçlü bir işbirliği ilişkisi kurarak büyük miktarda Amerikan askerî, ekonomik ve istihbarat yardımları sağlamıştır (Keddie ve Gasiorowski, 1990:147-160). Böylece ikili ilişkiler 1950'li yılların ortalarından 1970'li yılların sonlarına kadar yüksek düzeyde bir işbirliği ilişkisi içinde sürdürülmüştür. Süreç içinde nükleer işbirliğini de içerecek şekilde genişleyen işbirliği ilişkisinin detayları aşağıda verilecektir.

Nükleer Alanda İlişkiler

İkinci Dünya savaşı sırasında üretilen nükleer silahların Truman yönetimi tarafından bir savaş silahı olarak Hiroşima ve Nagazaki’de kullanılması savaş sonrasında nükleer silahların üretiminin denetim altına alınmasını gündeme getirmiştir. BM çatısı altında gündeme gelen ve bu amaca dönük yürütülen çabalar üzerinde bir uzlaşuya varılamamıştır. Bu durum karşısında Eisenhower’ın nükleer teknoloji üzerinde denetim ve kontrol mekanizmasının sağlanmasına dönük 8 Aralık 1953’te BM’de yaptığı “Barış için Atom (Atoms for Peace)” adlı konuşma ile nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılmasının önü açılmıştır (Denk, 2011: 99-102).

Bu kapsamda ABD’nin nükleer alanda diğer ülkelerle işbirliğini engelleyen 1946 tarihli Atom Enerjisi Yasası’nın (Atomic Energy Act-MacMahon Act) 1954’de değiştirilmesi (Kıbaroğlu, 2007: 225) ile de iç hukuk açısından işbirliğinin kapsamının genişlemesi için yasal zemin uygun hale getirilmiştir. Nükleer teknolojiyi diğer devletlerle paylaşma amacına uygun olarak ABD Ağustos 1955 tarihinde Cenevre’de yapılan Atom Enerjisinin Barışçıl Kullanımı Konferansı sonrası yaklaşık iki yıl süren müzakerelerin ardından (Gaietta, 2015: 6-7) İran ile 1957’de “Atomun Sivil Kullanımına Dair İş Birliği Antlaşması” imzalanmıştır (Jane, 2017: 266). Nükleer işbirliği antlaşması çerçevesinde 1959’da Tahran Nükleer Araştırma Merkezi kurulmuştur (Ekinci, 2009: 31).

Nükleer alanda Eisenhower dönemi ile başlayan ABD-İran ilişkileri sırasıyla başkan olan John F. Kennedy (1961-1963) ve Lyndon B. Johnson (1963-1969) dönemleri ile bir azalma eğilimi göstermiştir. Nükleer silah sahibi ülkelerin sayısının artışından endişe duyduğunu ifade eden Kennedy, nükleer politikalara karşı selefinden farklı bir tutum içinde olmuştur. Kennedy döneminde nükleer alanda sürdürülen işbirliğinin azalmasının (Hamilton, 2010: 43-44) yanı sıra Şah’ın dış tehdit algılamalarına ilişkin askerî yardım taleplerine çözüm önerisi olarak içeride reforma işaret eden Kennedy tarafından reddedilmiştir (Kıbaroğlu, 2007: 226-227).

Başkanlığının ilk yıllarında dış politikada Vietnam Savaşı üzerinde yoğunlaşan Johnson ise Şah'ın artan askerî yardım talepleri karşısında selefi Kennedy'nin politikalarını izlemiştir. İran'ın Sovyetlere yakınlaşması sorununu ortaya çıkaran bu durum karşısında Johnson, İran'ın Batı yanlısı tutumunun devam etmesi için politika değişikliğine gitmek durumunda kalmıştır (Hamilton, 2010: 43-46). Bu durumun bir göstergesi olarak ABD'nin desteğiyle 1967'de Tahran Üniversitesi'nde ilk nükleer reaktör kurulmuştur (Ekinci, 2009: 31). Böylece Kennedy dönemi ile İran ile nükleer alanda azalan işbirliği ilişkileri Johnson dönemi ile birlikte yeniden ilerlemeye başlamıştır.

Richard Nixon dönemi (1969-1974) ile dış politikada yaşanan gelişmelerin etkisi ile nükleer alanda İran ile geliştirilen ilişkiler ivme kazanmıştır. Dış politikada İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekileceğini açıklaması ile bölgede ortaya çıkacak olan güç boşluğu endişesi (Kıbaroğlu, 2007: 228) bölgesel olarak çeşitli ülkelerle masaya oturulması gerektiğinin altını çizen Nixon Doktrini'nin uygulanmasını sağlamıştır. Nixon Doktrini çerçevesinde “Çifte Sütun” (Twin Pillar) olarak ortaya konan politika ile İran ve Suudi Arabistan'ın desteklenmesi kararı alınmıştır (Albayrakoglu, 2011: 98).

ABD'nin yeni dış politika anlayışı ile İran'a gerek nükleer alanda gerekse talep edilen diğer askerî silahlar konularında önemli katkılar sağlanmıştır. Bu dönemde Tahran'a yapılan üst düzey ABD'li liderlerin ziyaretleri sağlanan katkılarının niteliği açısından önemlidir. Zira Başkan Nixon'ın Mayıs 1972'de yapmış olduğu ziyarette Basra Körfezi'nin güvenliğinin sorumluluğunun paylaşılması adına Şah'ın uzun zamandır talep ettiği iki milyon dolar değerinde silah satışı gerçekleşmiştir (Kıbaroğlu, 2006: 84). Nixon'ın ardından Dışişleri Bakanı Kissinger'ın ziyaretinde iki ülke arasında “ABD-İran Nükleer İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır (Kıbaroğlu, 2007: 226-228).

ABD'nin nükleer alanda İran'a olan katkısı Gerald Ford dönemi (1974-1977) ile sürdürülmeye devam etmiştir. Bu dönemde özellikle iki ülke arasında nükleer işbirliği bağlarını güçlendirecek nükleer enerji konularına ve İran'da kurulması planlanan reaktör antlaşmalarına odaklanan bir ABD-İran Ortak Komisyonu kurulmuştur (Hamilton, 2010: 50). Bu işbirliği ilişkisine binaen Mart 1975'te imzalanan antlaşma çerçevesinde toplam

kapasitesi 8.000 MW olan sekiz adet nükleer reaktörün inşa edilmesi öngörülmüştür (Kıbaroğlu, 2006: 85). Ford döneminde nükleer reaktör antlaşmalarının imzalanmasının yanı sıra bu dönemde ayrıca 1975 tarihli antlaşma çerçevesinde Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) İran Atom Enerjisi Ajansı (İAEA) ve İranlı mühendislerle nükleer alanda eğitim vermeyi kabul etmiştir (Ekinci, 2009: 33). Öte yandan nükleer işbirliğinin kapsamı nükleer materyallerin satışına izin veren 219 Nolu Ulusal Güvenlik Memorandumu ve 292 Nolu Ulusal Güvenlik Karar Memorandumu belgeleriyle daha da geniş bir alana yayılmıştır (Sahimi, 2004).

Jimmy Carter dönemi (1977-1981) ile birlikte ABD'nin İran ile nükleer alanda sürdürdüğü işbirliği ilişkileri devam ederek İran ile Nisan 1977'de nükleer teknoloji değişimi ve nükleer güvenlik konularına ilişkin bir işbirliği antlaşması imzalanmıştır (Ekinci, 2009: 34). Carter'ın Tahran'a gerçekleştirdiği ziyaretler ile daha da genişleyen işbirliğinin kapsamı kullanılmış yakıtı yeniden işlemesi konusunda İran'a ABD tarafından "En Çok Kayırılan Ülke" statüsü verilmesini sağlamıştır (Kıbaroğlu, 2006: 85). Böylece 1979 İran devrimine giden süreçte Carter, İran'ın nükleer programına destek sağlayan son ABD başkanı olma özelliğine sahip olmuştur. Aşağıdaki ilgili başlıklarda devrimin nükleer alanda yapılan işbirliği ilişkisine etkisi bağlamında bu bölümde anlatılan ABD katkısının bir engelleme politikasına dönüşeceği anlatılacaktır.

2.1.2. İran Devrimi Sonrası Dönem

Ayetullah Humeyni önderliğinde Şubat 1979'da gerçekleştirilen İran İslam devrimi ABD'nin İran ile olan ilişkisinde günümüze kadar sürecek olan husumetin başlangıcı olmuştur. İran İslam Devrimi, gerek ABD-İran ilişkilerinde gerekse de İran'ın kendi içinde büyük bir değişim yaratmıştır. İran devrimi ile birlikte Amerikan yanlısı Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin ülkeyi terk etmesi (Semiz ve Akgün, 2005: 164) ve Batı karşıtı kimliği ile ön plana çıkan Humeyni'nin (Joyner, 2016: 11) İran'ın kontrolünü ele geçirmesi ile ikili ilişkilerde değişen yeni bir süreci başlatmıştır.

İran devrimine kadar nispeten istikrarlı bir Amerikan müttefiki olan İran, devrim ile radikal bir Amerikan karşıtı İslam Cumhuriyeti'ne dönüşmüştür. Bu dönüşüm Kasım 1980'de bir grup İranlı öğrencinin Tahran'da bulunan ABD Büyükelçiliği'ni basarak Amerikalı diplomatları 444 gün boyunca rehin alması Amerikan düşmanlığını yeni bir boyuta taşımıştır. Rehine Krizi olarak bilinen (Halabi, 2009: 80) bu olay ABD ve İran arasında resmî diplomatik teması sona erdirerek (Marie ve Naghshpour, 2011: 144) ikili ilişkilerde dramatik bir değişime neden olmuştur. Başkan Carter, Rehine Krizi olayını 600 yıllık kayıtlı diplomatik tarih içinde eşi benzeri görülmemiş bir olay olarak değerlendirmiştir (Joyner, 2016: 11).

Rehine Krizi'ne yanıt olarak Carter yönetimindeki ABD, İran ile sürdürülen tüm işbirliği ilişkilerini sonlandırarak yaptırım uygulama kararı almıştır (Joyner, 2016: 11). Başkan Carter'ın İran'a yönelik olarak imzaladığı çok sayıdaki yaptırım kararlarıyla İran'ın ABD'de bulunan mal varlığının tümü dondurulmuş, başta petrol olmak ile birlikte çok sayıda malın ithal edilmesi yasaklanmıştır. Bunların dışında Amerikan vatandaşlarının İran'a girişinin yasaklanmasının yanı sıra İran ile ilgili konularda aracılık eden banka ve finans kuruluşlarının eylemleri büyük oranda engellenmiştir (Aslan, 2018: 6).

Ronald Reagan dönemi (1981-1989) ile birlikte ABD'nin İran'a yönelik politikası bir önceki başkanın anlayışı ile paralellik gösteren bir dönem olmuştur. Reagan yönetimindeki ABD İran'ı 1983'de Beyrut'ta ABD Deniz Piyadeleri kışlasına düzenlenen bombalama saldırısına verdiği destekten dolayı "teröre destek veren" ülkeler arasında sıralamıştır (Katzman, 2019a: 20). Başkanlık dönemi İran-Irak savaşına (1980-88) denk gelen Reagan savaşın ilk iki yılında resmî olarak tarafsız bir pozisyonda yer alırken İran'ın savaşı önde götürmesi karşısında açıkça Irak'ı desteklemiştir (Behrang, 2012: 22). Öte yandan İran'ın ABD'nin petrol ithal ettiği ikinci ülke olması nedeniyle soruşturma geçiren Reagan, İran'dan petrol ve petrol ürünlerin ithalatını yasaklayan yeni yaptırım kararları almıştır (Aslan, 2018: 6).

ABD dış politikasında Soğuk Savaş döneminden savaş sonrası döneme geçişi temsil eden George Herbert Walker Bush dönemi (1989-1993) Sovyetler Birliği ile bir yumuşama

dönemine girildiği ve Doğu Bloku'nda sarsıntıların başladığı ve nihayetinde Sovyetler Birliği'nin dağıldığı bir döneme denk gelmektedir (Çakmak vd.,2011: 80-85). Bu durumun etkisiyle Bush İran'ı kastederek “iyi niyetin iyi niyet doğurduğunu” ifade ederek İran'ın Lübnan'da Hizbullah tarafından tutulan Amerikan rehinelерinin serbest bırakılmasına yardım etmesi halinde ABD-İran ilişkilerinin iyileşebileceğini ima etmiştir. İran'ın yardımlarıyla tüm rehinelерin serbest kalması ile umut vadeden bu gelişmeye rağmen sonrasında bir ilerleme kaydedilmemiştir (Katzman, 2019b: 20).

Devrim Sonrası Nükleer İlişkiler

ABD ve İran ilişkilerinde yaşanan bu köklü değişim özellikle nükleer alanda sürdürülen işbirliğini sona erdirmiştir. Hatta ABD nükleer alanda İran ile işbirliği yapmayı bırakmakla kalmamış diğer ülkelere İran'a nükleer teknoloji transferi konusunda yardım etmemeleri konusunda baskı uygulamıştır. Bu dönemde ABD İran'ın nükleer programına karşı genel olarak bir “engelleme politikası” yürütmüştür (Kıbaroğlu, 2006: 86). Başkan Reagan İran'ın nükleer programını engellemeye dönük somut adımlar atarak 1982 yılında İran'ı nükleer teknoloji ihracatının yasaklandığı ülkeler listesine eklemiştir. Öte yandan İran'ın nükleer programı üzerinde baskı uygulayarak Alman Kraftwerk firmasının İran ile nükleer alanda işbirliği yapmasının önlemiştir (Hamilton, 2010: 59-60).

ABD'nin İran'ın nükleer faaliyetlerine yönelik tutumunda dramatik değişikliklerin yaşanmasının yanı sıra bu değişiklik İran açısından Humeyni yönetiminin devrimin hemen ardından sonra nükleer projelerin durdurulması kararı ile kendini göstermiştir. Humeyni'nin nükleer silahların İslam dininin temel öğretileri ile çeliştiği inancı ile durdurma kararı aldığı İran'ın nükleer programı (Bahgat, 2007: 21), İran-Irak savaşında Saddam rejimi liderliğindeki Irak'ın İran'a kitle imha silahları (KİS) ile saldırılarından etkilenmiştir. Uluslararası kamuoyundan Saddam rejiminin cezalandırılması ilişkin sonuçsuz kalan İran talebi ile Humeyni yönetimi başta ABD olmak üzere uluslararası izolasyona maruz kalmasının etkisiyle de nükleer programını yeniden başlatma kararı almıştır (Işıksal ve Golkarian, 2019: 420-421).

Bu süreçte İran'ın nükleer programa yönelik değişen tutumunun etkisiyle Reagan yönetimindeki ABD, İran'ın nükleer programını yeniden başlatma girişimlerine karşı koyan bir tavır sergilemiştir. İran'ın 1983 yılında UAEA'dan zenginleştirme işlemi için bir tesis kurma konusunda yardım talebinin geri çevrilmesi bunun bir göstergesi olmuştur. Bu durumu ABD'nin 1984 yılında nükleer malzemelerin İran'a satışının ve nükleer işbirliğinin dünya çapında yasaklanması çağrısında bulunması takip etmiştir. Aynı yıl İran'ın Alman firması Kraftwerk'ten Buşehr reaktörlerini tamamlaması talebi aralarındaki antlaşmaya rağmen savaş sonrasında tamamlanabileceği şeklindeki yanıt ile reddedilmiştir (Joyner, 2016: 13-15).

Böylece yeniden başlayan İran'ın nükleer programı, devrim sonrası kötüleşen ABD-İran ilişkilerinin etkisiyle İran'ın uluslararası izolasyonu bu süreci karmaşık hale getirmiştir. ABD'nin İran'a nükleer teknoloji transferi konusunda yaptığı ağır baskılar nedeniyle birçok Batılı devlet İran ile nükleer alanda işbirliğini reddetmiştir. Bu süreci Batılı firmaların İran'dan çekilmesi takip etmiştir (Bahgat, 2007: 21-22). Batılı devletlerin isteksizliği karşısında yeni çözüm yolu olarak Pakistan, Hindistan, Arjantin, Çin ve Sovyetler Birliği gibi ülkelerin şirketleri ile işbirliğine yönelmesine (Kıbaroğlu, 2007: 235) rağmen bu girişimlerin büyük bir çoğunluğu Amerikan baskıları nedeniyle sonlandırılmıştır. (Cordesman, 2000: 6-7).

1990'lı Yıllar: Bill Clinton Dönemi

Bill Clinton döneminde (1993-2001) İran nükleer programı nedeniyle bir tehdit olarak kabul edilerek bu ülkenin nükleer silahlardan arındırılması ABD dış politikasının birinci öncelikli konusu olarak kabul edilmiştir. 1994 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde nükleer programı nedeniyle İran, "dünyanın en tehlikeli terörist ülkesi" olarak nitelendirilmiştir. İran ile mücadele etme yöntemi olarak Clinton (Perwita ve Razak, 2020: 28), "Çifte Kıskaç" (Dual Containment) olarak adlandırılan ve çeşitli yaptırımlardan oluşan dış politika anlayışını benimsemiştir (Kıbaroğlu, 2017: 16).

Clinton dönemi ABD dış politikasının İran'a karşı bir dizi yaptırım kararı almasının üzerinde özellikle 1992'de ABD İstihbarat birimlerinin İran'ın nükleer silah edinmeye yönelik çabası ile ilgili yayımladığı raporlar etkili olmuştur (Murray, 2010: 94) Bu nedenle Clinton, 1996'da kabul edilen İran-Libya Yaptırım Yasası (Iran-Libya Sanctions Act – ILSA) çerçevesinde Tahran'ın petrol ve doğalgaz sektörü üzerinde yatırım sınırlaması getirerek fiyat sınırını aşan Amerikan ve yabancı şirketlerin yaptırıma tabii olacağı kabul ederek (Albayrakoglu, 2011: 98) enerji sektörünü hedef almıştır. 1997'de kabul edilen kararname ile de Amerikan şirketlerinin ABD Hazine Bakanlığı'ndan izinsiz İran ile ticari ilişkiler geliştirmeleri ve yatırım yapmalarını yaptırıma tabii tutulmuştur (İnat ve Duran, 2019: 67).

Clinton yönetimi, İran'a karşı yaptırım mekanizmasını kullanmasına karşın diğer taraftan bu ülkeyi önlemek için diplomatik çabalarını sürdürmüştür. 1997'de İran Cumhurbaşkanı olarak ılımlı bir tutumu olan Muhammed Hatami'nin seçilmesinin ardından Clinton “ön koşulsuz” müzakere teklifi İran tarafından reddedilmiştir. Diplomatik çabanın başarısız olmasında her iki ülkenin de iç dinamikleri etkili olmuştur. İran tarafı için karar alma sürecinin merkezinde dini liderin son sözü söylüyor olması etkiliyken ABD tarafında Kongre'de Cumhuriyetçi parti mensuplarının karşı çıkışı etkili olmuştur (Perwita ve Razak, 2020: 29).

Clinton yönetimi yaptırım ve diplomatik girişimin yanı sıra İran'ın Çin ile yürüttüğü nükleer işbirliği ilişkilerine İran'ın nükleer silah üretme amacında olduğunu belirterek Çin üzerinde baskı kurmuştur (Thomas, 1998: 318-319). İran'ın nükleer programına yardım eden Rusya ile ilgili olarak Clinton iki ülke arasında uzlaşılın işbirliği konularını İran'ın nükleer silaha giden yolu olarak değerlendirerek (Ekinci, 2009: 39) Moskova'nın Tahran ile sürdüğü nükleer işbirliğinden vazgeçmemeye dönük direnci karşısında Rusya'ya ekonomik yardımı yeniden gözden geçirme tehdidinde bulunmuştur (Thomas, 1998: 319).

2.2. Nükleer Kriz Döneminde Amerika Birleşik Devletleri-İran İlişkileri

2.2.1. George W. Bush'un Genel Yaklaşımı

George W. Bush yönetiminin (2001-2008) ilk döneminin İran'a yönelik dış politikası bir dizi diplomatik temas ile uygulanan ekonomik yaptırım kararlarının bir birleşimini içerir. Bush yönetimi ile İran'a yönelik tehdidin tanımlanmasında bir önceki yönetime göre bir değişiklik olmayarak İran nükleer silah peşinde koşan ve Orta Doğu'da terörizme destek olan tutumundan dolayı Amerikan çıkarları için tehlikeli bir devlet olmaya devam etmiştir. İran'a karşı tehdit algılanmasına karşın başkanlığının ilk yıllarında Bush, İran liderinin ılımlı tutumundan dolayı diplomatik temasta bulunma seçeneğini kullanmıştır (Perwita ve Razak, 2020: 30).

2.2.2. George W. Bush Dönemi İran Tehdidi

Bush döneminde gerçekleşen 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Amerikan dış politikası dış politika stratejilerinin ne olacağını ortaya koyan Bush Doktrini üzerinden şekillenmiştir. Terörizmle savaşı dış politikanın temel önceliği haline getiren Bush Doktrini (Çakmak vd.,2011: 100-101) çerçevesinde Bush yönetimi, saldırılardan sorumlu tuttuğu Afganistan'da bulunan Taliban'ı yok etmek için diplomatik bir strateji olarak İran ile işbirliği yapma talebi İran tarafından kabul edilmiştir. ABD ile İran arasında “Taliban ile Mücadele” üzerinden diplomatik görüşmeler başlayarak İran'ın tatmin edici düzeyde yardımları ile sonuçlanmıştır. ABD tarafı, İran ile karşılıklı ödönlere dayalı bir antlaşma yapma hazırlığına başlamıştır (Perwita ve Razak, 2020: 30).

Bush yönetiminin İran ile diplomatik görüşmelere hazırlandığı bir dönemde İsrail tarafından alıkonulan bir Filistin gemisinde ele geçirilen silahların İran tarafından sağlandığının bildirilmesi üzerine diplomatik görüşmeler ertelenmiştir. Bu olay sonrasında (Perwita ve Razak, 2020: 30) Bush yönetimi, Ocak 2002'de ABD Kongresi'nde yaptığı birliğin durumu (state on union) konuşmasında aralarında İran'ın da olduğu Irak, Suriye, Kuzey Kore gibi ölkeleri “şer eksenı” (axis of evil) olarak nitelendirmiştir. Kongre'de

yaptığı konuşmasında Bush, bu ülkelerin kitle imha silahlarına sahip olduklarını ifade ederek Amerikan yönetiminin terör örgütleri yerine bu ülkelerle bağlantıları olan hükümetleri hedef alacağını ilan etmiştir (Arı, 2004: 499).

Başkan Bush'un İran'ı 'şer eksenli' ülkeleri içinde tanımlaması daha çok Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin 'kitle imha silahlarının' yayılmasını kendi güvenliğine yönelik en önemli tehditlerden biri olarak görmesiyle ilgilidir. Bu anlamda ABD, İran'ın nükleer alanda gelişimini bölgedeki ABD çıkarlarına yönelik tehdit olarak algılamıştır. İran'ın 2001'de Rusya ile Buşehr nükleer santrali için imzalanan reaktör antlaşması ve ardından İran'ın Şahab füzeleri ile yaptığı başarılı testler ABD'nin endişelerini körüklemiştir. Bu nedenle Bush yönetimindeki ABD, İran'ın nükleer programının nükleer silaha varacak gelişimine şiddetle karşı çıkmıştır (Ghumman, 2002: 175-176).

2.2.3. George W. Bush'un Nükleer Krize Tepkisi

İran nükleer krizi Bush'un başkanlığının ilk döneminde, Ağustos 2002'de, İran rejimine muhalif bir grup olan Ulusal Direniş Konseyi üyelerinin ABD'nin başkenti Washington D.C'de düzenlenen bir basın toplantısında İran'ın gizli nükleer faaliyetler yürüttüğüne ilişkin yaptıkları bir açıklama ile başlamıştır. Rejim muhalifleri, İran'ın Natanz kentinde inşa edilen uranyum zenginleştirme tesisi ve Arak kentinde inşa edilen bir ağır su üretim tesisi olmak üzere kayıt dışı iki nükleer tesisinin varlığını ifşa etmişlerdir (Bahgat, 2007: 22). İran'ın belirtilen nükleer tesislerinin inşasının teknoloji ve uzmanlık gerektirmesi nedeniyle Bush yönetimi ABD'nin engellemelerine rağmen ilerleme kaydeden bu ülkenin nükleer faaliyetlerini açıkça nükleer silaha giden yol olarak değerlendirmiştir (Kıbaroğlu, 2006: 79).

İran'ın beyan edilmemiş nükleer tesisleri ile ilgili olarak bu ülkenin nükleer silah üretme amacı taşıdığını açıkça ifade eden Bush yönetimi yanıt olarak askerî müdahale seçeneğini gündeme getirmiştir. Bush'un askerî müdahale seçeneği ABD'de bulunan İsrail lobisinin desteğine karşın Kongre'deki Demokrat kanadın karşı çıkması üzerine

uygulanmamıştır. Askerî müdahale seçeneğinin gündem dışı kalması karşısında (Perwita ve Razak, 2020) Başkan Bush İran'a karşı BM Güvenlik Konseyi'nde cezai yaptırımların uygulanması gerektiğini dile getirmiştir (Gül ve Karapınar, 2020: 280).

Bu aşamada Bush yönetimi İran'ın nükleer silah üretmeye yönelik çabalarını taraf olduğu NPT antlaşmasının ilgili maddelerinin açıkça ihlal edildiğini vurgulayarak (Kıbaroğlu, 2006: 79-80) antlaşmanın tüm taraf devletleri nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusunda bağlayan ilk sütununda tüm zenginleştirme eylemlerinin kısıtlanması ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımını düzenleyen ikinci sütunun ilk sütunun içerdiği hükümlerin koşullarına bağlı olması gerektiğini belirterek aksi halde ihlalde bulunan devletlerin cezalandırılması gerektiğini ifade etmiştir (Pekar, 2017: 334).

Böylece başkanlığının ilk yıllarında İran ile kurduğu diplomatik temasa rağmen Bush'un İran politikası 2002 yılı itibarıyla değişerek bu ülkenin nükleer faaliyetlerine yönelik duyulan şüphe (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 198-199), İran rejim muhaliflerinin İran'ın kayıt dışı iki nükleer tesisinin varlığını doğrulayan türden açıklamalarıyla (Bahgat, 2007:22) derinleşmiş ve İran'ın nükleer faaliyetleri Amerikan dış politikasında birincil gündem olmuştur (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 199). Bu dönemde Bush İran'ın kayıt dışı nükleer tesisleri ile ilgili konunun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmasını ısrarla ifade ederek müzakere seçeneğini reddetmiştir (Alakuş ve Eylemer, 2015: 152).

2.2.4. Nükleer Krize Yönelik Uluslararası Girişimler

İran nükleer krizinin ortaya çıkmasının ardından temel görevi teknoloji konusunda güvenliğin ve denetimin sağlanması olan UAEA (Denk, 2011: 109), bu ülkenin gizli nükleer çalışmalar sürdürdüğüne yönelik yapılan ihbar ile nükleer krize dâhil olmuştur. Nükleer krizin tarafı olan UAEA, bu ülkenin nükleer faaliyetleri ile ilgili yaptığı denetimlerde İran'ın işbirliğinden memnun kalmayarak (Cordesman ve Al-Rodhan, 2006: 34) yayımladığı raporda nükleer çalışmaların yalnızca sivil amaçlar çerçevesinde

yürütüldüğünün görünmediği ve kaydedilen ilerlemenin tahmin edilenin ötesinde olduğunun altını çizmiştir.

ABD'nin İran'a yönelik olarak bu ülkenin yakın bir zamanda nükleer silaha sahip olacağı gerekçesinden hareketle tüm zenginleştirme faaliyetlerini durdurması ve UAEA ile tam bir işbirliği içinde olması gerektiği yönündeki tutumu (Cordesman ve Al-Rodhan, 2006: 34) karşısında taraflar arasında uygulanabilir bir çözüm arayışı bulmaya dönük olarak AB, nükleer kriz sürecine dâhil olmuştur (Kıbaroğlu, 2006: 82). Böylece 2003 yılından 2006 yılında İran dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne taşınma kararına kadar İran ile yürütülecek müzakere sürecini AB üstlenmiştir. 2006 yılından itibaren müzakereler Bush yönetiminde olan ABD'yi de içerecek şekilde genişleyecektir.

Nükleer Krizin Birinci Aşaması

Nükleer krizin birinci aşaması olarak adlandırılan dönem İran nükleer krizinin çözümüne yönelik girişimlerde bulunmak üzere AB ülkelerinden olan İngiltere, Fransa ve Almanya'nın nükleer krizin çözümüne yönelik sorumluluğu üstlendiği bir dönemdir. AB Üçlüsü (AB-3) olarak adlandırılan ülkelerin sürece dâhil olmasında Bush yönetiminin krizin müzakere yoluyla çözümüne karşı oluşu ve İran nükleer dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesi konusundaki ısrarcı tutumunun krizin çözümünde yarattığı boşluk etkilidir (Alakuş ve Eylemer, 2015: 152).

ABD'nin müzakere çabalarını desteklemediği bir dönemde 2003 yılında AB Üçlüsü, yürütülecek müzakerelerde İran'ın karşısına ekonomik antlaşmaları koyarak Tahran'ın tutumuna bağlı olarak sürecin ilerleyeceği veya ilerlemeyeceği genel yaklaşımını benimsemiştir. Bu yaklaşımdan hareketle AB Üçlüsü, İran ile ekonomik ve teknolojik işbirliği içinde olma karşılığında (Alakuş ve Eylemer, 2015: 152-153) diplomasi köprüsünü kurmayı başararak doğrudan müzakere ile Tahran Deklarasyonu'nu imzalatmayı başarmıştır (Keskin, 2013: 98). İran'ın nükleer faaliyetlerini gönüllü olarak askıya alacağını ve Ek Protokolü imzalayacağını içeren Deklarasyon'un başarısı karşısında

Bush, İran'ın sadece zaman kazanmaya çalışma ve uluslararası suçlamalardan kaçınma çabası değerlendirmesini yapmıştır (Alcaro, 2018: 63-64).

AB Üçlüsü'nün krizin çözümüne yönelik bu ilk girişimi Tahran'ın güven artırıcı bir önlem olarak gördüğü NPT rejiminin Ek Protokol'ünü imzalamış olmasına rağmen onaylamaması ve metnin içerdiği hükümlerin belirsiz ifadelerden oluşması uygulamasını karmaşık bir hale getirerek başarısız bir girişim olmuştur. Bu ilk girişimin başarısızlığının ardından 2004 yılının başlarında İran'ın nükleer programına dış yardımın yapıldığına ilişkin değerlendirmelerin yansıdığı UAEA raporlarının yayımlanmasıyla İran, açığa çıkan bu durumun ardından uygulanan baskılar ile zenginleştirme faaliyetlerini durdurma sözüne rağmen nükleer faaliyetlerine Temmuz 2004 itibarıyla devam etme kararı almıştır (Cordesman ve Al-Rodhan, 2006: 38).

İran'ın nükleer programına devam etme kararı ile Bush yönetimi bir kez daha İran dosyasını BM Güvenlik Konseyi'ne taşımakla tehdit etmiştir. İki tarafın da ortaya koyduğu bu sert açıklamaların ardından AB-3 bir kez daha sürece dâhil olarak Tahran ile yeni bir antlaşma yapmanın yolunu aramıştır (Cordesman ve Al-Rodhan, 2006: 38). Bu doğrultuda iki taraf arasında sürdürülen müzakerelerin ardından Kasım 2004'te Paris Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma uyarınca İran, gönüllü olarak tüm zenginleştirme işlemlerini durdurmayı ve aynı zamanda kendi isteğiyle Ek Protokol hükümlerini uygulamayı sürdüreceğini kabul etmiştir (Ekinci, 2009: 61).

AB Üçlüsü ve İran arasında Paris Antlaşması ile önemli bir ilerleme kaydedilmesine rağmen Ahmedinejat'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmesi ile uranyum zenginleştirme faaliyetlerine yeniden başlanacağını açıklanması, AB Üçlüsü'nün müzakereleri durdurma kararı almasına neden olmuştur. AB Üçlüsü müzakereleri durdurma kararı almasına karşın diğer taraftan Rusya ve Çin'i İran'ın yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde dosyanın BM Güvenlik Konseyi'ne taşınacağı uyarısında bulunan Eylül 2005 tarihli UAEA kararını veto etmemeleri konusunda ikna ederek İran'ı müzakere masasına oturtmaya zorlamıştır (Keskin, 2013: 101).

AB Üçlüsü'nün çabasıyla İran'a karşı BM Güvenlik Konseyi uyarısı olumlu sonuç vererek İran'ın Ahmedinejat'ın sürdürdüğü olumsuz tutuma rağmen geri adım atmasını sağlamıştır. İran'ın değişen tutumu karşısında AB Üçlüsü, bir dış politika başarısı örneği göstererek hazır halde bekletilen İran dosyasının Konsey'e gönderilmemesini sağlamıştır. AB Üçlüsü'nün çabasına rağmen (Keskin, 2013: 101-102) 2006 yılın başları müzakerelere ilişkin sabrın tükendiğini gösteren gelişmeler ile başlamıştır. Ocak 2006'da İran bir kez daha nükleer araştırmalarına devam etme kararı almıştır. İranlı yetkililerin nükleer araştırmalarının “vazgeçilmez hakkı” olduğu vurgusunu tekrarlayan açıklamaları müzakerelerde kırmızı çizgiyi geçen bir noktaya evrilmiştir (Cordesman ve Al-Rodhan, 2006: 46-47).

İran'ın nükleer faaliyetlerine devam etme kararı ile karşılıklı restleşmeler devam ederken nihayetinde AB Üçlüsü, ABD ile anlaşarak hazır halde bekletilen İran dosyasının 4 Şubat 2006 tarihli UAEA kararı ile BM Güvenlik Konsey'e taşınmasını sağlamıştır (Keskin, 2013: 102). Böylece nükleer krizin ortaya çıkmasıyla birlikte ABD'nin İran'ın cezai sorumluluğunu üstlenmesi amacıyla dosyanın BM Güvenlik Konseyi'ne taşınması yönündeki talebi karşısında AB'3'ün krizin çözümünde uyguladığı yumuşak güç dönemi sona ermiştir. Bu tarihten itibaren İran'ın nükleer çalışmalarını durdurması adına geri adım atmasını sağlamak amacıyla cezalandırılacağına inandırılması esasına dayanan zorlayıcı diplomasi dönemi başlamıştır (Gül ve Karapınar, 2020: 280-281).

Nükleer Krizin İkinci Aşaması

Nükleer krizin ikinci aşaması 2006 yılında İran dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne taşınması kararı ile başlamıştır. Müzakerelerde yeni bir döneme işaret eden krizin ikinci aşamasına AB Üçlüsü'nün yanı sıra yeni taraflar eklenmiştir. ABD, Rusya ve Çin'in katılımıyla bu tarihten itibaren müzakereler (Alakuş ve Eylemer, 2015: 154) zorlayıcı diplomasi çerçevesinde P5+1 olarak adlandırılan ülkeler aracılığıyla yürütülmüştür. Nükleer müzakerelerin ikinci aşamasına ABD'nin katılımı önemlidir. Tahran ile devrimden bu yana doğrudan temas kurmayan ABD müzakerelere bu ülkenin

zenginleştirme faaliyetlerini askıya alması ön koşulu ile katılmıştır (Keskin, 2013: 102-103).

Nükleer krizin ikinci aşamasında İran'a karşı P5+1 zorlayıcı diplomaside kullanılan havuç/sopa yöntemine başvurarak havuç olarak nükleer faaliyetlerini askıya alması karşılığında öneri paketleri sunarak istenilen taleplerinin yerine getirilmemesi durumunda sopa olarak yaptırım kararlarına giden bir süreci yönetmiştir. Bu aşamada nükleer dosyanın masada olmasına rağmen Konsey doğrudan yaptırım uygulanmasına mesafeli duran Rusya ve Çin'in etkisiyle ilk başta tüm nükleer faaliyetlerini askıya alması şeklinde özetlenebilecek bir çağrıda bulunmuştur (Gül ve Karapınar, 2020: 283). Bu çağrı karşısında Tahran başlangıçta gönüllülük esasına göre yaptığı zenginleştirme faaliyetlerini askıya aldığını açıklamasına rağmen Nisan 2006'da ilk kez Natanz'da yaklaşık olarak % 3,5 oranında uranyum zenginleştirdiklerini duyurmuştur ("Arms Control Association").

İran'ın belirtilen oranda uranyum zenginleştirdiğini açıklamasının ardından P5+1 devreye girerek Tahran'a sunulacak yeni bir öneri paketi teklifi üzerinde çalışmaya başlamıştır. İki yönlü bir yaklaşım içinde hareket eden P5+1 zenginleştirme programını durdurması karşılığında İran'a bir dizi taahhütte bulunarak teklifin kabul edilmemesi halinde tersine bir dizi yaptırım uygulamayı öngörmüştür. Bu doğrultuda İran'a sunduğu öneri paketinde P5+1 (Joyner, 2016: 34) özetle tüm zenginleştirme faaliyetlerini durdurması ve nükleer tesislerinin denetimi konusunda tam işbirliği içinde olması karşılığında nükleer dosyanın Konsey'in gündeminden geri çekileceği taahhüdünde bulunmuştur (Alakuş ve Eylemer, 2015: 154).

P5+1 tarafından İran'a karşı benimsenen iki yönlü yaklaşımın İran'ın tehdit altında müzakerelere açık olmadığı ve dolayısıyla başarılı sonuç vermeyeceği şeklinde değerlendiren UAEA Başkanı Elbaradey'in görüşlerine rağmen İran öneriyi değerlendirerek teklife ilişkin yanıtı için P5+1'den süre istemiştir. İran'ın daha fazla süre talep etmesine şüphe ile bakan ABD ve diğer tarafların daha fazla yanıt beklememek istememesi ise (Joyner, 2016: 34) hâlihazırda BM Güvenlik Konseyi'nde bulunan nükleer dosyasına ilişkin yaptırım kararlarının alınmasına giden yolu açmıştır.

Birleşmiş Milletler Yaptırım Kararları

İran'ın nükleer programına karşı bu tarihten itibaren uluslararası ilişkilerde ödüllendirme ve cezalandırma esasına dayanan bir yaklaşım olan “havuç/sopa” ilişkisi içinde “havuç” olarak sunulan önerinin kabul edilmemesi halinde “sopa” olarak yaptırım kararı alınması durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede sopa olarak (Gül ve Karapınar, 2020) Temmuz 2006'da BM Güvenlik Konseyi, İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya alması talebinde bulunan 1696 sayılı ilk resmî kararını almıştır. İran'a karşı aldığı ilk kararda BM Güvenlik Konseyi, bu ülkenin nükleer faaliyetlerinin barışçıl amaçlarla yürütülmesini sağlamaya dönük diplomatik çabalar sonucunda müzakere edilmiş bir çözüme ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla karar UAEA aracılığıyla yapılacak denetlemeleri ve İran'ın yükümlülüklerinin altını çizen hükümleri içerir (“The United Nations Security Council”, 2006a).

İran'ın yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde yaptırım kararı alınacağı uyarısında da bulunan ilk resmî kararının ardından BM Güvenlik Konseyi, belirtilen hususların yerine getirilmeyerek aykırı davranılması nedeniyle Aralık 2006 tarihli 1737 sayılı ilk yaptırım kararını almıştır. İlk yaptırım kararında Konsey, İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini yeniden askıya alması vurgusunu yineleyerek nükleer teknoloji ile buna bağlı nükleer materyallerin tedarik edilmesinin önlenmesi ve nükleer ve balistik füze programı ile ilişkili kişi kurumların malvarlıklarının dondurulması kararını almıştır (“The United Nations Security Council”, 2006b).

BM Güvenlik Konseyi, bir önceki yaptırım kararında belirtilen hususların yerine getirilmemesi karşısında Mart 2007'de 1747 sayılı ikinci bir yaptırım kararı almıştır. 1747 sayılı yaptırım kararı ile bir önceki yaptırımın içeriğini genişleten Konsey, önceki yaptırımlara ek olarak nükleer ve füzeleri kapsayacak şekilde iki yönlü silah ambargosunun uygulanması ve dondurulması kararı alınmış malvarlıkları için ise sürecin hızlandırılmasını karara bağlamıştır (“The United Nations Security Council”, 2007).

İran'a karşı ikinci yaptırım kararının ardından BM Güvenlik Konseyi, Mart 2008'de 1803 sayılı yaptırım kararını almıştır. 1803 sayılı yaptırım kararında Konsey, İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurarak bu eyleminden vazgeçmesini ve zenginleştirme ve santrifüj faaliyetleri ile ilgili araştırma ve geliştirme faaliyetlerini durdurmasını içeren hükümleri kabul etmiştir ("The United Nations Security Council", 2008a) 1835 sayılı kararı ile de Konsey, önceki dört adet kararı tekrar ederek İran'ın tüm yükümlülüklerini herhangi bir gecikme olmaksızın yerine getirmesini düzenlemiştir ("The United Nations Security Council", 2008b).

Bu süreçte nükleer krizin çözümü noktasında bir antlaşmaya varılması amacıyla Brezilya ve Türkiye'nin arabuluculuk girişimleri olmuştur. Mayıs 2010'da Brezilya ve Türkiye liderlerinin Tahran ziyaretlerinde nükleer yakıt materyali üzerinden bir çözüm arayışı için arabuluculuk girişimlerine karşı özellikle Obama yönetimindeki ABD yaptırım kararlarını geciktireceğini düşünerek bu çabalara destek vermekte isteksiz davranmıştır (Kinzer, 2010).

Bu tarihte ABD'nin başkanlığını yapan Obama, İran'ın bu ülkelerin arabuluculuk girişimlerini İran açısından zaman kazanmak olarak değerlendirerek yeni bir yaptırım kararının alınmasına karşı çıkan Rusya ve Çin'i İran'ın nükleer programına nükleer silah vurgusu yapan UAEA raporunun etkisiyle yaptırım kararının alınması konusunda ikna etmiştir. Obama yönetiminin ikna çabaları sonucunda (Telatar, 2012: 66-67) İran'a karşı Haziran 2010'da 1929 sayılı dördüncü yaptırım kararı alınmıştır. Karar, İran'a karşı daha sıkı ekonomik kısıtlamaları ve genişletilmiş silah ambargosu hükümlerini içermiştir ("The United Nations Security Council", 2010).

Böylece Bush yönetiminin İran ile görüşmelere başlamanın nihai hedefi olarak İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl amaçlarla yürütülmesini sağlamak için uygulanan ekonomik yaptırım kararlarının gevşetilmesi karşılığında düzenli olarak UAEA tarafından denetlenmesini sağlamak olan başlangıçtaki hedefi kendisinden sonraki başkan döneminde hayata geçirilecektir (Perwita ve Razak, 2020: 31-32).

2.3. Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (KOEP) Giden Süreçte Amerika Birleşik Devletleri-İran İlişkileri

2.3.1. Barack Obama'nın Genel Yaklaşımı

Barack Obama'nın başkanlık görevindeki ilk döneminin İran'a yönelik dış politika anlayışı selefinin tutumunun devamı niteliğindedir. Obama yönetimi döneminde İran önceki yönetimlerde olduğu gibi tehdit olarak algılanmaya devam etmiştir. 2010 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, kitle imha silahlarına ve bu silahların nükleer silah peşinde koşan devletlerin eline geçmesinin en büyük tehdit olduğunu belirterek İran tehdidine vurgu yapmıştır. Başkanlığının ilk döneminde Obama ekonomik yaptırımlar yoluyla İran'a baskı yapmak olan seleflerinin mirasını sürdürmekle birlikte başkanlığının ilk yılında diplomasiyi öncelemiştir (Perwita ve Razak, 2020: 32).

Obama yönetiminin İran'a karşı benimsediği bu dış politika anlayışının temelleri pragmatik, gerçekçi ve liberal idealist düşüncenin üzerine inşa edilen genel dış politika yaklaşımı anlayışından ileri gelir. Obama'ya göre dış politikada uluslararası teröre karşı savaş sürdürülmelidir. Ancak uluslararası teröre karşı sürdürülen mücadele tek yönlü uygulanan askerî yöntemlerden çok en azından uygulanan bu yöntem ile çok yönlü diplomasi çabası birlikte uygulanmalıdır. Dış politikaya ilişkin bu anlayıştan hareketle Obama, İran'ın nükleer bir tehdit olduğunu kabul etmesine karşın bu ülkenin NPT antlaşmasının hükümlerine uymasını sağlamak amacıyla diplomasi seçeneği vurgulamıştır. (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 202-204).

Obama yönetimini Bush yönetiminden ayıran en büyük farklılık reaksiyonel davranış yerine uluslararası hukuka uygun davranma ve uluslararası toplum ile ortak hareket etme ilkeleri üzerinden kesin ve açık bir plan üzerinden harekete geçme anlayışıdır (Perwita ve Razak, 2020: 32). Obama'nın selefi ile tutarlı olan yanı ise askerî çözümün yaratacağı felakete olan inançlarından ileri gelir. Bu nedenle İran'ın saldırgan tutumu karşısında Bush yönetimi, ekonomik yaptırımlar ile baskı politikasını içeren sert güç yaklaşımını benimserken Obama yönetimi de bu yaklaşım ile birlikte diplomatik bir yolun

birleşimini temsil eden akıllı güç (smart power) yaklaşımını benimsemiştir. Bush yönetimi İran politikasında “sopayı” ön planda tutarken” Obama tam tersine “havuçlara” yönelerek diplomasi vurgusu yapmıştır (Albarasneh ve Khatib, 2019: 2).

Obama’nın İran’a yönelik tutumunda diplomasiyi önceleyen dış politika anlayışı kampanya sürecinin siyasi çerçevesi ile uyumludur. Kampanya sürecinde “Önce Diplomasi” (Diplomacy First) söylemi ile yola çıkan Obama’ya göre askerî müdahaleleri önceleyen bir anlayış yerine dış politikada sorun yaşanan ülkeler ile sorunların çözümünde diplomatik araçlar kullanılmalıdır (Khalaf, 2020). Özellikle diplomasi vurgusu ile seçilmesi halinde İran gibi ülkeler ile ön koşulsuz doğrudan müzakere yöntemini başlatacağını ifade eden Obama (Sinkaya, 2009: 42), seçilmesinin ardından bu ülkeden “İran İslam Cumhuriyeti” olarak bahsederek selefinin aksine “rejim” ifadesini kullanmamıştır. Bu durum Obama’nın bir rejim değişikliği talebinin olmadığı şeklinde yorumlanmıştır (Katzman, 2019a: 21-22).

Dış politikada İran’a yönelik diplomasiyi önceleyen bir yaklaşım ile hareket eden Obama, seçilmesinin ardından İran’a yönelik söylem düzeyinde kalan olumlu tutumunun yanı sıra eylem düzeyine de geçerek İran iç politikasında yaşanan gelişmelerin etkisiyle P5+1 ile müzakerelere dönme kararı alan Ahmedinejat’ın çağrısını kabul etmiştir. Bu çağrı sonucunda 2009’da Cenevre’de yapılan müzakerede üzerinde mutabık kalınan antlaşmanın İran tarafından daha sonra uygulanmaktan vazgeçilmesi Obama’nın diplomasiyi önceleyen tutumunun değiştirmesini sağlamıştır (Telatar, 2012: 61-65).

Obama yönetimi nükleer alanda üzerinde uzlaşılan antlaşmada belirtilen sınırlamalara uyulmanın reddedilmesi ile İran’a karşı “iki yönlü/iki ayaklı” bir stratejiyi (two track strategy) uygulamaya başlamıştır. Bu strateji çerçevesinde İran’ın nükleer alanda getirilen sınırlamalara uyması halinde yaptırımları azaltma yoluna gidecekken sınırlamalara uyulmaması halinde yaptırımlar aracılığıyla güçlü bir ekonomik baskı uygulama kararı alınmıştır. Obama’nın İran’a yönelik politika değişikliği (Katzman, 2019a: 22) esas olarak Bush’un ikinci döneminin bir devamı olmuştur. Nitekim Obama 2010 yılının ortalarından başlayarak 2012 başkanlık seçiminin kampanya sürecinin

başlangıcına kadar geçen sürede İran'a yönelik yaptırımları artırarak selefi ile tutarlı bir politika yürütmüştür (Albarasneh ve Khatib, 2019: 2).

Diplomasinin Başarısız Oluşu: Yaptırım Kararları

Başkanlığının ilk döneminde diplomasiyi önceleyen anlayışının sonuçsuz kalması nedeniyle Obama selefinin dış politika anlayışını devam ettirerek Tahran'ı Bush yönetimi altında önerilen antlaşmaya zorlamak için yaptırım uygulama kararı almıştır. Obama'nın İran'a yönelik değişen dış politika anlayışı esas olarak İran'ı nükleer gelişimi konusunda uluslararası toplum ile bir antlaşmaya varmaya ikna etme stratejisinin bir parçasıdır. Bu amacına uygun olarak Obama yönetimi hem BM Güvenlik Konseyi hem de ABD Kongresi çatısı altında yaptırım kararı alınmasını sağlamıştır (Perwita ve Razak, 2020: 33).

Obama yönetiminde ABD İran'ı müzakere masasına oturtmaya zorlamak için 2010 yılı içinde BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırımlarına ek yaptırımlar niteliğinde tek taraflı iki yaptırım kararı almıştır. İlki, Haziran 2010 tarihli Kapsamlı İran Yaptırımları, Sorumluluk ve Mahrumiyet Yasası (Comprehensive Iran's Sanctions, Accountability and Divestment-CISADA)'dır. İran'a karşı şu ana kadarki en sert yaptırımları uygulamayı öngören CISADA yasası özetle, İran petrollerine ilişkin ticari bağları olan şirketleri hedef alırken Temmuz 2010 tarihli yasa ise ek yaptırımları içererek hâlihazırda uygulanan yaptırımların güçlendirilmesini esas almıştır (Gül ve Karapınar, 2020: 285).

Obama yönetimi döneminde ABD Kongresi tarafından onaylanan 2012 tarihli Ulusal Savunma Yetki Kanunu, İran Merkez Bankası da dâhil olmak üzere İran'ın finansal kurumlarını hedef almıştır. Kanun, İran'ın belirtilen kurumlarının mal varlıklarına el konulmasını düzenlerken aynı zamanda İran bankalarına verdiği hizmeti sonlandırmaması halinde (İnat ve Duran, 2019: 69) Dünya Çapında Bankalararası Finansal İletişim Topluluğu'na (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication–SWIFT) da bir yaptırım uygulaması düzenlenmiştir. Kanunda belirtilen uyarı çerçevesinde SWIFT,

yoğun Amerikan baskılarına maruz kalarak 2012’de İran bankalarını sisteminden çıkarmıştır (Aslan, 2018: 8).

Yaptırımların Etkisi: Müzakereler

ABD’nin Obama döneminde İran’a yönelik uyguladığı iki ayaklı strateji çerçevesinde alınan yaptırım kararları müzakerelerin yeniden başlatılması için önemli bir etki yaratmıştır. ABD Devlet Sorumluluk Bürosu’nun (U.S. Government Accountability Office-GAO) 2013 yılında hazırladığı rapora göre, İran’a yönelik uygulanan uluslararası yaptırımlar ve ABD’nin tek taraflı yaptırımları bu ülkenin ekonomisini oldukça olumsuz etkilemiştir. Obama yönetimi için raporda ulaşılan sonuç İran ile ikili ya da çok taraflı bir nükleer antlaşma pazarlığı için fırsat yaratmıştır (Perwita ve Razak, 2020: 33).

Obama yönetiminin nükleer bir anlaşmaya ulaşmak için yakaladığı fırsattan önce P5+1 ile İran arasında başarısızlıkla sonuçlanan bir dizi resmî müzakere süreci yaşanmıştır. Özellikle Kasım 2011 tarihli UAEA raporunun nükleer aygıtı vurgu yapan delillerin tespit edildiğine ilişkin içeriği, mevcut gerilimi tırmandırarak müzakerelere yeniden dönülmesini zorunlu kılmıştır. Raporun ardından taraflar (Telatar, 2012: 68) 2012 yılı boyunca sırasıyla İstanbul, Bağdat, Moskova ve yeniden İstanbul’da bir araya gelmişlerdir (“Arms Control Association”) 2013 yılının başları ise iki tarafın da katı tavırlarını esnetmeye dönük önerilerde bulunmasından dolayı diplomatik bir çözümün olası olduğunu göstermesine rağmen (Sahimi, 2013) Almatı/Kazakistan görüşmelerinin ikinci turunda müzakereciler başka bir toplantı planlamadıklarını ve tarafların çözüm konusunda birbirlerinden uzak olduklarını duyurmuşlardır (“Arms Control Association”).

Müzakerelerin çıkmaza girmesi tüm tarafların sürece ilişkin farklı tutumlara sahip olması ile ilgilidir. Ahmedinejat yönetiminin nükleer enerjiden yararlanma hakkının ön koşulsuz kabul edilmesi ve zenginleştirme faaliyetlerine devam edilmesi yönündeki taleplerinin müzakerelerin diğer tarafları açısından karşılık bulmaması ile ABD ile doğrudan görüşmeye karşı çıkan dini lider Hamaney’in nükleer konuda sert dış politika

anlayışı etkilidir. Obama yönetiminin caydırıcılık unsuru olarak yaptırımları devreye sokması ile bu amaca ulaşmak için tüm seçeneklerin masada olduğunu belirten açıklamaları İran açısından çözümsüzlüğün kaynağı olmuştur (İnat ve Telci, 2015: 58-59).

P5+1 ile İran arasında bu tarihe kadar sürdürülen müzakerelerden beklenen sonuca ulaşılamamasına rağmen belirtildiği gibi 2013'ün başları Obama'nın uyguladığı iki ayaklı stratejinin İran ekonomisi üzerindeki yıpratıcı sonuçları itibarıyla nihai antlaşmaya giden yolun önünü açmıştır. Bu bağlamda Mart 2013'te (Perwita ve Razak, 2020: 33) Obama yönetimindeki ABD'nin isteği üzerine (Şen, 2017: 9) Umman'da İranlı yetkililer ile kapsamlı bir nükleer anlaşmaya ulaşılması konusunda görüşlerinin ne olduğunu tespit etmek için doğrudan ancak kamuoyuna açıklanmayan gizli bir görüşme gerçekleştirilmiştir (Katzman, 2019c: 22).

Mart 2013 Umman görüşmesi nihai antlaşmaya giden yola zemin hazırlayan üst düzey görüşmelerin ilkinin oluşturur. Uluslararası kamuoyundan gizli tutulması için çaba sarf edilen görüşmede taraflar Umman kanalının P5+1 liderliğindeki resmî müzakereleri olumlu etkileyeceği ve gizli görüşmelerin sürdürüleceği kararını almışlardır. Bu doğrultuda ABD Dışişleri Bakanı John Kerry liderliğinde Mayıs 2013'te İran cumhurbaşkanlığı seçimlerinden hemen önce seçimlerin sürece etkisinin ne yönde olacağını tespiti noktasında bir gizli görüşme daha gerçekleştirilmiştir ("BBC News", 2013). Taraflar arasında nihai bir antlaşmaya giden yolu açan bu gizli görüşmelerin devamı İran'ın yeni cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin olumlu etkisi ile ilerleyecektir.

Hasan Ruhani Etkisi ile Müzakerelerde İlerleme

Obama yönetiminin ikinci dönemi (2013-2017) İran cumhurbaşkanlığı seçimlerinin bu ülkenin siyasi manzarasını değiştirdiği bir döneme denk gelmektedir. Hasan Ruhani'nin Haziran 2013'te cumhurbaşkanı olarak seçilmesi Obama yönetiminin nihai bir nükleer anlaşmaya varma umudunu artırarak İran politikasını revize etme motivasyonu vermiştir. Zira ılımlı tutumu ile ön plana çıkan Ruhani düzenli olarak uygulanan uluslararası

yaptırımları kaldırarak İran ekonomisini iyileştirme konularını öncelermiştir. İran'ın Batı'daki imajının değişimine odaklanan Ruhani, sefelinin Batı karşıtı dış politika anlayışından önemli oranda ayrılarak (Albarasneh ve Khatib, 2019: 8) nükleer krizin diplomasi yoluyla çözüme kavuşturulmasını öncelikli dış politika hedefi olarak belirlemiştir (Şen, 2017: 5).

Ruhani'nin Ağustos 2013'te görevine başlamasından hemen sonra tıkanmış durumda olan nükleer müzakereleri ilerletmek amacıyla yapılan iki Umman görüşmesi sonrası Obama'nın olumlu açıklamaları birbirini takip etmiştir ("BBC News", 2013). Obama'nın yeni dönemde seçimleri kazanmasından dolayı Ruhani'ye tebrik mektubunun teşekkür edilerek karşılanması nükleer krizin çözümü noktasında liderler düzeyinde karşılıklı adım atılacağına ilk belirtisi olmuştur (Şen, 2017: 9). Obama'nın Eylül 2013'te BM Genel Kurulu'nda yaptığı "ABD'nin nükleer krizin barışçıl yöntemler ile çözülmesi isteğinde olduğu ve İran'da rejim değişikliği arayışında olmadığı" şeklindeki konuşması Ruhani ile uzlaşılacağını teyit etmiştir. Öte yandan devrimden bu yana ilk kez doğrudan başkanlık düzeyinde iki lider telefon görüşmesi gerçekleştirmişlerdir (Katzman, 2019d: 22). Böylece yeni İran yönetiminin etkisiyle nükleer alanda nihai bir antlaşmaya giden süreç hız kazanmıştır.

Geçici Anlaşma: 2013 Ortak Eylem Planı

P5+1 ile İran arasında 2013 yılının sonlarına doğru diplomatik atılım için eşsiz bir fırsatı ortaya çıkarak müzakerelere yeniden başlanmıştır. Cenevre'de sürdürülen müzakerelerin ikinci turunda ilk aşama antlaşma üzerinde uzlaşamamış olmasına rağmen beklenen antlaşma 20-24 Kasım tarihleri arasında yapılan yoğun müzakerelerde gelmiştir. 24 Kasım 2013 tarihi itibarıyla P5+1 ve İran arasında Ortak Eylem Planı (Joint Plan of Action- JPOA) imzalanmıştır ("Arms Control Association"). Geçici antlaşma olarak da bilinen Ortak Eylem Planı'nın uygulanmaya başlanacağı tarih olarak Ocak 2014 olarak belirlenmiştir (Fitzpatrick, 2019: 21).

Ortak Eylem Planı'nın zeminini oluşturacak gelişme ise İran'ın bir taraftan P5+1 ile müzakerelerini sürdürürken diğer taraftan da UAEA ile görüşmelerini sürdürmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Ortak Eylem Planı'nın imzalanmasından önce UAEA Başkanı Yukia Amano'nun 11 Kasım tarihli Tahran ziyareti önemlidir. Bu ziyaret sırasında UAEA ve İran şeffaflık konusunda ileriye dönük adımlar atılacağı konusunda uzlaşarak Ortaklık için Çerçeve Antlaşması'nı imzaladılar. Bu antlaşma üç ay boyunca şeffaflık konusunda daha ciddi adımların atılacağını altını çizerek sonrasında imzalanacak olan Ortak Eylem Planı'na zemin oluşturmuştur (İnat ve Telci, 2015: 62).

Ortak Eylem Planı daha kapsamlı ve kalıcı bir anlaşmaya ulaşılması amacıyla imzalanan bir ilk adım anlaşmasıdır. Kapsamlı ve kalıcı bir çözüme ulaşılması tarafların anlaşma metninden doğan bazı tedbirleri uygulaması ile mümkün olacaktır. Anlaşma bu tedbirlerin uygulanması için gereken süreyi altı ay olarak belirlemiş ancak gerekli görülürse karşılıklı rıza ile bu sürenin uzatılabileceğinin altı çizilmiştir. Altı aylık süreçte tüm tarafların müzakereleri iyi niyetle yürütecekleri belirtilmiştir. Tarafların Ortak Eylem Planı kapsamında karşılıklı olarak kabul ettikleri taahhütler aşağıdaki gibidir ("The White House", 2014).

İran belirlenen bu altı aylık süreçte %20 oranında zenginleştirilmiş uranyum stokunun %5 seviyesine düşürmeyi ve %5'in üzerinde uranyum zenginleştirmemeyi kabul etmiştir. Ayrıca yeni zenginleştirme tesisi ve herhangi bir santrifüj kurmama taahhüdünde bulunmuştur. Arak'ta bulunan ağır su inşaatını durdurmayı da kabul eden İran, UAEA denetçilerine başta Natanz ve Fordo olmak üzere nükleer tesislerine günlük erişime izin veren taahhütlerde bulunmuştur.

Altı aylık süre içinde P5+1, uygulanan bazı yaptırımları askıya alma sözü vermiştir. Özellikle otomotiv sektörü, petrokimya ihracatı, altın ve değerli metaller ve ilgili alanlardaki yaptırımların askıya alınacağını sözünü veren P5+1, İran'ın ham petrol satışını azaltmaya dönük çabalarını durdurmayı ve İran'dan ham petrol satın alan ülkelerin imkânlarını genişletmeyi kabul etmişlerdir. Bununla birlikte Plan, altı aylık süre içinde nükleer meseleyle ilgili yeni BM Güvenlik Konseyi, ABD ve AB'nin herhangi bir yaptırım

kararı almayacaklarının sözünü vermiştir. Ortak Eylem Planı, kapsamlı ve kalıcı bir anlaşmaya giderken tarafların karşılıklı olarak ilk tedbirleri yerine getirmesini istemiştir. Kapsamlı çözüm bu ilk tedbirlere dayanacak ve son adımda karşılıklı olarak üzerinde anlaşılmış bir antlaşmayla endişelerin çözülmesiyle sonuçlanacaktır.

2.3.2. Kapsamlı Ortak Eylem Planı

Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın İmzalanması

2013 Ortak Eylem Planı İran'ın nükleer programının kapsamlı bir çözümünün ilk adımı olmuştur. Kalıcı bir anlaşmaya varılması amacıyla atılan bu ilk adım ile birlikte başlangıçta altı ay olarak belirlenen nükleer müzakere süreci yirmi ay boyunca devam etmiştir. Kapsamlı bir çözümün ikinci adımı 14 Temmuz 2015 tarihinde KOEP'nin imzalanması ile gerçekleşmiştir (Joyner, 2016: 62). İran nükleer anlaşması olarak da bilinen KOEP yirmi aylık süre boyunca toplamda 13 turdan oluşan müzakerelerin sonucu niteliğinde bir anlaşmadır (Kanat ve Yücel, 2018: 10).

KOEP ile ilgili vurgulanması gereken durum anlaşmanın hukuken bağlayıcı bir nitelik taşımadığı ile ilgilidir. Uluslararası hukuk kuralları bağlamında KOEP hukuken bağlanma kastının ölçütleri çerçevesinde tarafları yükümlülük altına sokan bir belge değildir. Hukuken bağlayıcı bir anlaşma olmasından çok nükleer krize ilişkin uzun süredir devam eden uluslararası uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulmasını hedefleyen diplomatik bir eylem planıdır. Zira anlaşmada kullanılan dilin tüm taraflar açısından yükümlülük ifadeleri içermemesi, taraflardan hiçbirinin anlaşmanın BM sistemine kayıt ettirilmesi amacıyla başvuruda bulunmaması, uyuşmazlıkların çözümü noktasında zorunlu yargı içermemesi ve tarafların iç hukuklarında anlaşmayı bir “andlaşma” olarak nitelememeleri gibi ölçütler KOEP'yi uluslararası hukuk açısından değersiz hale getirmese de uluslararası andlaşmalar hukukunun dışında bırakmaktadır (Akkaya, 2020: 1146-1167).

Öte yandan uluslararası hukuk kuralları açısından bağlayıcı bir nitelik taşımasına karşın KOEP, BM Güvenlik Konseyi kararları ile kurduğu organik bağ ile kendine özgü bir

yapıya sahip olması ile dikkat çeken bir anlaşmadır. BM Güvenlik Konseyi anlaşmanın oluşturulmasının ardından anlaşmanın uygulanmasını desteklenmesi amacıyla 2231 sayılı kararı kabul etmiştir (Akkaya, 2020: 1163). Bu karar ile birlikte tarafların aşağıda belirtilecek taahhütleri en az on yıl boyunca uygulanmasını düzenlemiştir. BM Güvenlik Konseyi bu on yıllık sürecin sonunda öngörülen taahhüt programının başarılı bir şekilde uygulanması halinde İran'ın nükleer programına ilişkin tüm kararlarını sona erdirecektir. Aynı zamanda nükleer bağlantılı tüm ekonomik yaptırımlar kaldırılacaktır (Joyner, 2016: 63).

Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın İçeriği

KOEP, İran'a karşı uygulanan yaptırımların kademeli olarak kaldırılması karşılığında İran'ın tüm nükleer programını UAEA'nın denetimi altına alırken hassas nükleer yakıt çevrimi faaliyetlerini sınırlandırmayı hedeflemektedir. İran'ın nükleer bir silah edinmesini önlemek için yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum (high enriched uranium- HEU) ve silah düzeyinde plütonyum (weapon-grade) kullanımı şeklinde olan iki yolu kapatmaktadır. UAEA'nın mevcut izleme ve doğrulama rejimini güçlendirerek İran'ın nükleer programını müdahaleci bir denetim rejimi altına almaktadır. İran'ın nükleer programını sınırlandırma amacına ilişkin olarak KOEP (Tabatabai, 2017: 2), içerdiği hükümlerinin bazılarını on yıl, bazılarını ise on beş, yirmi veya yirmi beş yıl süren bir dizi sınırlama getirerek düzenlemiştir. Bu bağlamda İran KOEP kapsamında aşağıdaki bazı önemli taahhütlerin yerine getirilmesini üstlenmiştir (Lewis, 2017):

1 İran on yıl boyunca Natanz'da bulunan uranyum zenginleştirme tesisinde 5.060'dan fazla IR-1 santrifüjü bulundurmamayı ve bu dönemde test edilebilir durumda olan gelişmiş santrifüjlerin sayısını ve türünü sınırlandırmayı,

2 15 yıl boyunca uranyum zenginleştirme faaliyetleri ile ilgili zenginleştirme seviyesini %3.67 ile sınırlı tutmayı ve 300 kg'dan fazla düşük oranda zenginleştirilmiş uranyum (low enriched uranium- LEU) bulundurmamayı,

3 15 yıl boyunca uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin yalnızca gelişmiş koruma teknolojileri altında Natanz uranyum zenginleştirme tesisinde gerçekleştirilmesini,

4 15 yıl boyunca Kum kenti yakınlarında bulunan yeraltına gömülü olarak inşa edilmiş tesislerde bulunan yaklaşık 20.000 santrifüjü dönüştürmeyi,

5 Kullanılmış yakıtı en az 15 yıl boyunca yeniden işlememeyi,

6 20 yıl boyunca santrifüjlerinin önemli parçalarının üretiminin ve 25 yıl boyunca uranyum zenginleştirmesinin detaylı bir şekilde izlenmesini,

7 NPT'ye taraf olmaya devam ettiği süre boyunca antlaşmanın Ek Protokolü'nü uygulamaya devam etmeyi,

8 Nükleer silah geliştirilmesine katkıda bulunacak AR/GE (araştırma/geliştirme) faaliyetlerini süresiz olarak durdurmayı,

9 Arak'ta bulunan ağır su reaktörünü yeniden inşa ederek silah düzeyinde plütonyum üretilmesini önlemeyi,

10 KOEP kapsamında nükleer tesislerinin denetlenmesinin ve üstlendiği taahhütlere tam olarak uyduğunun doğrulanmasının UAEA'nın denetimine bırakılmasını kabul etmiştir.

KOEP özetle, İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl amaçlarla yürütülmesini sağlamak için faaliyetlerine önemli sınırlandırmalar getiren bir anlaşmadır. Nükleer programa ilişkin getirilen sınırlamaların denetimi konusunda UAEA'ya mevcut araçlarından daha sıkı denetim araçları sağlamaktadır.

KOEP kapsamında İran'ın yanı sıra P5+1 Grubu da bu ülkenin nükleer programı ile ilgili diplomatik krizi çözmek adına çeşitli eylem ve taahhütler üstlenmiştir. İran'ın taahhütlerini yerine getirmesi karşılığında P5+1 Grubu, 2006 yılından beri İran'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımların kademeli bir şekilde kaldırılmasını kabul etmiştir (Joyner, 2016: 62-63). Bu bağlamda İran'ın verdiği taahhütler karşılığında anlaşmanın resmîlik kazandığı tarih olan Ocak 2016'da UAEA'nın bu ülkenin anlaşmaya uyduğunu açıklamasının ardından (Mousavin ve Mousavian, 2018: 181) BM Güvenlik Konseyi 2006-2010 arasında aldığı tüm çok taraflı yaptırım kararlarını kaldırmıştır (Aslan, 2018: 8).

KOEP, her iki taraf açısından da bir kazan-kazan antlaşması (win-win deal) niteliğindedir. KOEP ile İran uzun süredir uygulanan yaptırımlarla kısaça altına alınmış ekonomisini iyileştirme ve diğer ülkelerle normal siyasi ilişki kurmasını zorlaştıran engelleri ortadan kaldırma imkânı bulmuştur. Başta ABD olmak üzere P5+1 açısından ise İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl amaçlarla sürdürmesini sağlamanın en iyi yolunun bir anlaşmaya ulaşılması zorunluluğunun anlaşılması olmuştur. Zira İran hemen hemen her türlü yaptırım kararına karşı nükleer eşik devletine ulaşabilecek düzeyde zenginleştirme kapasitesini artırarak yanıt vermiştir. Bu ülkenin nükleer tesislerin askerî olarak yok etme seçeneğinin gerçek dışılığından da yola çıkılarak daha fazla yaptırım kararı alma yerine üzerinde uzlaşmış bir anlaşma yapılmasına karar verilmiştir (Mousavin ve Mousavian, 2018: 180-181).

KOEP'ye ilişkin ABD'nin tutumu ise ayrıca ele alınması gereken bir konudur. Nitekim ABD nükleer müzakereler sürecinden itibaren İran'ın sıklıkla ifade ettiği NPT antlaşması uyarınca kendisine tanınmış olan uranyum zenginleştirme hakkının tanınmasına ilişkin talebini, üst düzey yetkililerin ifade ettiği üzere, tanımama yönünde bir tutum benimsemiştir. KOEP ile başlangıçta benimsediği bu tutumdan uzaklaşarak bu ülkenin zenginleştirme hakkını belirli bir süre ile sınırlı tutularak en fazla %3.67 zenginleştirme oranı ile tanımıştır (Pekar, 2017: 334). Böylece İran'a yönelik "sıfır zenginleştirme (zero enrichment)" politikasından vazgeçerek Tahran'ın uranyum zenginleştirme hakkını kullanmasına izin verirken bir yandan da bu hakkın kullanılmasına sınırlamalar getirmiştir (Tabatabai, 2017: 3).

Amerika Birleşik Devletleri'nin Yasal Düzenlemeleri

ABD'nin iç hukuku açısından anlaşmanın niteliğinin ne olduğunun tespit edilmesi bu çalışma açısından incelenmesi gereken bir konudur. Anlaşmanın niteliğine ilişkin yukarıda verilen genel değerlendirmeler ABD açısından da geçerli olarak uluslararası hukuki bir düzenleme yerine daha çok verilmiş bir siyasi taahhüt olarak değerlendirilmektedir (Aslan, 2018: 10). Bu durum Amerikan iç hukukunun uluslararası "andlaşma (treaty)"ların yapılmasına ilişkin başkanın Senato'ya sunduğu uluslararası

anlaşmaların 2/3 çoğunluğu ile kabul edilmesi halinde andlaşma olarak gören sınırlayıcı yapısından ileri gelir. Bu anlamda ABD Senatosu'nun onayına sunulmayan KOEP Amerikan iç hukuku açısından bağlayıcılığı olan hukuki bir metin değildir (Akkaya, 2020: 1162).

ABD iç hukuk sisteminde KOEP, Kongre'nin onayına sunulmadan imzalanan başkanlık kararı ile yürürlük kazanmıştır. Obama yönetiminin bu eylemi karşısında Kongre, anlaşmanın uygulanmasının denetlenmesi konusunda İran Nükleer Antlaşması Denetim Yasası'nı (Iran Nuclear Agreement Review, INARA) kabul etmiştir. Kongre'nin anlaşma üzerinde denetim gücünü artırmak üzere kabul ettiği (Aslan, 2018: 11) INARA yasası çerçevesinde Başkan, belirli zaman aralıkları ile İran'ın yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği konusunda Kongre'yi bilgilendirmek ile yükümlüdür (Akkaya, 2020: 1154). Nükleer anlaşmada kalmanın Amerikan çıkarları için uygun olup olmadığının tespitine yönelik olan bilgilendirme sürecinde Başkan, her 90 günde bir nükleer anlaşmayı tasdik edip etmediği/onaylayıp onaylamadığı konusunda bir bilgilendirme yapacaktır. Bu sürecine tasdik süreci denilmektedir (Kanat ve Yücel, 2018: 12).

Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın Eleştirilen Yönleri

İran nükleer krizinin çözüme kavuşturulması amacıyla imzalanan KOEP, atılan önemli adımlara rağmen anlaşmaya taraf devletlerin iç politikalarından kaynaklanan birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle ABD ve İran'ın iç politik dinamikleri anlaşmanın kapsamı itibarıyla bazı eksik yönlerini ön plana çıkarmıştır. KOEP'ye ilişkin vurgulanan eksiklikler her iki devletin de anlaşmaya verdiği desteği azaltmıştır. Bu bağlamda eleştirilen alanlar şu şekilde özetlenebilir (Tabatabai, 2017: 3-4).

Birincisi, KOEP'nin içerdiği hükümler itibarıyla anlaşmanın kapsamı sınırlıdır. İran'ın balistik füze programı nükleer müzakere sürecinden itibaren gündem dışı bırakılarak anlaşmaya dâhil edilmemiştir. Balistik füze programının yanı sıra insan hakları

ihlalleri ve terörizme verilen destek başta olmak üzere İran'ın eleştirilen diğer faaliyetleri de anlaşmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

İkincisi, KOEP'nin sona erme hükmü ile ilgilidir. KOEP'de temel hükümler en fazla 25 yıl sonra sona erecek şekilde düzenlenmiştir. KOEP'nin tüm hükümleri 25 yıl içinde sona erdiğinde İran, UAEA'nın bu ülkenin nükleer faaliyetlerinin barışçıl amaçlarla yürütüldüğünü doğrulaması koşuluyla, NPT uyarınca normal bir nükleer silaha sahip olmayan devlet olarak kabul edilecektir.

Üçüncüsü, KOEP uyarınca yaptırımların kapsamının sınırları ile ilgilidir. Nükleer bağlantılı yaptırımların hafifletilmesini öne çıkaran KOEP, ABD'nin uluslararası terör veya insan hakları ihlallerine ilişkin uygulanan ikincil nitelikteki yaptırım kararları kapsam dışı bırakmıştır. Bu durum İran ekonomisinin tamamen normalleşmesine ve uluslararası finans sistemine yeniden entegre olmasına izin vermeyerek bu ülkenin anlaşmaya verdiği desteği zayıflatmıştır.

Dördüncü olarak KOEP'nin eleştirilen en önemli eksikliği anlaşmanın İran'ın nükleer faaliyetlerinin tamamen durdurulmasından ziyade sınırlandırılması ile ilgilidir. KOEP ile İran'ın nükleer faaliyetlerine yönelik izlenen sıfır zenginleştirme politikasının uygulanabilir ve çözüme uygun olmadığı düşüncesinden hareket eden P5+1 Grubu, bu ülkenin nükleer faaliyetlerini tamamen durdurmak yerine nükleer silaha ulaşmasını engellemek için UAEA'nın doğrulama ve izleme rejimini güçlendirerek belirtilen sınırlamaları getirmişlerdir.

Son olarak, devletlerin nükleer silah programlarını başlatma ve sona erdirmeye davranışlarının altında yatan motivasyonları araştıran bazı değerlendirmeler (Bayar, 2016: 81-93) ise KOEP'nin İran'ın nükleer silaha ulaşma arzusunu önlemede yetersiz bir anlaşma olduğu sonucuna varmaktadır. Zira devletlerin nükleer silah programları ulusal güvenliğe ilişkin tehdidin varlığı ve rejimin sürekliliği ile başlarken ulusal güvenliğe ilişkin tehdidin azalması veya rejim değişikliğinin yaşanması halinde sona ermektedir.

KOEP, İran'ın ABD ve İsrail'e karşı algıladığı tehdide ilişkin kapsamlı bir değişim sunmamıştır. Dolayısıyla İran'ın KOEP'ye rağmen nükleer silaha ulaşma arzusunun devam edeceği savunulmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DONALD TRUMP DÖNEMİ AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN İRAN NÜKLEER POLİTİKASI

İran'ın nükleer faaliyetlerinin nükleer silaha giden yolunu kapatarak bu ülkenin nükleer silah sahibi olmayan devlet statüsünü koruması amacıyla yürütülen uluslararası çabanın sonucu niteliğinde bir anlaşma olan KOEP (Udum, 2018: 214), ABD 2016 başkanlık seçim sürecinde tartışmaya açılmıştır. Kampanya süreci boyunca başkan adayları Donald Trump ve Hillary Clinton'ın gündeminde olan KOEP iki başkan adayının da anlaşmaya ilişkin söylemleri bağlamında önemli bir farklılığı ortaya çıkarmıştır. Başkanlık seçimini Cumhuriyetçi Parti adayı Trump'ın kazanması ile birlikte Trump'ın eleştirel söylemi KOEP'nin geleceğine ilişkin endişeyi derinleştirmiştir (Şen, 2017: 15) Bu bölümde Trump dönemi ABD'nin KOEP özelinde İran nükleer politikası ortaya konulacaktır. Trump'ın kampanya sürecinden itibaren eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirdiği KOEP'ye ilişkin çekilme kararı alması dış politika analizinde karar alma yaklaşımı çerçevesinde incelenecektir. Bu bağlamda karar alma yaklaşımının bir gereği olarak anlaşmadan çekilme süreci ve bu süreci etkileyen unsurlar üzerinde durulacaktır.

3.1. Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan Çekilme Kararına Giden Süreç

Trump dönemi İran nükleer politikasının öne çıkan bir unsuru olan KOEP, başkan adaylığı sürecinde Trump'ın eleştirilerini açıkça ifade ettiği bir anlaşma olmuştur. Bu bağlamda KOEP'den çekilme kararına giden süreç esasen kampanya sürecinde başlamıştır. Trump'ın başkanlık görevi ile birlikte anlaşmadan çekilme kararına giden süreç belirginlik kazanmıştır. KOEP'ye ilişkin eleştirilerini İran tehdidi üzerinde yoğunlaştıran Trump, anlaşmayı yeniden düzenleme çabasına girerek anlaşmanın geleceğine ilişkin değişimin sinyalini vermiştir. Bu nedenle bu başlık altında KOEP'ye giden süreç kampanya sürecinden başlatılarak Trump'ın anlaşmaya getirdiği eleştiriler üzerinde durulacaktır. Başkanlık görevi ile birlikte anlaşmaya getirdiği eleştirilerin çözüme kavuşturulması amacıyla anlaşmayı yeniden müzakere etme çabasına odaklanılacaktır.

3.1.1. Kampanya Süreci

Donald Trump'ın 2016 başkanlık seçimi öncesi yürüttüğü kampanya sürecinin siyasi çerçevesi popülizm anlayışı üzerine inşa edilmiştir. En genel haliyle geniş halk kitlelerini etkileyerek iktidar olma çabasına yönelik her türlü söylem ve vaat olarak tanımlanabilen popülizm, Trump'ın kampanya sürecinde sıklıkla başvurduğu bir seçim stratejisi olmuştur. Trump'ın iktidarı kazanmak amacıyla mevcut ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlar karşısında bu sorunların çözümüne yönelik verdiği vaatleri ile birleşen popülist sloganları/söylemleri, popülist politikalar izlediğine işaret etmiştir (Karagül ve Güder, 2020: 109-123).

Trump'ın seçim stratejisi Amerikan halkının duyduğu korku, ekonomik güvensizlik, öfke ve hayal kırıklığına doğrudan yönelen stratejiler esasına dayanmıştır. Milliyetçilik esasına dayanan “Yeniden Büyük Amerika (Make America Great Again)” söylemi (McGann, 2016: 3), Trump'ın seçim kampanyasında yürüttüğü siyasi ve ekonomik siyasetinin temel stratejisi olmuştur. Yeniden Büyük Amerika söylemi ile Trump, esas olarak Amerikan ekonomik çıkarlarını öncelleyerek ABD'nin ekonomik olarak eski gücüne kavuşmasını ve uluslararası arenada yeniden sözü geçen bir ülke olmasını sağlamayı amaçlamıştır (Cevheri, 2018: 3).

Kampanya sürecinde dış politikada ABD'nin küresel güvenlik düzenindeki rolünün sürdürülmesinden yana olan rakibi Hillary Clinton'dan farklı olarak Trump, dış politika anlayışını “Önce Amerika (America First)” söylemi ile bir nevi ekonomik kavramlar üzerinden açıklayarak daima Amerikan çıkarlarını savunmak olarak tanımlamıştır (Usher, 2016). Trump'ın milliyetçilik esasına dayanan ana seçim stratejisi Yeniden Büyük Amerika söylemi ile uyumlu olan dış politikada “Önce Amerika” söylemi (McGann, 2016: 3) her alanda Amerikan çıkarlarını korumak üzere inşa edilen popülist sloganlardır. ABD'nin 45. başkanı olmasını sağlayan popülist unsurların etkisiyle de Trump, dış politikada radikal İslamcı olarak tanımlanan terör örgütlerinin tamamen yok edileceği ve her koşulda Amerikan çıkarlarının önceleneceği anlayışını ilke edinmiştir (Karagül ve Güder, 2020: 120-121).

Dış politikaya ilişkin olarak benimsenen “Önce Amerika” söylemi çerçevesinde uluslararası antlaşmaları hedef alan Trump, kampanya sürecinde Obama döneminde nihai sona varılarak imzalanan KOEP’yi sıklıkla eleştirmiştir. Trump, anlaşmanın imzalandığının duyurulduğu gün yaptığı bir açıklamada yapılan anlaşmayı İran’a duyduğu güvensizlik ve anlaşmanın neden olacağı ekonomik kayıp üzerinden değerlendirerek “felaket” olarak nitelendirmiştir (Tur, 2015). İran’a duyduğu güvensizliği İran’ın dini lideri Hamaney’in “ABD’nin nükleer anlaşma dışında başka hiçbir konuda müzakere içinde olmayacakları ve 25 yıl içinde İsrail’in var olmayacağı” şeklindeki açıklamasına atıfta bulunarak İran’ın yalnızca ABD için değil ABD’nin müttefiki İsrail için de bir tehdit oluşturduğunu vurgulayarak açıklamıştır (Stokols ve Gass, 2015).

USA Today’de yazdığı bir makalesinde İran’ı terörist devlet olarak nitelendiren Trump, KOEP karşıtlığını özetle şu hususlar (Trump, 2015) çerçevesinde açıklamıştır. Nükleer anlaşma, ABD ve başta İsrail olmak üzere müttefiklerinin güvenliğine zarar verecektir. Yaptırımların kalkması sonucunda elde edilecek ekonomik kazanç ile İran, terörü finanse edecektir. Anlaşma kapsamında İran’ın bilgisi dâhilinde yapılacak nükleer gözetimler öncesinde bazı nükleer tesislerin denetlenmesini gizleyecektir. Herhangi bir yaptırıma maruz kalmaksızın balistik füze programını geliştirmeye devam edecektir. İran’a yatırım konusunda diğer ülkeler serbest hale gelecektir. İran; Rusya, Çin ve Kuzey Kore ile ilişkilerini sağlamlaştıracak ve küresel güç dengesinde ABD’nin pozisyonunu zayıflatacaktır. Orta Doğu’da nükleer bir güç olacak ve güç kullanma kapasitesini artırarak ABD’nin müttefiki olan Suudi Arabistan ve İsrail gibi ülkelere ve dolayısıyla ABD’nin çıkarlarını olumsuz etkileyecektir.

Trump, KOEP karşıtlığını esas olarak “İran’ın güvenilirmez bir ülke olması” ve “Amerikan çıkarlarının başta Orta Doğu olmak üzere küresel ölçekte zarar görmesi” üzerinden açıklamakta ancak tüm bunlara karşın göreve gelmesi halinde anlaşmadan çekilmek yerine yeniden müzakere edeceğini, Kongre’den İran’a yönelik yeni yaptırımlar talep edeceğini ve bu yolla mevcut anlaşmayı ABD çıkarlarına uygun hale getireceğini ifade etmiştir (Trump, 2015). Nitekim kampanya sürecinde Trump, esasen yukarıda belirtilen temel argümanları tekrar ederek anlaşmanın ABD ve müttefikleri için bir felaket olduğunu

söylemeye devam etmekle birlikte göreve gelmesi halinde anlaşmayı “yırtıp atmayacağını”, ABD ve müttefiklerinin çıkarları doğrultusunda yeniden müzakere edeceğini belirtmiştir (Leverett, 2016: 9).

3.1.2. Donald Trump Dönemi İran Tehdidi

ABD yönetimlerinin İran’a karşı benimsediği politikalarının ortak noktası, İran’ı bir nükleer tehdit olarak algılamalarıdır. İran’dan algılanan tehdidin kaynağı ise bu ülkenin nükleer silah elde etme isteği ve terörizme destek vererek nükleer politikasını bir silah gibi kullanmasına ilişkin tutumundan ileri gelir. İran’ın nükleer silah elde etme isteği hedefinin engellenmesi ise tüm yönetimlerin ortak hedefidir. Trump döneminin başlaması ile İran’a karşı yapılan tehdidin tanımlanmasında önceki dönemlere göre bir değişim olmayarak bu ülke tehdit olarak algılanmaya devam etmiştir. İran nükleer tehdidine karşı izlenecek politika konusunda önceki yönetimlerde olduğu gibi İran’ın tutumunun değiştirilmesi hedeflenmiştir (Perwita ve Razak, 2020: 28-36).

Trump yönetiminin İran’a karşı genel tutumunu, her ikisi de ABD kurumları arasında görüş ve eylem birliğini sağlaması amacıyla hazırlanan iki ana belge üzerinden açıklamak yerinde olacaktır. Bu belgeler sırasıyla Aralık 2017 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ve Şubat 2018 tarihli Nükleer Durumun Değerlendirilmesi Belgesi (Nuclear Posture Review – NPR)’dir. Trump’ın göreve başlamasının ardından yayımlanan ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi’nde (“The White House”, 2017a) İran’a yönelik olarak yapılan “tehdit” tanımlaması önceki yönetimlerden farklı değildir. Bu belgeye göre, diktatör bir rejim ile yönetilen İran Amerikan çıkarlarını tehdit eden haydut bir rejim olarak tanımlanmıştır. İran rejiminin terörizme destek vermesi ve terörist gruplara arka çıkması bağlamında başta Orta Doğu olmak üzere dünyanın her yerinde istikrarsızlığa neden olarak ABD ve müttefiklerine karşı bir tehdit unsuru oluşturduğu vurgulanmıştır.

Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde Trump, İran’ın nükleer silah geliştirme potansiyelini koruduğuna vurgu yaparak balistik füze programı kapasitesini her geçen gün

artırdığını öne çıkarmaktadır. İran'ın sahip olduğu balistik füzeler ile ABD ve müttefiklerini tehdit edebilecek nükleer silah potansiyelini koruduğu belirtilmektedir. Tehdidin görmezden gelinmesi halinde tehdidin kapasitesinin büyüyeceği ve buna karşılık alınacak tedbirlerin zamanla sınırlı hale geleceği ifade edilmektedir (The White House, 2017a: 26) Başkan Trump, İran'ı nükleer programının ötesinde birçok açıdan ABD'nin çıkarlarını tehdit eden bir diktatörlük olarak açıkça tanımladığı belgede (Tajbakhsh, 2018: 41) İran'ın yarattığı nükleer tehdit tehlikesine karşı koyma stratejisi İran'ın bölgede ve dünyada istikrarsızlaştırıcı etkisini sonlandırma ve terörizme verdiği desteği sınırlama stratejilerine odaklanmaktadır (Perwita ve Razak, 2020: 34).

Trump yönetimi NPR 2018'de ise İran'a yönelik genel tutumunu daha çok “nükleer silah üretme potansiyeli” üzerinden açıklanmaktadır. NPR 2018'e göre İran, Orta Doğu'da en büyük füze programına yatırım yapmaya devam ederek tehdit unsuru oluşturmaktadır. Belgede ayrıca İran'ın seyir füze sistemleri ve siber savaş yetenekleri dâhil nükleer olmayan askerî yeteneklerini geliştirmeye devam ettiği, kimyasal ve biyolojik silah geliştirme çabalarının ise olasılıkla devam ettiği belirtilmiştir (United States Department of Defense, 2018a: 34). Görüldüğü üzere, Trump yönetiminin gerek nükleer silah elde etme gerekse terörizme verdiği destek üzerinden İran'ı bir tehdit olarak tanımlamasında, ABD'nin geleneksel İran politikası bakımından farklılık olmadığı gibi esasen tam bir tutarlılık söz konusudur.

3.1.3. Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na Getirilen Eleştirinin Dayanakları

Trump yönetimi KOEP'ye ilişkin esas olarak iki nokta üzerinde eleştirilerini yoğunlaştırmıştır. Bunlardan ilki KOEP'nin yalnızca nükleer konuları ele alan yapısı ile ilgilidir. İran tehdidini bir bütün olarak gören Trump'a göre, KOEP İran'ın nükleer faaliyetlerine sınırlama getirirken balistik füze programına veya bölgesel müdahalelerine ilişkin bağlayıcı bir sınırlama getirmemiştir. Diğer tartışmalı konuları görmezden geldiği için eksiklikleri ve zayıflıkları olan bir anlaşmadır (Katzman, 2018: 22-23). Trump'ın KOEP'ye ilişkin bu görüşleri ilk kez Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde resmî bir ifade bularak (Tajbakhsh, 2018: 41) İran'ın anlaşma sonrası terörizme destek verdiği ve balistik

füze programını geliştirmeye devam ettiği belirtilmektedir. Öte yandan özünde kusurlu bulunduğu belirtilen KOEP'nin hükümlerini İran'ın yerine getirme noktasında ihmalkâr davrandığının altı çizilmektedir (The White House, 2017a: 2-26).

Trump yönetiminin KOEP'nin sona erme hükmü ile ilgili eleştirisi ikinci eleştirisi olarak ön plana çıkmaktadır. KOEP'nin sona erme hükmü üzerinden yapılan eleştiri NPR 2018'de yer almaktadır. Belgede, KOEP'de yer alan hükümlerin 2031 yılı itibarıyla sona ereceği ve İran'ın NPT ve diğer bağlı yükümlülüklerini ihlal ederek nükleer silah elde edebileceği veya nükleer silah elde etme tehdidinde bulunabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle İran'ın nükleer silah üretme amacıyla ihtiyaç duyacağı nükleer materyali elde etmesi için zamanın giderek kısaldığı belirtilmektedir (United States Department of Defense, 2018a: 33-34).

Trump'a göre uluslararası sistem devletlerin kazananlar ve kaybedenler olarak ikiye ayrıldığı bir rekabet alanıdır. Bu rekabet alanında KOEP, ABD'nin başta ekonomik nedenler olmak üzere kaybeden tarafta olduğunu gösteren bir anlaşmadır. Trump'ın uluslararası sisteme ilişkin ekonomik temelli bakış açısı (Perwita ve Razak, 2020: 35) kampanya süreci söylemlerinin izlerini taşır. Kampanya sürecinde ABD'nin her alanda “üstünlüğünü” vurgulayan Trump'a göre, geçmişte yapılan hatalar nedeniyle bu üstünlüğe meydan okunmuştur. Bu nedenle ABD'nin üstünlüğünün kendi döneminde yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Trump'ın uluslararası politikaya ilişkin ekonomik temelli bakışı ekonomik nedenler uğruna uluslararası antlaşmalardan çekilme konusunda herhangi bir sorun görmemesine neden olmaktadır (Udum, 2018: 220-221).

Sonuç olarak bir önceki başkan döneminde imzalanan KOEP, Trump yönetimi için İran'ın saldırgan davranışlarına izin verdiği için “felaket” bir anlaşma olmasının yanı sıra (Udum, 2018: 221) İran'ın tutumunda kademeli bir değişim öngörerek genel olarak ılımlı bir yaklaşım izleyen bir önceki yönetimi yarıltan bir anlaşmadır. Bu noktada Trump, İran'a karşı uygulanacak dış politika anlayışında (Albarasneh ve Khatib, 2019: 11) özellikle bir önceki yönetimin dış politika anlayışından önemli oranda ayrılarak bir değişim getirmiştir. İran ile nasıl mücadele edileceği konusunda bir önceki yönetimin anlayışı ile ayrışmasına

karşın Trump (Perwita ve Razak, 2020: 36). İran'ın nükleer silah elde etme hedefinin önlenmesi politikasında seleflerinin tutarlı yaklaşımını sürdürmüştür (Albarasneh ve Khatib, 2019: 11).

3.1.4. Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı Yeniden Düzenleme Çabası

Trump'ın kampanya sürecinde başkan olması halinde KOEP'yi ABD çıkarlarına uygun hale getireceğine ilişkin ifadeleri ile başkanlık görevinin başlamasıyla birlikte izlediği politika esasen tutarlılık içindedir. Trump'ın kampanya sürecinde anlaşmadan “çekilmek” yerine başlangıçta anlaşmayı yeniden “müzakere etmek” istediği (Leverett, 2016: 9) yukarıda ifade edilmiştir. Bu doğrultuda Başkan Trump, başkan olarak göreve başlamasının ardından KOEP'den çekilmek yerine mevcut anlaşmayı ABD çıkarlarına uygun hale getirmek için çaba göstermiştir.

Göreve başlamasının ardından Trump, KOEP'nin ABD çıkarlarına uygun hale getirilmesi amacına uygun olacak şekilde adımlar atmıştır. İş dünyasından geldiği için antlaşma yapmayı “iyi bildiğini” ifade eden Trump (Begley, 2016), anlaşmaya ilişkin eksikliklerin “düzeltilmesi” gerektiğinin altını çizmiştir (Udum, 2018: 221). Bu bağlamda 13 Ekim 2017'de üst düzey danışmanlarının, AB'nin ve hatta UAEA'nın İran'ın anlaşmada belirtilen taahhütlerini yerine getirdiğini doğrulayan tutumuna rağmen (Mousavin ve Mousavian, 2018: 182) INARA yasası uyarınca, anlaşmayı onaylamadığını duyurmuştur. Aynı zamanda “şimdiye kadar imzalanmış en kötü anlaşma” olduğunu belirttiği KOEP'nin ABD çıkarları için yeniden müzakere edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (“The White House”, 2017b).

Kongre'nin Tutumu

Başkan Trump, göreve gelmesinin ardından ilk kez anlaşmayı onaylamadığını ifade ederek KOEP ile ilgili kararı ABD Kongresi'ne bırakmıştır. Kongre, INARA yasası uyarınca İran'a karşı yeniden bir yaptırım kararı alınıp veya alınmayacağı ile ilgili olarak

iç hukuk çerçevesinde 60 gün içinde karar vermesi gerekmektedir (“Deutsche Welle Türkçe”, 2017). Ancak Kongre ilgili yasa çerçevesinde kendisine verilmiş olan bu hakkı kullanmak zorunda değildir. Kongre’nin belirtilen durumlarda eyleme geçip geçmeme yetkisi kendi takdirine bırakılmıştır (Aslan, 2018: 11).

Başkan Trump, anlaşmayı onaylamadığını ifade ederken ABD’nin KOEP’de kalıp kalmamasını Kongre ve müttefiklerinin yerine getirmesi gereken koşullara bağlamıştır. Bu bağlamda ABD’nin KOEP’de kalması için anlaşmada belirtilen nükleer kısıtlamaların sona erme tarihinin ele alınmasını, İran’ın balistik füze programının engellenmesini ve İran’ın bölgesel faaliyetleri ile mücadele edilmesinin düzenlenmesini istemiştir. Ancak yasama erki olan Kongre, başkanın koşulları bağlamında yaptırım kararı alması gereken 60 günlük süre içinde eylemsiz kalmıştır (Katzman, 2019b: 23).

Kongre’nin yaptırım kararı alıp almaması gereken süreçte eylemsiz kalmasının ardından nükleer anlaşmanın bir sonraki onaylama süreci olan 12 Ocak 2018’de Trump, anlaşma kapsamında ABD’nin taahhütlerini yerine getirmek için İran’a karşı nükleer konular ile ilgili yaptırımlara ilişkin muafiyetlerin süresini son kez uzattığını, Kongre’nin anlaşmaya ilişkin gerekli düzenlemeyi yapmadığı takdirde bir sonraki onaylama süreci olan Mayıs 2018’de anlaşmadan tamamen çekileceğini açıklamıştır (Davenport, 2021). KOEP’nin içeriğine ilişkin kusurları odaklanarak Kongre’den KOEP ile ilgili olarak yeni bir anayasal mevzuat talebinde bulunmuştur. Bu çerçevede nükleer anlaşmanın yürürlükte kalabilmesi için anlaşmada değişiklik yapılmasını şart koşturmuştur. Talep edilen değişikliğin kapsadığı alanlar şu şekildedir; (Kerr ve Katzman, 2018: 23).

1 İran’ın UAEA denetçilerinin talep ettiği tüm nükleer tesislerde acil denetime izin verilmesi,

2 İran’ın bir yıldan daha az bir zaman içinde nükleer silah elde etmemeye yakın bir noktaya gelmesinin garanti edilmesi,

3 İran’ın bu yeni şartlara uymaması halinde ABD’nin nükleer yaptırımlarını belirsiz bir süre için yeniden uygulamaya koymasına izin verilmesi,

4 Son olarak İran'ın uzun menzilli balistik füze programının esas alınarak balistik füze geliştirme ve testlerinin yapılması karşılığında çok sert yaptırımlara tabi olacağının açıkça belirtilmesi yer almıştır. Kongre bu şartların yasalaşması için de herhangi bir eylemde bulunmamıştır.

Sonuç itibarıyla Trump, KOEP ilgili esas olarak iki temel sorun üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki, KOEP'nin içerdiği hükümler çerçevesinde İran'ın nükleer faaliyetlerinin yalnızca belirli bir süreliğine sınırlandırılmış olmasıdır. Trump'a göre anlaşmanın belirtilen sürenin sonunda sona ermesinin ardından İran'ın nükleer faaliyetleri ile ilgili durumun ne olacağına ilişkin anlaşma herhangi bir madde içermemektedir. İkinci olarak, İran'ın balistik füze programının sınırlandırılmasına ilişkin anlaşmada bir hüküm yoktur. Trump'a göre İran'ın balistik füze programı ile uzun menzilli füze çalışmalarını geliştirmesi nükleer programı konusunda niyetinin iyi olmadığını ortaya koymaktadır (Aslan, 2018: 11).

Avrupa Birliği'nin Tutumu

Başkan Trump, 12 Ocak 2018'de KOEP'yi son kez onayladığını belirttiği aynı açıklamada talep ettiği hususları kapsayan ilave bir anlaşma yapılması konusunda AB ülkelerinden de bir talepte bulunmuştur ("The White House", 2018b). Esas olarak, üzerinde özellikle durduğu, yukarıda belirtilen iki husus ile ilgili olarak AB'den ya anlaşmanın yeniden müzakere edilerek içeriğinin gözden geçirilmesi ya da ilave anlaşmanın KOEP'nin kusurlu yönlerini içerecek şekilde İran'ı yasal olarak bağlayacak türden olmasını istemiştir (Aslan, 2018: 12). Trump'ın özellikle mevcut anlaşmanın süresiz olması ve balistik füzelerin yasaklanmasına yönelik şart koştığı unsurların yerine getirilmemesi halinde anlaşmadan çekileceğini açıklaması konuyla ilgili olarak anlaşmanın diğer tarafları açısından önemli bir rahatsızlığı ortaya çıkarmasına rağmen (Kıbaroğlu, 2018a: 21) ABD ve AB ülkeleri belirtilen konular ile ilgili ilave bir anlaşma üzerinde çalışmaya başlamışlar ancak mutabakat sağlayamamışlardır (European Parliamentary Research Service, 2018: 1).

Trump'ın ilave anlaşma çağrısı talebine karşılık İngiltere, Fransa ve Almanya mevcut anlaşmanın oldukça sıkı önlemler içerdiğini, anlaşmanın tüm taraflarca tam ve etkili bir şekilde uygulanmasının önemli olduğunu ve hâlihazırda İran'ın mevcut anlaşmaya uyduğuna dair UAEA tarafından birçok kez tespitte bulunulduğunu belirterek mevcut anlaşmanın devamından yana tutum sergilemişlerdir (European Parliamentary Research Service, 2018: 1). ABD'nin son dönemde gerginleşen Rusya ve Çin ilişkileri nedeniyle asıl muhatap olarak AB görülmesine rağmen (Aslan, 2018: 12) AB'nin yanı sıra Rusya ve Çin de mevcut anlaşmaya desteklerini ve değişiklik taraftarı olmadıklarını ifade etmişlerdir (European Parliamentary Research Service, 2018: 1). Bu süreçte yapılan tüm açıklamalarda Trump, 120 gün sonra nükleer anlaşmanın içeriğinde herhangi bir değişiklik olmaması halinde ABD'nin anlaşmadan çekileceğini ifade etmiştir (Kanat ve Yücel, 2018: 13).

3.2. Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan Çekilme Kararı ve Maksimum Baskı Politikası

Trump yönetiminin KOEP'den çekilme kararı ile beraber İran'a karşı uygulanacağını bildirdiği maksimum baskı politikası; siyasi, askerî ve ekonomik temeller üzerine inşa edilen stratejisidir. İran'a karşı uygulanması planlanan stratejide esas olarak temel bileşen ekonomik yaptırımlardır (Nuruzzaman, 2020: 3). Ekonomik yaptırımlar aracılığıyla Trump yönetimi İran ekonomisinin zayıflatılmasını ve bu yöntem ile İran'ın nükleer müzakere masasına getirilerek mevcut anlaşmaya göre “daha iyi bir antlaşmanın” imzalanmasını amaçlamaktadır (Şen, 2021: 3). Diğer bir ifadeyle bu strateji, İran yönetimini bu ülkenin ekonomisini yıpratarak ağır ekonomik yaptırımlar altında ezilen halkın yoğun baskısı altında koşullarını ABD'nin belirlediği yeni bir anlaşma yapılması için zorlamayı hedeflemektedir (Nuruzzaman, 2020: 3).

Maksimum baskı politikasının nasıl uygulanacağını ve esasen neyi hedeflediği konusunu Eric Edelman ve Ray Takeyh “uluslararası toplumun ve Kongre'nin desteğini alarak İran'a karşı sert bir politika izlerken diğer yandan da müzakere seçeneğini daima gündemde tutmak” şeklinde tanımlamışlardır. Bu strateji altında Trump'ın KOEP'ye

ilişkin retoriği ne kadar sert olursa olsun “askerî müdahale” veya “renkli devrim”in hedeflendiği söylemek zordur (Davari, 2020: 3). Bu bağlamda aşağıdaki ilgili başlıklarda Trump’ın KOEP’den çekilme kararı ve sonrasında aldığı yaptırım kararları ile maksimum baskı politikasının uygulanışı detaylandırılacaktır.

3.2.1. Kapsamlı Ortak Eylem Planı’ndan Çekilme Kararı

ABD iç hukuku açısından KOEP’nin geçersizliğine olanak tanıyan iki yöntem bulunmaktadır. Bunlardan ilki, INARA yasası uyarınca başkanın yasada belirtilen periyodik dönemin sonunda anlaşmaya ilişkin tasdik reddi sunmasıdır. İkincisi, başkanın yeni bir kararname çıkararak anlaşmayı doğrudan sonlandırmasıdır. Yukarıda anlatılan süreç içerisinde Başkan Trump, KOEP’den çekilme kararını birinci yöntem çerçevesinde anlaşmayı ilk kez onaylamadığını ve kararı Kongre’ye bıraktığını bildirdiği tarih itibarıyla anlaşmadan çekilme sürecini başlatarak almıştır (İnat ve Duran, 2019: 72-73).

ABD Başkanı Trump, anlaşmayı son kez onayladığını bildirdiği, anlaşmanın düzeltilmesi için Kongre ve AB’ye süre verdiği bu sürecin sonunda bir ilerleme sağlanamaması halinde anlaşmadan çekileceğini bildirdiği açıklamasının ardından talep ettiği değişikliğin yerine getirilmemesi ile belirlenen sürenin sonunda (Kerr ve Katzman, 2018: 24) 8 Mayıs 2018’de KOEP’den çekildiğini duyurmuştur. Başkan Trump, nükleer anlaşmadan çekildiğini duyurduğu açıklamada çekilme kararın alınmasının altında yatan gerekçeleri detaylandırarak şu şekilde açıklamıştır (“The White House”, 2018a):

İran rejiminin terörizme destek olduğu vurgusunu yineleyerek rejimin KOEP ile kaldırılan yaptırımlardan elde ettiği geliri nükleer kapasiteli füze inşa etmek ve bölgede ve dünyada tahribata neden olmak için kullandığını belirtmiştir. KOEP hükümlerinin rejimin uranyum zenginleştirme faaliyetlerine devam etmesini sağladığını, zaman içinde nükleer silah eşiğine gelmesine izin verdiğini ve İsrail’in yayımladığı istihbarat belgelerini kesin kanıt olarak sunarak rejimin nükleer teknolojiyi barışçıl amaçlar için kullanma amacının olmadığını ifade etmiştir.

KOEP'nin doğru müzakere edilmediğini ve anlaşma hükümlerinin kesin olarak kabul edilemeyeceğini belirten Trump, anlaşma hükümlerinin özellikle nükleer faaliyetlerin denetlenmesi ve cezalandırılması açısından yeterli mekanizmadan yoksun olmasına ve askerî tesisler de dâhil olmak üzere nükleer tesisleri teftiş etme yetkisinin olmadığına vurgu yapmıştır. Aynı zamanda nükleer anlaşma hükümlerinin nükleer silah başlıkları sağlayabilecek balistik füze geliştirmesine yer vermediği vurgusunu yinelemiştir.

Başkan Trump, özünde kusurlu olduğu belirttiği anlaşmanın rejimin istikrarsızlaştırıcı ve saldırgan tutumunu önlemede yetersiz kaldığını ve bu amaçla geçen Ekim ve Ocak ayında nükleer anlaşmanın yeniden müzakere edilmesini veya anlaşmanın feshedilmesi gerektiğini bildirdiğini ve gereğinin yapılmaması halinde anlaşmadan çekileceğini açıkladığını ifade etmiştir. Mevcut anlaşma hükümlerinin rejimin nükleer silaha giden yollarını önlenmeyeceğini açıkça anladığını ifade ederek dünyanın en büyük teröre destek veren ülkesinin dünyanın en tehlikeli silahlarını elde etmesini engellemek amacıyla ABD'nin İran nükleer anlaşmasından tek taraflı olarak çekildiğini duyurmuştur.

ABD Başkanı Trump'ın KOEP'den tek taraflı olarak çekilme kararı aldığını duyurduğu ilgili açıklamadan anlaşılacağı üzere anlaşmadan çekilme kararı almasını etkileyen dört önemli etken bulunmaktadır (Perwita ve Razak, 2020: 35):

1 KOEP, İran'ın devam eden terörizm desteği ve bölgede saldırgan tutumu göz önüne alındığında İran'dan gelen tüm tehditleri önlemede başarısız bir anlaşmadır.

2 KOEP, nükleer faaliyetlerin denetimi konusunda güçlü bir mekanizma bulundurmaktan yoksundur. Trump özellikle bu konuda İran'ın tüm tesislerini istenilen zamanda denetime açması gerektiğine inanmaktadır.

3 KOEP kapsamında kaldırılan yaptırımlar ile İran'ın elde edilen gelir ile terörist organizasyonları desteklediği gerçeği üzerinde durulmaktadır.

4 KOEP'nin balistik füze programını kapsamaması ile İran'ın balistik füze program ile ABD'nin başta İsrail olmak üzere diğer müttefiklerini tehdit ederek anlaşmanın ruhunun ihlal edildiğine inanılmaktadır.

3.2.2. Yaptırım Kararı Alınması

Maksimum baskı politikasını uygulamaya dönük olarak nükleer anlaşmadan çekilme kararının ardından KOEP uyarınca kaldırılan yaptırımların yeniden yürürlüğe konulması kararı alınmıştır. Yaptırımların yeniden yürürlüğe konulması kararının (Katzman, 2021: 59) duyurusunu KOEP’den çekildiğini duyurduğu açıklama ile yapan Trump, İran rejimine karşı en üst düzeyde ve en sert yaptırımları uygulayacağını ve rejim ile birlikte İran’ın nükleer silah elde etme çabasına yardım eden ülkelerin de bu yaptırımlara tabii olacağını altını çizmiştir (“The White House”, 2018a).

ABD Başkanı Trump’ın KOEP’den çekilme kararı alması ile bir önceki yönetimin nükleer anlaşmanın taahhütlerini yerine getirmek amacıyla başkanlık kararnamesi ile kaldırdığı yaptırımlar yeniden yürürlüğe girmekle birlikte süreç kademeli bir şekilde ilerlemiştir. İran’a karşı uygulanan yaptırımların kaldırılması ve anlaşmadan çekilme kararı arasında kalan süre içinde İran ile ticari faaliyetlerini sürdüren kişi, şirket ve kuruluşların faaliyetlerini sonlandırmaları hemen mümkün olmayacağından 90 ve 180 günlük periyodik dönemler ile bir adaptasyon süreci belirlenmiştir (Aslan, 2018: 12). Nükleer anlaşmadan çekilme kararının hemen ardından belirlenen 90 günlük periyot döneminin ardından 6 Ağustos 2018’de yaptırımların birinci aşaması yürürlüğe girmiştir. Ağustos 2018 tarihli yaptırımların kapsadığı alanlar şu şekildedir (Katzman, 2019e: 44):

- 1 İran hükümetinin Amerikan doları satın alması ya da edinmesi ile ilgili yaptırımlar,
- 2 İran’ın altın ve diğer değerli metal ticari ile ilgili yaptırımlar,
- 3 İran riyalinin alım-satımı ile ilgili yaptırımlar,
- 4 İran’ın devlet borçlanma (sovereign debt) faaliyetleri ile ilgili yaptırımlar,
- 5 İran ile alüminyum, çelik, kömür ve grafit ve endüstriyel yazılımlara ilişkin alım-satım üzerindeki yaptırımlar,
- 6 İran’ın zaruri olmayan mallarının ABD’ye ithalatı ile ilgili yaptırımlar,

7 İran'a yolcu taşımacılığı için kullanılan hava araçların satışı ve ayrıca yabancı menşeli uçakların İran'a satışına yönelik lisanslar ile ilgili yaptırımlar.

Trump yönetimi döneminde yeniden yürürlüğe giren yaptırım kararlarının ikinci aşaması ise KOEP'den çekilme kararının verildiği tarihin ardından geçen 180 günlük periyodun ardından 4 Kasım 2018'de yürürlüğe girerek 5 Kasım 2018'den itibaren uygulanmaya başlanmıştır. 4 Kasım 2018 tarihli yaptırımların ikinci aşamasının kapsadığı alanlar da şu şekildedir (Katzman, 2019e: 44):

- 1 İran'ın petrol ve petrokimya ürünlerinin satımı ile ilgili yaptırımlar,
- 2 İran'ın liman işletmelerini kapsayan nakliye ve gemi inşa sektörleri ile ilgili yaptırımlar,
- 3 Yabancı bankaların İran Merkez Bankası ile yaptığı işlemler ile ilgili yaptırımlar.

ABD yönetimindeki Trump, maksimum baskı politikası çerçevesinde ikinci aşamada yer alan yaptırım kararlarının kapsadığı alan itibarıyla Tahran'ın en çok gelir elde ettiği kaynak olan petrol ve petrol ürünlerini hedef alarak bu ülkenin ekonomisini önemli oranda yıpratmayı amaçlamıştır. Tahran'ın petrol satışı ve bu satıştan elde edilen petrol gelirleri ise alınan yaptırım kararı sonrası ve belirli ülkelere tanınan muafiyetlerin sona ermesiyle birlikte önemli oranda azalma göstererek nihayetinde durmuştur (İnat ve Duran, 2019: 13).

Trump yönetimi, dış politikada ekonomik yaptırımlar aracılığıyla ile dize getirme üzerine inşa edilen anlayışı ile İran'ı sahip olduğu ekonomik koşullarını kullanmaktan yoksun bırakmıştır. İlgili yaptırım kararlarını ihlal eden taraflara yönelik cezalandırma yoluna giderek İran'ı uluslararası ekonomiden de izole etmiştir. Kendi iç hukuk sisteminde alınan yaptırım kararlarına ilaveten BM Güvenlik Konseyi'nden de nükleer programı nedeniyle İran'a yeni yaptırım kararlarının uygulanmasını talep ederek İran üzerinde baskı alanını genişletmiştir (İnat ve Duran, 2019: 44-45).

3.2.3. Maksimum Baskının Uygulanması

Trump yönetiminin ağır ekonomik yaptırımlar aracılığıyla İran'ın saldırgan faaliyetlerine son vermesini ve sürecin sonunda ABD'nin istediği koşullarda müzakere masasına oturmasını hedefleyen maksimum baskı politikası esasen Bush dönemi İran politikasının bir tekrarı niteliğindedir. Dolayısıyla İran'a karşı birinci döneminde Bush yönetimi ile benzer politikaları izleyen Obama dönemi ile de benzerlik gösterir. Zira Obama yönetimi de İran'ı müzakere masasına getirmeye zorlamak için bir yandan uluslararası işbirliğini sağlamaya çalışırken diğer yandan da oldukça sert yaptırım kararları almıştır ve sonuçta KOEP'ye giden süreç bu şekilde başlamıştır (Davari, 2020: 2-3).

Trump dönemi ABD'nin İran'a karşı uygulayacağı yeni yaklaşımla ilgili Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, “tarihteki en sert ekonomik yaptırımların” uygulanmasının yanı sıra İran'ın saldırgan tutumunun caydırılması konusunda ABD Savunma Bakanlığı'nın bölgesel müttefikler ile birlikte çalışılacağını belirtmiştir. İran'ın tutumunda gözle görülür bir değişim yaşanması halinde Pompeo, uygulanacak yaptırımların kaldırılması, diplomatik ve ekonomik ilişkilerin yeniden kurulması konusunda adım atmaya hazır olduklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda yeni antlaşma için İran'a bir dizi temel koşul sunmuştur. Bunlar (Kerr ve Katzman, 2018: 24-25):

- 1 İran, mevcut ve önceki nükleer silah çalışmalarını UAEA'ya bildirmeli ve bu tür çalışmaları kalıcı olarak sonlandırmalıdır.
- 2 Ağır su reaktörlerini de içerecek şekilde uranyum zenginleştirme ve yeniden işleme faaliyetlerini durdurmalıdır.
- 3 UAEA'nın nükleer tesislerine yönelik koşulsuz erişimini sağlamalıdır.
- 4 Nükleer kapasiteli füze sistemlerinin geliştirilmesi veya denenmesini durdurmalı ve balistik füzelerin yayılmasına son vermelidir.
- 5 Asılsız suçlamalarla alıkoyduğu Amerikan vatandaşlarını ve onlarla birlikte müttefiklerinin vatandaşlarını serbest bırakmalıdır.
- 6 Lübnan Hizbullahı, Hamas, Filistin İslami Cihat grupları da dâhil olmak üzere Orta Doğu'daki terörist grupları desteklemeye son vermelidir.

7 Irak hükümetinin egemenliğine ve bağımsızlığına saygı göstermeli ve Şii militanlarının silahsızlandırılmasıyla birlikte terhis edilmesini ve yeniden entegre edilmesini sağlamalıdır.

8 Yemen’de barışçıl bir politikayı inşa etmeli ve Husi militanlarına verdiği desteği sonlandırmalıdır.

9 Suriye topraklarının tamamında İran komutasındaki tüm askerî kuvvetlerini çekmelidir.

10 Taliban ve diğer teröristleri desteklemeye son vermeli ve üst düzey El-Kaide liderlerine ev sahipliği yapmaktan vazgeçmelidir.

11 Devrim Muhafızları Kudüs Güçleri’nin tüm dünyada terörist gruplara verdiği desteğe son vermelidir.

12 Son olarak İran, birçoğu ABD müttefiki olan komşularına karşı tehditkâr tutumuna son vermelidir. Bu madde açıkça İsrail’i yok etme tehdidi ile Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri’ne (BAE) füze tehdidini kapsamaktadır.

Maksimum baskı politikasını uygulamaya dönük bir adım olarak İran’a yeni antlaşma koşullarını sunmasının ardından Pompeo, Dışişleri Bakanlığı çatısı altında İran’a karşı uygulanacak tüm önlemleri birleştirmek üzere özel bir eylem grubunun kurulmasına öncülük etmiştir (“Deutsche Welle Türkçe”, 2018a). İran’a karşı uygulanacak eylemleri koordine etmek üzere kurulan İran Eylem Grubu’nun özel temsilcisi olarak atanan Brian Hook (“Amerika’nın Sesi”, 2018), belirlenen bu politik anlayışının askerî bir harekât içermediğini belirterek amacının İran ile kapsamlı bir müzakereye varılması olduğunu ifade etmiştir (Allahverdi, 2019).

İran ile kapsamlı bir müzakereye varmak amacıyla uygulanan ekonomik yaptırımlar İran ekonomisini yıpratarak başarılı olurken maksimum baskı politikasının diğer bileşenleri ekonomik yaptırımlar kadar başarılı olamamıştır. Zira İran’ın Orta Doğu’daki varlığını bertaraf etmek amacıyla Suriye ve Irak’taki etkinliğini azaltmaya yönelik girişimler uygulanan ekonomik yaptırımlar sayesinde kısmen başarılı olsa da İran bu ülkelerdeki varlığına devam edebilmiştir. Suriye’de etkinliği azalan İran’ın bıraktığı

boşluğun Rusya tarafından doldurulması ve diğer taraftan İran'ın Suriye rejimine verdiği desteğin azalması bu ülkenin daha fazla Rusya'ya yönelmesine neden olmuştur. Benzer bir şekilde Kasım Süleymani'ye yapılan saldırı, halkın yönetim etrafında toplanmasına ve daha da önemlisi Irak'ta etkili olan Şii grupların “ortak düşman” olarak görülen ABD için İran ile daha sıkı bir işbirliğine gitmesi sonucunu doğurmuştur (Nuruzzaman, 2020: 4-5).

İran'a yönelik uygulanan maksimum baskı politikasının ana bileşenlerinin İran üzerindeki etkisinin zayıf kalması ile Trump yönetimi, bölgesel ve uluslararası koalisyonlar kurarak belirlenen politikasını gerçekleştirmeye çalışmıştır. İlk olarak, Şubat 2019'da Polonya'nın başkenti Varşova'da düzenlenen konferansta İran karşıtı bir koalisyon kurmaya çalışmış ancak İngiltere, Fransa ve Almanya'dan büyükelçi düzeyinde diplomatik katılım sağlayarak genel itibarıyla ilgisiz kalmıştır. AB ülkeleri, Trump'ın “İran'ın nükleer silah elde etme” şeklindeki ana çıkış noktasını desteklemeyerek ve mevcut anlaşmaya sadık kalacaklarını bildirerek Trump'ın yürütmeye çalıştığı politikayı eleştirmişlerdir. Trump'a İran'a karşı uyguladığı politikada destek ise İsrail ve bazı Körfez ülkelerinden gelmiştir (Nuruzzaman, 2020: 5-6).

Trump yönetiminin istediği gibi sonuçlanmayan Varşova Konferansı'nı bölgesel bir girişim planı takip etmiştir. Tahran'ın bölgede artan siyasi ve askerî nüfuzu karşısında Trump yönetimi, Orta Doğu'da İran'a karşı bir siyasi ve güvenlik ittifakının kurulmasını teşvik etmiştir (Bag, 2018). Orta Doğu bölgesinde NATO'nun örnek alınarak Arap ülkelerinden oluşması planlanan bir ittifak sisteminin kurulması gündeme getirilmiştir. “Arap NATO'su” olarak isimlendirilen Ortadoğu Stratejik İttifakı (Middle East Strategic Alliance-MESA) projesi Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) üye devletlerinin yanı sıra Mısır ve Ürdün'den oluşması planlanarak bölgesel teröre karşı işbirliği içinde olunmasını hedeflemiştir (Fakih, 2018).

ABD yönetimi ile Arap ülkeleri arasında kurulması planlanan MESA projesi esas olarak İran'ın bölgedeki etkinliğinin ve yayılmacılığının önlenmesine karşı farklı zamanlarda deklare edilen bir projedir. İran'a karşı işbirliği içinde olmayı temsil eden bu hareket süreç içinde Suriye'de izlenecek politika konusunda farklı yaklaşımların

sergilenmesiyle ortak bir politika üretilmemesi ile işlevsiz kalmıştır. Trump döneminde İran'a karşı uygulanması planlanan belirtilen baskı unsurlarına ek olarak İran'ın kurum ve kişilerini hedef alan yaptırım kararları alınmıştır. İran Devrim Muhafızlarını terörist organizasyon olarak ilan eden Trump, İran dini lideri ve dışişleri bakanına karşı yaptırım uygulamaya başlamıştır. Ancak Trump liderliğindeki ABD'nin maksimum baskı politikası kapsamında yapılan tüm baskılar İran'ın Trump'ın istediği şartlarda müzakere masasına oturtması için yeterli olmamıştır (Nuruzzaman, 2020: 6).

3.2.4. İran'ın Tutumu

ABD'nin nükleer anlaşmadan tek taraflı olarak çekilmeye ilişkin yaptığı açıklamalar ve belirttiği gerekçeler ile ilgili genel olarak İran tarafı, ABD'nin anlaşmadan doğan taahhütleri yerine getirdiği sürece İran'ın da anlaşmayı uygulamaya devam edeceğini tekrar etmişlerdir. KOEP'ye bağlı kalındığının altını çizen İran, bu nedenle anlaşmanın yeniden müzakere edilmesine karşı çıkarak ABD tarafından koşulları belirlenmiş yeni bir antlaşma üzerinde uzlaşılmasını reddeden şekilde tekrar eden açıklamalarda bulunmuşlardır (Kerr ve Katzman, 2018: 26).

İran Cumhurbaşkanı Ruhani, Trump'ın KOEP'den çekildiğini açıklamasının hemen ardından karara tepki göstererek anlaşmanın kalan beş ülke arasında uygulanmaya devam edileceğini (Ministry of Foreign Affairs, 2018), anlaşmanın devam etme koşulunun anlaşmanın İran ekonomisine faydasının devam ediyor olması gerektiğini ifade etmiştir ("Arms Control Association", 2018). Trump'ın kararının ise uluslararası hukukun ihlali olarak gördüğünü belirten Ruhani, anlaşmanın diğer taraflarınca istenilen sonuca ulaşılması halinde KOEP kapsamında taahhütlerini yerine getireceğini belirtmiştir (Ministry of Foreign Affairs, 2018).

Dini lider Hamaney ise devrimden bu yana İran'da rejim değişikliğini hedefleyen ABD dış politika anlayışının Trump yönetimi ile değişmediğini belirterek anlaşmanın devam etmesi için Avrupalı ortaklarına İran'ın balistik füze programı ve Orta Doğu'daki

eylemlerinin sorgulanmaması da dâhil olmak üzere İran'a karşı alınan tüm yaptırım kararlarına karşı konulmasını ve İran'a ekonomik fayda sağlayan petrol ihracı ve banka işlemleri konusunda garanti verilmesini şart koşmuştur. Hamaney, ortaya konulan şartların kabul edilmemesi halinde İran'ın nükleer faaliyetlerine yeniden başlama hakkının olduğunu ifade etmiştir (Dursun, 2018).

Hamaney'in anlaşmada kalmanın koşulu olarak öne sürdüğü ekonomik faydanın devam etmesi koşulunun yerine getirilmesine yönelik AB'nin çözüm arayışları (Wintour ve Rankin, 2018) ve UAEA'nın İran'ın anlaşmada belirtilen taahhütlere uyduğunu doğrulayan raporu karşısında Hamaney, İAEA'nın bir an önce uranyum zenginleştirme faaliyetlerine başlaması konusunda talimat vermiştir. İAEA Başkanı Ali Ekber Salihi Hamaney'in talimatının hemen yerine getirileceğini belirterek zenginleştirme faaliyetlerinin nükleer anlaşmaya aykırı olmayacak şekilde anlaşmanın izin verdiği sınırlar çerçevesinde yürütüleceğini açıklamıştır ("İran Araştırmalar Merkezi", t.y.).

Trump yönetiminin İran'ın ticari faaliyetlerini hedef alan yaptırım kararını uygulamaya koymasının ardından Tahran yönetimi, bu duruma ilişkin ilk tepkisi mevcut anlaşma hükümlerini uygulamaya devam edileceği şeklinde tutum sergileyen AB'nin çözüm arayışlarını yetersiz bularak (İnat ve Duran, 2019: 192-194) Natanz nükleer tesisinin santrifüj yeteneğinin kademeli olarak artıracak olduğunu açıklamıştır ("TehranTimes", 2019). Cumhurbaşkanı Ruhani, Trump'ın nükleer anlaşmadan çekilme kararının yıl dönümünde KOEP kapsamında İran'ın çıkarlarının korunmaması halinde 60 gün içinde zenginleştirme faaliyetlerini artıracaklarını açıklamıştır ("İran Araştırmalar Merkezi", t.y.).

Nitekim Tahran yönetimi, Natanz nükleer tesisinin mevcut üretiminin 4 katına çıkarılacağını ve bu sayede KOEP'de taahhüt edilen %3.67 oranında zenginleştirilmiş uranyum stokunun 300 kg'nın üzerine çıkacaklarını açıklayarak ("Reuters", 2019) ve nihayetinde de düşük oranda zenginleştirilmiş 300 kg uranyum stokunu aştığını duyurarak ilk ihlali gerçekleştirmiştir. İran'ın nükleer anlaşma taahhütlerine ilişkin birinci ihlali UAEA tarafından doğrulanmıştır ("BBC News Türkçe", 2019). Tahran yönetimi, anlaşma kapsamında taahhüt ettiği uranyum zenginleştirme seviyesi olan %3.67 olan zenginleştirme

oranını aştıkları yönündeki açıklaması ile ikinci ihlali gerçekleştirmiştir. İran'ın zenginleştirme oranını aşmasına ilişkin İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, ilgili ihlalin ABD'nin İran'a karşı "ekonomik terörüne" cevap olarak gördüklerini ifade etmiştir ("Deutsche Welle", 2019a).

İran'ın KOEP kapsamında yer alan taahhütlerinin belirtilen ihlallerini üçüncü ve dördüncü ihlalleri takip etmiştir. Üçüncü ihlal, Ruhani'nin tüm araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yönelik verdikleri taahhütlerinden çıkacaklarını açıklamasıyla gerçekleşmiştir ("President of the Islamic Republic of Iran", 2019). İran'ın KOEP uyarınca üçüncü ihlale yönelik açıklamasının ardından Pompeo'nun Trump'ın Ruhani ile ön koşul olmaksızın BM'de görüşebileceği açıklaması ("Reuters", 2019) Ruhani tarafından koşullara bağlanmıştır. BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada Ruhani, ABD ile görüşmelerin yapılabilmesinin tüm tarafların yeniden nükleer anlaşmaya dönmeleri halinde mümkün olabileceğini ayrıca yaptırımlar devam ederken müzakere seçeneklerinin olmadığını ifade etmiştir ("UN News", 2019).

Tahran yönetiminin İran devlet televizyonunda Fordo nükleer tesisindeki santrifüjlere uranyum gazı aktarmaya başladıklarının açıklanması ile dördüncü ihlal gerçekleşmiştir. ("Amerika'nın Sesi", 2019). Bu ihlali Buşehr'de yeni nükleer santralin temelini atılması (Kurşun, 2019) ve uranyum zenginleştirme oranının %5'e çıkarılacağı açıklamaları takip etmiştir ("Deutsche Welle Türkçe", 2019b). İran Devrim Muhafızları Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'nin ABD tarafından Irak'ta düzenlenen bir operasyonla öldürülmesinin ardından ("BBC News Türkçe", 2020a) İran, Ocak 2020'de KOEP kapsamındaki taahhütlerinden tamamen ayrıldıklarını açıklamıştır (Islamic Republic News Agency, 2020).

İran'ın bu kararı karşısında Fransa, Almanya ve İngiltere başbakanları yaptıkları ortak açıklama ile İran'ın taahhütlerine geri dönmesini ve ihlallerden kaçınmasını istediklerini bildirmişlerdir ("Élysée", 2020). Ruhani, AB'li ortaklarının çağrısı karşısında KOEP'de taahhüt ettikleri seviyenin üzerinde uranyum zenginleştirdiklerini açıklamasının (Ward, 2020) yanı sıra KOEP'nin Avrupalı ortakları tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne

taşınması halinde NPT antlaşmasından da çıkacaklarını açıklamıştır (Congar, 2020). Böylece Trump'ın KOEP'den çekilme kararına karşı İran, başlangıçta ifade ettiği kararını uygulamıştır. Nükleer anlaşmanın diğer taraflarının ekonomik olarak taahhütlerini yerine getirmeleri halinde anlaşmayı uygulamaya devam edeceğini belirten İran, bu ülkelerinin çabasının yetersiz olduğu düşüncesi ile tutumu belirtildiği gibi olmuştur.

3.3. Donald Trump Dönemi Nükleer Politikaya Genel Yaklaşım

Trump dönemi ABD'nin nükleer politikaya yönelik genel yaklaşımının ortaya konulabilmesi için Trump dönemi Nükleer Durumun Değerlendirilmesi Belgesi'nin içeriğinin ne yönde olduğunun incelenmesi uygun görülmektedir.

3.3.1. Nükleer Durumun Değerlendirilmesi Belgesi

Trump dönemi ABD'nin nükleer politikaya karşı genel yaklaşımının ortaya konması adına Şubat 2018 tarihinde ABD Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan NPR 2018 belgesinin içeriğinin ve kapsamının incelenmesi bu çalışma açısından faydalı olacaktır. NPR 2018 belgesi, Trump'ın göreve gelmesinin hemen ardından 27 Ocak 2017'de ABD'nin 21.Yüzyıl tehditleri üzerinde caydırıcılık sağladığı ve müttefiklerinin güvenliğinin korunduğundan emin olmak adına ABD Savunma Bakanı James Mattis'e verdiği talimat ile hazırlanmaya başlanmıştır.

NPR 2018'in oluşturulmasının iki ana amacı vardır. Bunlardan ilki dünya üzerinde nükleer silah sahibi olan ABD'nin hasım ve düşman olarak gördüğü ülkelerin nükleer silah durumlarının ne olduğunun ortaya konulmasıdır. İkinci olarak bu tehditlere uygun olarak ABD'nin ve müttefiklerinin kalıcı güvenliğini sağlamak için mevcut ve olması gereken ABD'nin nükleer silah kapasitesini tespit etmektir (United States Department Of Defense, 2018a). Dolayısıyla Trump, nükleer alanda bir süper güç olan ABD'nin bu alanda ayrıcalıklı durumunun devam ettirilmesini sağlanmasını hedeflemektedir. Bunun dışında yeni tehditlerin oluşması halinde bu tehditleri bertaraf etmek amacıyla gerekirse nükleer

silah kullanmayı da kapsayacak türden bir mücadele alanı yaratmayı hedeflemektedir. Bu hedefler doğrultusunda hazırlanan belge yaklaşık bir yıl sonra Şubat 2018’de yayımlanmıştır (Kibaroglu, 2018b: 2).

NPR 2018 belgesi, hem ulusal güvenliğe hem de müttefiklerin güvenliğine karşı yönelebilecek tehditlere odaklanmaktadır. Bu anlamda ulusal güvenliğe tehdit oluşturabilecek durumlar ile mücadele etmek için sahip olunan nükleer silah kapasitesi ile oluşabilecek bu tehditler üzerinde caydırıcılık yaratmak ve gerekmesi halinde bu silahlar ile tehdidi ortadan kaldırmanın önemi ortaya konmaktadır. Müttefiklere ilişkin yapılan tehdit değerlendirmesinde ise, ABD’nin müttefikleri ile olan ilişkilerinde üstlendiği sorumluluğu gereği dünyanın tüm bölgelerinde konuşlandırılmış olan nükleer silahların durumunu gözden geçirmektedir (Kibaroglu, 2018b: 2).

NPR 2018’in ele aldığı başlıca konular şu şekildedir;

1. ABD’nin nükleer politika ve stratejisinin ana esasları,
2. Uluslararası güvenlik ortamının belirsizliği üzerine bir değerlendirme,
3. ABD’nin neden nükleer kapasiteye sahip olması gerektiği,
4. Uzun dönemli ulusal hedefler ve nükleer silahların ABD güvenlik sistemindeki yeri,
5. Değişken tehditlere karşı ABD’nin stratejileri,
6. ABD’nin mevcut ve gelecek nükleer kapasitesi,
7. Nükleer silahlar ile savunma sistemi,
8. Nükleer terörizme karşı koyma,
9. Nükleer silahların yayılmasını önleme ve kontrol etme.

NPR 2018, Rusya, Çin, Kuzey Kore ve İran gibi ülkelere ilişkin çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu çalışmanın kapsamını ilgilendirmesi açısından İran ile ilgili yapılan değerlendirmede, İran’ın Orta Doğu’da en büyük füze programına yatırım

yaptığı, KOEP'nin sona ermesinin ardından NPT'nin taahhütlerini ihlal ederek nükleer silah elde etmesi durumunda bu silahları fiilen veya tehdit olarak kullanabileceği yer almaktadır. KOEP'de yer alan nükleer sınırlamaların 2031 yılı itibarıyla kalkacağını belirten NPR 2018, İran'ın nükleer silah üretebilmek amacıyla ihtiyaç duyacağı nükleer materyali elde etmesi için zamanın giderek kısaldığını ve balistik füze sistemlerinde ulaştığı gelişmişlik seviyesinin ise İran'a ABD ve müttefiklerini tehdit etme yeteneği kazandırdığı ifade edilmektedir (United States Department Of Defense, 2018a: 33-34).

Rusya ile ilgili yapılan değerlendirmede Soğuk Savaş sonrası dönemde ilk başlarda ABD'nin öncülüğünde nükleer silahlarını keskin bir şekilde azalttığını ancak elimde hâlen yüksek miktarda nükleer ve nükleer olmayan silah kapasitesi bulunduğu ve mevcut silahlarını modernize etmeye devam ettiğini belirtilmiştir. Kırım'ı ilhak etmesi de dikkate alındığında yeniden süper güç olma amacında olduğu ve nükleer silahlarının tehdit oluşturmaya devam ettiği belirtilmiştir. Çin ile ilgili olarak mevcut nükleer silah kapasitesini artırma ve geliştirmeye devam ettiği, ABD'nin Pasifik'teki askerî üstünlüğüne karşı yeni nükleer kapasite arayışında olduğu ve Rusya gibi bir süper güç olma isteğinde olduğu belirtilmiştir (United States Department Of Defense, 2018a: 31-32). Kuzey Kore ile ilgili yapılan değerlendirme ise aşağıda ele alınacaktır.

Son olarak NPR 2018 kapsamında nükleer terörizmin ABD'nin ve tüm dünyanın güvenlik ve istikrarı için tehlike olmaya devam ettiği ortaya konulmuştur. Belge'ye göre, ABD'nin ulusal güvenliğinin birincil önceliği olarak yasadışı nükleer silah, nükleer materyal, teknoloji ve uzmanlığın şiddet yanlısı organizasyonlarca ele geçirilmesinin önlenmesi olarak belirlenmiştir. Saldırgan ve öngörülemeyen devletlerin nükleer silah, nükleer materyal, teknoloji ve uzmanlığa sahip olmasıyla terörist örgütlerin de bu silahlara ulaşmasının kolaylaşacağı ve tehdidin riskini artıracığı belirtilmiştir (United States Department Of Defense, 2018a: 66-67).

3.3.2. Kuzey Kore Politikası

Trump'ın göreve gelmesinin ardından yayımlanan Aralık 2017 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde İran'ın yanı sıra Kuzey Kore'ye de benzer eleştiriler getirilmiştir. İran gibi Kuzey Kore de zorba ve haydut rejim olarak tanımlanmıştır. Bu ülkenin de nükleer silah geliştirdiği vurgulanarak dünyayı tehdit ettiği belirtilmiştir (Göktepe, 2019: 63). NPR 2018'de (United States Department Of Defense, 2018a: 11-12) ise bu ülkenin ABD ve bölgedeki müttefiklerine karşı nükleer silah kullanma tehditlerini açıkça duyurduğu, nükleer silah ve füze kapasitesini artırmaya devam ettiği, nükleer silahtan asla vazgeçmeyeceklerini açıkça dile getirdikleri ve Amerikan topraklarına ulaşacak menzilde nükleer başlıklı füze üretmeye birkaç aydan daha az sürede ulaşabilecekleri ifade edilmiştir. 2006 yılında ise 6 adet nükleer deneme yaptıkları ve uranyum ve plütonyum zenginleştirmeye devam ettikleri sonucuna varılmıştır.

NPR 2018'de mevcut ve olası nükleer kapasitesi oldukça kışkırtıcı söylem ve eylemleri ile birlikte dikkate alındığında, ABD ve müttefikleri için önemli ve öngörülemez bir tehdit olmaya devam ettikleri ifade edilmiştir. Tüm bu durumlar dikkate alındığında ise Kore Yarımadası'nın nükleer silahtan arındırılması için Kuzey Kore'nin yasadışı olan nükleer programının tümünün aksi mümkün olmayacak ve geri döndürülemez şekilde bertaraf edilmesinin gerektiği belirtilmiştir.

Kuzey Kore'ye ilişkin yapılan bu resmî ifadelerin öncesinde Trump, kampanya sürecinde Reuters'a verdiği bir röportajda (Holland ve Flitter, 2016) seçilmesi halinde Kuzey Kore lideri Kim Yong Un ile bu ülkenin nükleer programını durdurma konusunda görüşmek istediğini ve bu noktada görüşmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Bu amaçla bu ülkenin tek büyük ve diplomatik destekçisi durumundaki Çin'e bir çözüm bulması için baskı yapacağını belirtmiştir. Trump'ın bu açıklaması ABD'nin Kuzey Kore politikasında keskin bir dönüşüm olarak değerlendirilmiştir (Mattis ve Tillerson, 2017). Zira 2002 yılında bu ülkenin nükleer silah geliştirdiğini duyurduğu açıklaması ile başlayan Kuzey Kore nükleer programı sorununda Obama yönetimindeki ABD, geline nokta kadar sürdürülen müzakerelerde bu ülkenin yapılan antlaşmalar çerçevesinde hiçbir hükmü

yerine getirmediğini belirterek bu ülke ile yeniden müzakere masasına oturmanın anlamsız olacağı yönünde bir anlayış benimsemiştir (Pekcan, 2015: 166-169).

Ancak göreve gelmesinin ardından Kuzey Kore'nin "provokatif" bir eylem olarak kabul edilen nükleer denemeleri nedeniyle Trump döneminin Kuzey Kore politikası "Stratejik Sorumluluk/Mesuliyet" (strategic accountability) olarak belirlenmiştir (Üstün, 2017: 1-4). Bu yeni politikaya göre ("The White House", 2017c) ABD; Kuzey Kore'nin nükleer silah geliştirme gayretini "acil ulusal güvenlik tehdidi ve öncelikli dış politika konusu" olarak görecektir ve tek taraflı veya çok uluslu ekonomik yaptırımlar devreye sokulacaktır. Ancak rejim değişikliği hedeflenmeyecek ve bu amaca ilişkin askerî bir harekât yapılmayacaktır. Bunun dışında Çin'in Kuzey Kore'ye daha fazla baskı sağlanmasının yanı sıra bu ülkenin tehditkâr tutumuna karşılık Güney Kore ve Japonya ile işbirliği ve dayanışma artırılacaktır. Belirlenen bu politika ile Kuzey Kore'ye karşı uygulanacak "maksimum baskı" politikası çerçevesinde ekonomik yaptırımlar aracılığıyla müzakere masasına oturtulmaya zorlanacaktır. Kuzey Kore'nin bölgedeki kışkırtıcı tutumuna son vermesi ve müzakere masasına oturması şeklinde özetlenen politika ile birlikte bu ülkenin füze denemelerini ve nükleer silah testlerini durdurması şartıyla görüşmeye hazır oldukları belirtilmiştir.

Kuzey Kore'ye ilişkin belirlenen bu dış politikanın ardından atılan adımlar bu politikanın uygulanmasına yönelik olmuştur. İlk olarak Nisan 2017'de Trump, Çin'in Kuzey Kore üzerinde baskı yapması gerektiğini belirtmiş ve aksi halde ABD'nin tek başına bu sorunu çözeceğini belirtmiştir ("BBC News Türkçe", 2017a). Ağustos 2017'de ise Kuzey Kore'ye karşı güçlü yaptırımların yer aldığı bir yasa teklifi Trump tarafından onaylanarak yürürlüğe konulmuştur ("The Korea Times", 2017). Diğer taraftan Trump, bu ülkeyi terörizmi destekleyen ülkeler listesinin başına yerleştirerek baskısını artırmaya devam etmiştir ("BBC News Türkçe", 2017a).

Trump'ın yönetiminin baskı unsurları ile uyguladığı politikasının sonucunda Mart 2018'de Kuzey Kore lideri Kim Yong Un tarafından yapılan ikili zirve teklifi Trump tarafından kabul edilmiştir. Trump, yapılacak zirvenin nükleer silahlardan arındırılması

için bir fırsat olduğunu ifade etmiştir (“The Council on Foreign Relations”, t.y.). Haziran 2018’de Singapur’da gerçekleştirilen ilk zirve sonunda imzalanan ortak bildiriye göre; (The White House, 2018d). Kore yarımadasında ve tüm dünyada kalıcı barışın sağlanması için her iki başkanın kapsamlı ve içten bir şekilde mevcut sorunlar ile ilgili düşüncelerini dile getirecekleri, Kore yarımadasının nükleer silahlardan arındırılması ve yarımada kalıcı barışın sağlanmasının amaçlandığı ifade edilmiştir. Kim Yong Un’un Nisan 2018’de Güney Kore ile yapılan zirvede alınan Panmunjom Bildirgesi’ne sadık kalacağı ve bölgenin nükleer silahlardan arındırılması için çaba göstereceği kabul edilmiştir.

3.4. Donald Trump Dönemi İran Nükleer Politikasını Etkileyen Unsurlar

Dış politikada karar alma yaklaşımının bir gereği olarak bu başlık altında Trump dönemi İran nükleer politikasını etkileyen unsurlar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda politik psikoloji çerçevesinde yapılan çalışmaların verilerinden yararlanarak Trump’ın kişilik özelliklerinin ne olduğu tespit edilmeye çalışılarak öne çıkan kişilik özelliklerinin KOEP’den çekilme kararına yansması üzerinde durulacaktır. Trump döneminde uluslararası antlaşmalara yönelik tutumun yalnızca KOEP ile sınırlı kalmadığını ortaya koymak adına diğer uluslararası işbirliklerine karşı benzer şekilde yaklaştığı ele alınacaktır. Öte yandan Cumhuriyetçi Parti’nin başkanı olması nedeniyle Cumhuriyetçilerin dış politikaya ilişkin genel tutumları ortaya konarak Trump’ın Cumhuriyetçi ideolojiden ne kadar etkilendiği belirlenmeye çalışılacaktır.

Trump dönemi İran nükleer politikasını etkileyen unsurlar bağlamında içsel faktör olarak ABD’nin dış politikada karar alma süreci içerisinde yer alan bürokratik kurumların ve danışmanların bu süreçte nasıl bir rol oynadığına odaklanılacaktır. Trump döneminde karar alma sürecini etkilemesi bağlamında dış politika kararlarının belirlenmesinde başkana yardımcı olma konusunda öne çıktığı görülen profesyonel dış politika takımı üyeleri üzerinde durulacaktır. Dış politika takımının yanı sıra Kongre ve kamuoyunun tutumu içsel faktör olarak değerlendirilecektir. Öte yandan Trump’ın KOEP’den çekilme kararı ve akabinde uyguladığı maksimum baskı politikasını şiddetli bir şekilde savunduğu görülen İsrail ve Suudi Arabistan’ın destekleri dışsal faktörler olarak verilecektir.

3.4.1. Donald Trump'ın Kişilik Özellikleri

Trump'ın “kişiliği” yönetimi sırasında ABD dış politikasını şekillendiren ana unsurlardan biri olarak öne çıkmıştır. Trump'ın “Yeniden Büyük Amerika” söylemi ile ABD'nin her alanda “üstünlüğünü” vurgulayan ekonomik temelli düşünce yapısı uluslararası antlaşmaları tartışmaya açmasına, bu antlaşmaları yeniden “düzenleme” çabasına girmesine ve nihayetinde KOEP de dâhil olmak üzere uluslararası antlaşmalardan çekilme kararı almasını sorun olarak görmemesi üzerinde etkili bir unsur olmuştur (Udum, 2018: 220-221).

Donald Trump, başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti'den aday olarak ABD'nin 45. başkanı olarak seçilmiştir. Trump'ın 8 Kasım 2016'da yapılan başkanlık seçimini kazanması, seçimi rakibinin kazanacağı yönünde değerlendiren kamuoyu araştırmalarının yanıltan bir sonuç olmuştur. Başkan olarak seçilmesi şaşırtıcı bulunan Trump (Kanat vd.,2018: 7), adaylığı sürecinde geleneksel olmayan bir profil çizmiştir. Siyasete ilişkin deneyimi bağlamında önceki başkanlar ile karşılaştırıldığında geçmişinde herhangi bir askerî veya kamu görevi deneyimi yoktur. Siyasi geçmişinden çok New Yorklu bir iş insanı kimliği ile tanınmaktadır (Paulson, 2018: 3).

Trump'ın milyarder bir başkan olmasına uzanan öyküsü, eğitim hayatı sonrası babası Fred Trump'ın emlak ve inşaat işinde tam zamanlı olarak çalışmaya başladığı 1960'lı yıllara uzanmaktadır. Fordham Üniversitesi ve Pennsylvania Üniversitesi'nin Wharton Finans ve Ticaret Okulu'nda iktisat eğitimi alan Trump, mezun olduktan sonra aile şirketlerinde iş hayatına girmiştir. 1974 yılında kendisine ait şirketler ve ortaklıklardan oluşan bir holdingin başına geçmiştir. 2000'li yılların başında ise çok çeşitli alanlarda yaklaşık 500 şirketten oluşan geniş bir işletme ağına sahip olmuştur (“Encyclopaedia Britannica”, a).

Trump'ın başkan olana dek aktif politika hayatında resmî bir görevi olmamasına rağmen siyasete olan ilgisi ve başkan olma düşüncesinin kendisinde uyanması 1980'li

yıllara dayanır. Bu amacına uygun olarak Cumhuriyetçi Parti'den ayrılarak Reform Partisi'ne geçmiş bir başkanlık araştırma komisyonu kurmuştur. Trump daha sonra yeniden Cumhuriyetçi Parti'ye dönmüş 2012 başkanlık seçimlerinde aday olmamasına karşın “yüksek tanınırlık” sağlamıştır. Bu süreçte Obama hakkında yanlış bir bilgi olmasına karşın “doğuştan ABD vatandaşı olmadığı” şeklinde iddiasını tekrarlayarak gündeme getirmesiyle oldukça dikkat çekmiştir (“Encyclopaedia Britannica”, a).

Trump'ın başkanlığa uzanan hayatının genel hatları ile ortaya konulmasının ardından sahip olduğu kişilik yapısı ve kişisel özelliklerinin aldığı kararlara etkisinin ne olduğunun tespit edilmesi bu çalışma açısından önemlidir. Trump'ın kişisel özellikleri ve bu özelliklerin başkanlık görevi ile bağlantılı değerlendirmesini kapsayan çeşitli bilimsel çalışmaların varlığı söz konusudur. Bu anlamda 2017 yılında College of Saint Benedict and Saint John's Üniversitesi psikoloji bölümü tarafından yapılan ve bir rapor halinde yayımlanan çalışmanın verileri önemlidir. Bu çalışmaya göre (Immelman ve Griebie, 2020); Trump'ın güçlü liderlik temelli başlıca kişilik özellikleri, seçmenlerle etkili bağlantı kurma, halk desteğini harekete geçirme ve kendine olan güvenini sürdürmek olarak sayılmıştır.

İlgili çalışmada Trump'ın sınırlayıcı kişilik özellikleri ise; karmaşık konuları yüzeysel olarak kavrama eğilimi, yeterince bilgilendirilmeme riskine rağmen rutinden kolayca sıkılma eğilimi, başarı potansiyeline olan sarsılmaz inancı, yüksek düzeyde kendine güven duygusu, baskın ve sonuç odaklı olma eğilimi sayılmıştır. Bununla birlikte kararlarının sonuçlarını veya politik girişimlerinin uzun vadeli sonuçlarını tam olarak takdir etmeden dürtüsel (impulsif) davranma eğilimi, personel kararlarında ve atamalarında yetkinlik yerine kişisel bağlantıları ve sadakati tercih etmesi ve politik hedeflere ulaşma konusunda ideolojik olmaktan çok pragmatist yani faydacı olma olarak belirtilmiştir. Raporda ayrıca özetle, Trump'ın başkanlığının yetersiz siyasi deneyim ile beraber daha önceki başkanlarda nadiren görülen düşüncesizce ve kibirle hareket etmenin tehlikeli bir bileşimi olarak tanımlanabileceği belirtilmiştir.

Chatham House veya diğer adıyla Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsünce hazırlanan “Trump Yönetiminde ABD’nin Uluslararası Rolü” başlıklı ve Trump’ın kişisel niteliklerinin değerlendirildiği Ocak 2017’de yayımlanan bir raporda (Wickett, 2017: 56-57) ise, seçim kampanyasının kapsamlı dış politika tartışmalarından büyük ölçüde yoksun olması, ilan ettiği dış politika hedeflerine nasıl ulaşacağı konusunda açık sözlü olmaması, belirgin politik bir ideolojiye sahip olmaması şeklinde bir görüntü vermesi, görüşlerini zaman içinde değiştirme konusunda oldukça istekli görünmesi nedeniyle Trump, yakın dönemdeki başkanlara kıyasla dış politikada “ne yapacağının tahmin edilmesi zor bir başkan” olarak nitelendirilmiştir.

İlgili çalışmada Trump’ın şimdiye kadar yönetimde herhangi bir görev almamasının yanında politika ve Kongre deneyimi olmayan birisi olarak da devletin işleyişine nasıl ayak uyduracağının açık olmadığı belirtilmiştir. Raporda ayrıca Trump’ın nasıl bir başkan olacağına ilişkin yapılan tahmin oldukça ilginçtir. Rapora göre, Trump’ın kuramsal düşünme biçiminden oldukça uzak olması nedeniyle kabinesine seçtiği tecrübeli isimlerin etkisinde kalacağı belirtilmiştir. Cumhuriyetçi Parti’de zaten var olan hizipleşmenin etkisindeki kabine üyelerine bağlı olarak da politik duruşunun zaman içinde değişiklik göstereceği, siyaset söylemine rağmen alışılmamış bir politik yol izlemeyeceği ve hatta başlangıca göre zamanla kendisinin eleştirdiği başkanların politikasına benzer bir yol izleyeceği belirtilmiştir.

Trump’ın kişilik özelliklerine ilişkin politik psikoloji bilimi çerçevesinde ortaya konan bilimsel verilerin yanı sıra ulusal düzene ilişkin yönetim anlayışında işbirliği yerine çatışmacı bir tutum içinde olduğu, karar alma sürecini bireyselleştirdiği ve yerleşik devlet düzeninin geleneklerine karşı umursamaz bir tavır içinde olduğunu belirten değerlendirmeler de vardır. Benzer şekilde bu değerlendirmeler Trump’ın uluslararası düzenin ilkelerine karşı da umursamaz tutumunu sürdürdüğünü belirtmektedir (Karagül ve Güder, 2020: 122).

Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan Çekilme Kararına Yansıması

ABD lideri Trump'ın yukarıda belirtilen kişilik özelliklerinin kendi döneminde ABD'nin İran'a karşı dış politikasına doğrudan yansıyan etkilerin olduğu görülmektedir. Trump, genel olarak dış politikada savaşı körükleyen militan bir milliyetçilik sergilemiştir. Dış politikada bu anlayışının en göze çarpan örneği İran'a karşı kullandığı tehditkâr dili olmuştur (Hamilton ve Tiilikainen, 2018: 77).

Başkan Trump, her şeyden önce İran'a karşı olumlu bir imaja sahip olmayıp “düşman imajı”na sahiptir. Bir başka ülkenin tehdit edici bir ülke olduğuna inanarak o ülkeyi düşman olarak tanımlamak anlamına gelen düşman imajı Trump'ın KOEP'den çekildiğini duyurduğu açıklamada belirginlik kazanmaktadır. Trump açıklamasında İran rejimini saldırgan, terörizme destek veren, çatışma, terör ve kargaşayı körükleyen bir rejim olarak tanımlamıştır (“The White House”, 2018a). İran rejimine karşı benzeri ifadeleri kampanya sürecinden itibaren sürekli tekrar etmiştir. İran rejimine yönelik benimsediği tutum ise genel itibarıyla İran'ı güvenilmez bir ülke olarak görmesi ile ilgilidir.

Trump, henüz kampanya sürecinden itibaren İran'ın nükleer faaliyetlerini sınırlandırmaya yönelik olarak yapılan çok taraflı bir anlaşma olan KOEP'yi eleştiren politik bir tutum içinde olmuştur. Kampanya sürecinde KOEP'ye ilişkin defalarca kez “utanç kaynağı”, “felaket” ve “şimdiye kadarki en kötü anlaşma” ifadesini kullanmıştır (Dareini, 2019: 3). Trump'ın bu tutumunda uluslararası sistemin doğasına olan inancı yatmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi Trump'a göre uluslararası sistem kazananların ve kaybedenlerin olduğu bir rekabet alanıdır. Bu nedenle Trump için KOEP ABD'nin kaybeden tarafta olduğunu gösteren bir anlaşmadır.

Trump, kişisel olarak nükleer anlaşmanın ABD'nin İran'a dönük endişelerinin yalnızca bir kısmını ele aldığına, diğer endişelerini gidermediğine buna karşılık İran'ı yaptırımlardan büyük oranda kurtardığına ve İran'a kendisini eskisinden daha fazla savunabilme imkânı yarattığına inanmaktadır. Trump'ın kendi ifadeleri ile KOEP, rejimin

nükleer faaliyetlerine oldukça zayıf sınırlandırmalar getirirken Orta Doğu'ya ilişkin faaliyetlerine ve balistik füze geliştirmesi de dâhil olmak üzere diğer zararlı faaliyetlerine hiçbir sınırlama getirmemektedir. Tüm bunlara rağmen KOEP İran'a yönelik ekonomik olarak felç edici yaptırımları kaldırmaktadır (Dareini, 2019: 4).

Nükleer anlaşmaya ilişkin bu tutumundan dolayı Trump, baskıcı ve sonuç odaklı kişilik yapısının etkisiyle İran'a karşı "maksimum baskı" politikasını uygulamıştır. Maksimum baskı politikası çerçevesinde Trump, İran'a karşı ne kadar çok baskı uygularsa o kadar çok masaya oturabileceğine ve taviz verdirteceğine inanmıştır. İran'a karşı uyguladığı politik anlayışı nedeniyle danışmanları ile de çatışmış olmasına rağmen kendi inandığı türden bir anlayış ile İran'ı müzakere masasına getirme konusunda ısrarcı olmuştur (Immelman ve Griebie, 2020: 42). Trump, danışmanları konusunda kişisel sadakati önelemesine rağmen seçtiği dış politika takımındaki birçok isim farklı sebeplerle nükleer anlaşmanın yürürlükte kalmasını savunmuştur. Bu durum karşısında Trump, dış politika takımında sürekli değişiklikler yapmaya başlamıştır (Kanat ve Gültekin, 2020: 10).

Trump'ın kendi liderlik yeteneğine ve başarı potansiyeline olan sarsılmaz inancı ve dolayısıyla egosantrik anlayışı, önceki dönemlerde yürürlüğe girmiş olan çok taraflı antlaşmaları ortadan kaldırma eğilimini de beraberinde getirmiştir. Bu durumun Obama zamanında yapılan yasa ve düzenlemeleri ortadan kaldırma eğilimine neden olduğu ifade edilmektedir (Tuncel, 2018). Trump, önceki dönemlerde imzalanan antlaşmaların yeniden müzakere edilerek kendisi tarafından yapılması gerektiği anlayışı ile çok taraflı antlaşmaların kendisi tarafından yeniden yapılması halinde öncekinden daha olumlu sonuçların alınacağını öne sürmüştür. Nitekim önceki başkanın imzasını taşıyan KOEP, kendisinin müzakere etmediği antlaşmalardan biridir (Kanat ve Yücel, 2018: 12).

Son olarak Trump'ın kişilik yapısındaki popülizm unsurunun dış politikada ABD'nin İran ile olan ilişkilerine yansıdığı görülmektedir. Trump'ın kampanya sürecinden itibaren sıklıkla tekrar ettiği "Önce Amerika" (America First) söylemi, Amerikan dış politikası açısından popülist uygulamalara neden olmuştur. Trump döneminin Önce Amerika söylemi İran'a yönelik popülist söylemleri gerçeğe dönüştüren hamlelere

yansıyarak nükleer anlaşmadan çekilme kararı ile belirginlik kazanmıştır (Karagül ve Güder, 2020: 120-123).

Uluslararası İşbirliği İlişkilerine Yansıması

Trump'ın yukarıda belirtilen kişisel özellikleri, KOEP'den çekilme kararı almasını etkilemesinin yanı sıra ABD'nin diğer pek çok alanda yaptığı uluslararası işbirliği ilişkilerine de doğrudan yansımıştır. Trump'ın kişiliğindeki ekonomik olarak muhafazakâr tarafının etkisiyle ("Encyclopaedia Britannica", a) kampanya sürecinde kullanılan "Önce Amerika" söylemi doğrultusunda Amerikan çıkarlarının her alanda gözetileceği ilkesini benimsemiştir. Ülkesini büyük bir şirketin yöneticisi gibi yönetme durumunu ortaya çıkaran bu durumun etkisi ile Trump, ekonomik olarak kazançlı görülmeyen uluslararası ticari antlaşmaların sağladığı faydaları sorgulamıştır (Karagül ve Güder, 2020: 120-123).

Başkan Trump, göreve başlamasının ardından yaptığı yemin töreni konuşmasında dış politikanın yanı sıra ticarete ilişkin politika anlayışında da Amerikan çıkarlarının öncelikli tutulacağını ve bu amaçla ABD'nin ticaret açıklarını azaltmaya ve ittifaklar içinde yük paylaşımını dengelemeye odaklanacağını altını çizmiştir. Bu anlayış çerçevesinde göreve gelmesinin ardından üç gün sonra Obama döneminde imzalanan ve Asya odaklı bir ticaret antlaşması olan Trans Pasifik İşbirliği Antlaşması'ndan (Trans-Pasifik Partnership) çekilme talimatı vermiştir ("The Council on Foreign Relations", t.y.).

Bu kararının ardından kendisinden çok uzun süre imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nı da (North American Free Trade Agreement-NAFTA) tartışmaya açmıştır. Trump, nükleer anlaşmaya da olduğu gibi bu ticari antlaşmaları da kampanya sürecinde sert bir şekilde eleştirmiştir. Başkanın ticari antlaşmalara ilişkin tutumunda "Önce Amerika" söyleminin etkisinin yanı sıra iş dünyasından gelen biri olarak ticari geçmişinden elde ettiği deneyimlerin de etkisi olmuştur (Çelik, 2020: 449-450). Böylece Başkan bu tür ticari antlaşmalara ilişkin Amerikan çıkarlarını gözeterik bir tür

kâr-zarar hesabı yapmıştır. Bunu yaparken de geçmişteki iş insani kimliğinin kendisine kattığı deneyimlerden yararlanmıştır.

Uluslararası ticari antlaşmaların yanı sıra kampanya sürecinde Trump, İklim değişikliği durumunun Çin'in "uydurması" olduğunu belirterek Paris İklim Antlaşması'nı alaycı bir şekilde eleştirmiştir. Antlaşmaya ilişkin "günün şartlarına uymadığı ve ulusal çıkarın gözetilmeden imzalandığı" şeklinde görüş bildirerek seçilmesi halinde bu antlaşmadan çekilme vaadinde bulunmuştur (Vinha, 2019: 11). Göreve gelmesinin ardından antlaşmaya ilişkin yasal prosedür gereği üç yıllık bir beklemenin ardından gerek içeride gerekse de dışarıda yoğun bir baskıya rağmen antlaşmadan Kasım 2020'de resmî olarak çekilmiştir. Böylece Trump yönetimindeki ABD, Paris İklim Antlaşması'ndan çekilen ilk ülke olmuştur (McGrath, 2020).

Trump'ın kişisel niteliklerinin İran politikasına etkisi başlıklı kısımda belirtildiği üzere Trump'ın önceki yönetim döneminde imzalanan antlaşmaları ortadan kaldırma eğiliminden bahsedilmiştir. Trump, kendini merkeze koyan bir yaklaşımla hareket ederek Obama'nın altında imzası bulunan her uluslararası antlaşmaya karşıt bir tutum benimsemiştir. Bu durumun Obama döneminde imzalanan nükleer anlaşma dışında Trans-Pasifik İşbirliği Antlaşması ve Paris İklim Antlaşması'nı da kapsadığı görülmektedir (Tuncel, 2018).

Başkan Trump'ın ulusal çıkara atfettiği önemin etkisi Avrupa ile olan ilişkilerinin yanı sıra BM ve NATO gibi uluslararası örgütler ile olan ilişkilerine de yansıdığı görülmektedir. Trump, seçilmesi halinde Avrupa ile olan ilişkilerinde Amerikan çıkarlarını önceleyeceğini belirtmekle birlikte, BM ve NATO gibi kurumlara da yine ekonomik gerekçeler ile yaklaşarak bu kurumların ABD'ye yüklediği ekonomik yükü hedef göstermiştir (Özdemir, 2019: 206-207).

Cumhuriyetçi Kimliği

Trump'ın 2016 ABD başkanlık seçimlerinde aday olduğu parti Cumhuriyetçi Parti'dir. Cumhuriyetçi Parti ya da asıl adıyla Büyük Eski Parti (Grand Old Party- GOP), ABD iç siyasetinin başlıca iki siyasi partisinden birisidir. Diğer Demokrat Parti'dir ("Encyclopaedia Britannica", b). Cumhuriyetçi Parti'nin bir bütün olmakla beraber dört ana ekolden/eğilimden oluştuğu söylenebilir (Colin Dueck, 2010: 6-17):

- 1 Gücün diplomasi ile beraber dengeli kullanımını savunan realistler,
- 2 Askerî gücün küresel ölçekte yığınaklanması ve gerektiğinde müdahaleyi savunan şahinler,
- 3 Egemenliğin korunması önceliğinde caydırıcılığı savunan milliyetçiler,
- 4 Uluslararası taahhütlerin geçersiz kılınmasından sakınılmasını önceleyen müdahale karşıtlarından oluşmaktadır. Cumhuriyetçi Parti'nin belirtilen ekollerine karşın Cumhuriyetçi başkanlar çoğunlukla bu yaklaşımları belli oranlarda birlikte kullanma eğiliminde olmuşlardır.

Cumhuriyetçi başkan Trump ile ilgili genel kanı koyu bir Cumhuriyetçi olmadığı yönündedir. Siyasi hayatının bir bölümünde Demokrat Parti'ye kayıtlı olup başkanlığa aday olmadan önce mevcut partisine geçmesinden dolayı belirgin bir politik ideolojiye sahip olmadığı şeklinde görüntü vermektedir (Paulson, 2018: 3). Trump ile ilgili olarak geçmişte önemli idari görevlerde bulunmuş 50 cumhuriyetçinin özellikle dış politika için "bir başkanın sahip olması gereken yeterlilikte olmadığını" açıklayan mektubu ("Washington Post", 2020) ile Senato içinde 54 Cumhuriyetçi senatörden 16'sının Trump'ı desteklemeyeceklerini açıklamaları (Golshan ve Frostenson, 2016) parti içinde eleştirilen bir kimse olduğuna işaret etmiştir.

Cumhuriyetçi Parti'nin dış politika anlayışında ABD'nin dünya liderliğine ve ulusal güvenliğine yönelecek tehditlerin rakip devletlerin yanı sıra terörizmi araç olarak kullanan devletlerden geleceğine inanılır. ABD'nin dünya liderliğinin sürdürebilmesi için ekonomik açıdan ulusal kaynakların akılcı kullanımını savunan Cumhuriyetçi dış politika anlayışı,

başarılı dış politika için güçlü olmanın yanında dış politikanın sürdürülebilir olmasına da önem verirler. Sürdürülebilir politika ise içeride sağlanmış uzlaşma ve taahhütlere bağlılık ile mümkündür. Kongre'nin desteği alınmadan izlenecek dış politika baştan tehlikeli ve meşru olmaktan uzaktır (Hagel, 2004: 64-65).

Dış politikada İran konusunda Cumhuriyetçiler, bu ülkeyi sadece nükleer programı üzerinden değil diğer sorunlarla beraber ele alan politik anlayışa sahiptirler (Thompson, 2018: 2). Cumhuriyetçi görüşe göre, dış politikada İran'a avantajlar sunan herhangi bir antlaşma sakıncalı bir antlaşmadır. Bu nedenle Kongre'de bulunan hiçbir Cumhuriyetçi KOEP'nin imzalanmasını desteklememiştir. Bu anlamda Trump'ın kampanya sürecinden itibaren KOEP'ye yönelik getirdiği eleştiri Cumhuriyetçi anlayışı onayladığını göstermektedir (Hamilton ve Tiilikainen, 2018: 64-65). Ancak Trump'ın başkanlık göreviyle birlikte anlaşmadan çekilme kararı alması Kongre'de bulunan Cumhuriyetçilerin %52'sinin desteklediği %48'inin desteklemediği bir karar olmuştur (Perwita ve Razak, 2020: 23).

Öte yandan ABD anayasası uyarınca kilise ve devlet işlerinin birbirinden ayrılarak dinin siyasetin dışında bir alana itilmiş olmasına rağmen dış politikanın belirlenmesinde dinin etkisi yadsınamayacak bir düzeydedir (Yıldırım, 2015: 93-103). Üzerinde pek az durulsa da dinin ve dinsel unsurların başkanların seçilmesi ve izledikleri politikalar üzerinde kilit bir role sahip olduğu bilinen bir gerçektir (Rozell ve Whitney, 2018: 1). Cumhuriyetçi Parti'nin dış politikaya ilişkin yaptığı dinsel vurgu bu noktada önem taşır. Hristiyan ve sağ muhafazakâr kesimden oy aldığı ve dolayısıyla bu kesimi bünyesinde barındırdığı için Cumhuriyetçi başkanlar politikalarını genel olarak “dinsel motifler” üzerine inşa ederler (Özkan, 2016: 6-7).

Dış politikaya yön vermesi açısından Amerikan siyasi hayatında en etkili dini grup olan Protestanlık inancının köktenci kanadını oluşturan Evanjelistler (Yıldırım, 2015: 101-103), dini öğretilerinin bir gereği olarak dış politikada üzerinde en çok durulan konuların başında İsrail gelmektedir. İsrail ile olan ilişkilerini dinsel değerler üzerinden tanımlayan Evanjelistler, bu ülkeyi kuruluşundan itibaren desteklemiştir. Dış politikada Amerikan

Evanjelistleri için İsrail'e yapılan vurgu Bush döneminde 11 Eylül saldırılarının etkisiyle belirginleşerek özellikle İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı duran iki ülke Orta Doğu'da stratejik ortaklık ilişkisinde birleşmiştir. Bu anlamda Evanjelistlerin desteğini alarak seçilen Cumhuriyetçi Trump'ın seçim öncesinde ve sonrasında İsrail ile kurduğu yakın ilişki (Oran, 2017: 2030-2035) bu çalışma açısından önemlidir. Trump döneminde özellikle KOEP kararını etkilemesi bağlamında İsrail etkisi aşağıda detaylandırılacaktır.

3.4.2. Donald Trump Dönemi Profesyonel Ekip

Trump dönemi profesyonel ekibin oluşturulması üst düzey kademelere atanacak uygun kimselerinin bulunması konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşılması ile başlamıştır. Trump'ın resmî olarak göreve başlamasının ardından özellikle üst düzey görevler için teklif götürülen kimselerin teklifi geri çevirmesi ve bazı Cumhuriyetçi Parti mensuplarının Trump ile çalışma konusunda isteksiz oluşu üst düzey atamalarda insan kaynağı bulma sorununu yaratmıştır. Üst düzey görevler için atamaların gecikmesine neden olan insan kaynağı bulma sorunu, belirli bakanlıklar da dâhil olmak üzere birçok kurumun işleyişini etkilemiştir (Kanat vd., 2018: 18-25).

Başkanlık görevi ile birlikte Trump, liderlik tarzına ilişkin olarak amaç odaklı bir lider profili çizmiştir. Çalışma ekibinde yer alarak siyasi kararlarını yerine getirmekten sorumlu atamalarda atanacak kişilerin özellikleri arasında kararlarına “bağlılık şartı” aramıştır. Başkan adaylığı sürecinde mensubu olduğu Cumhuriyetçi Parti'den pek çok kişinin kendisine karşı çıkması kararlarına bağlılık arayışıyla doğrudan ilgilidir. Bu durum Trump açısından atanacak kişilerin kişisel sadakat konusunda uygun kimseler olmaları konusunda bir ısrara neden olmuştur (Priffner, 2017: 11).

Trump'ın iktidar çevresini oluşturan kızı Ivanka Trump, damadı Jared Kushner gibi yakın aile üyeleri ve (Kanat vd.,2018: 30) Steve Bannon ve Sebastian Gorka gibi İran'a karşı baskı uygulanmasını savunan (Abdul'ati, 2018: 121) ideologlarının süreç içinde pasifize olmaları kararlarını etkilemesi bağlamında profesyonel yöneticileri yani bürokratik

kurumların liderlerini öne çıkarmıştır. Trump'ın profesyonel ekibini oluşturan bu kimseler genel olarak geçmişte önemli askerî görevlerde bulunan ya da iş dünyasından gelen kimselerden oluşmuştur. Dış politika kararlarının alınması sürecinde bakanlık ve danışmanlık görevlerinde bulunan bu kişiler genel olarak KOEP de dâhil olmak üzere Trump ile görüş ayrılığı yaşayarak kriz anında ABD'nin geleneksel politikalarını uygulamak istemişlerdir (Kanat vd.,2018: 33-41).

Dış politika kararlarının belirlenmesinde başkana yardımcı olan bu kişiler, süreç içinde Trump'ın pragmatist bir lider olmasının sonucu olarak yaşanan görüş ayrılıklarının etkisi ile ya görevden alınma ya da istifaya zorlanma durumları ile karşılaşmışlardır. Aşağıda, Trump'ın KOEP kararını etkilemesi bağlamında ortaya konacak bürokratik kurumlarının liderleri KOEP de dâhil olmak üzere Trump ile yaşadıkları görüş ayrılıkları nedeniyle bu tutuma maruz kalmışlardır. Bu nedenle Trump dönemi dış politika takımında sık sık görev değişikliği yaşanmıştır. Bu başlık altında Trump dönemi bürokratik kurumların liderlerinin ve danışmanlarının KOEP'den çekilme kararına etkileri incelenecektir.

Dışişleri Bakanları: Tillerson ve Pompeo

Trump dönemi ABD'nin ilk Dışişleri Bakanı Rex W. Tillerson'dır. Tillerson dünyanın önde gelen petrokimya şirketi olan ExxonMobil Cooperation'ın uzun süre yöneticiliğini yapmış mühendis kökenli bir iş insanıdır. Kariyerinde politika deneyimi olmamasına rağmen iş insanı kimliğinin sağladığı küresel deneyim sayesinde Amerikan çıkarlarını dünyanın çeşitli yerlerinde koruyacağı düşüncesi ile Trump tarafından uygun görülerek atanmıştır (Sopel, 2018).

ABD'nin KOEP ile ilgili İran politikasında Dışişleri Bakanı Tillerson, anlaşmanın geleceğine ilişkin devam etmesi ve kaldırılması yönünde ortaya çıkan iki değerlendirmeden anlaşmanın devam etmesi gerektiğini savunanlar arasındadır. Tillerson İran'ın Orta Doğu'daki saldırgan eylemlerinden dolayı kınanması gerektiğini ancak

nükleer anlaşmanın bu faaliyetlerle ilgili olmaması gerektiğini düşünenlerdendir (Vinha, 2019:15). KOEP'nin geleceğine ilişkin Trump'ın nükleer anlaşmayı onaylayıp/onaylamama sürecinde Tillerson, anlaşmanın onaylanarak uygulanmaya devam edilmesi gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Ancak Trump dışişleri bakanının tavsiyeleri karşısında ilgili yasal sürecin sonunda göreve gelmesinin ardından ilk kez nükleer anlaşmayı onaylamadığını açıklamıştır (Kanat ve Yücel, 2018: 12).

Trump döneminin ilk Dışişleri Bakanı Tillerson, genel olarak ABD'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmaların devam etmesi gerektiğine ve krizlerin çözümü noktasında diyaloga inanmıştır. ABD'nin İran politikası konusunda Trump'ın utanç duyduğu nükleer anlaşmayı destekleyerek anlaşmada kalmaya devam edilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. KOEP'nin geleceği de dâhil olmak üzere birçok konuda Trump ile derin görüş ayrılığı yaşamıştır (Parker, Rucker, Hudson ve Leonnig, 2018).

Trump ve Tillerson arasında KOEP'nin geleceğine ilişkin yaşanan anlaşmazlık tek ve en etkili anlaşmazlık konusu değildir. Tillerson Kuzey Kore'nin nükleer silah geliştirmesi ile ilgili olarak krizin diplomasi yoluyla çözümü gerektiğini savunması görüş ayrılıklarını derinleştirmiştir ("Encyclopaedia Britannica", c). "Moron" skandalı ise iki isim arasındaki ilişkiyi önemli oranda kötüleştirmiştir. Pentagon'da yapılan bir toplantı sırasında Tillerson'ın Trump'ı kastederek moron dediği iddiası Tillerson tarafından yalanlanmamıştır. Ancak genel olarak Trump ve Tillerson hiçbir zaman ne kişilik özellikleri bakımından ne de dış politika anlayışı bakımından uyuşmamışlardır (Sopel, 2018). Başkan Trump ile nükleer anlaşmanın geleceğine ilişkin yaşadığı anlaşmazlığın da etkisiyle KOEP'den çekilme kararının açıklanmasından iki ay önce yani 31 Mart 2018'de görevden alınmıştır (Abdul'ati, 2018: 120).

Trump dönemi ABD'nin ikinci dışişleri bakanı olarak CIA Direktörü Mike Pompeo atanmıştır. Pompeo, West Point Askerî Akademisi'ni birincilikle bitiren ve ardından Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olan bir politikacıdır. Cumhuriyetçi Parti'den 2010 yılında Temsilciler Meclisi üyesi olan Pompeo, sert bir Cumhuriyetçi ve Trump'ın sadık bir destekçisi olarak bilinmektedir ("BBC News", 2018). ABD'nin dış

politika şahinlerinden biri olarak görülen Pompeo, aynı zamanda İran karşıtı biri olarak öne çıkmaktadır (Parker, Rucker, Hudson ve Leonnig, 2018).

İran karşıtı biri olmasının etkisiyle nükleer anlaşmaya karşı oldukça sert eleştiriler getiren Pompeo ile dışişleri bakanlığının anlaşmanın geleceğine ilişkin yaklaşımının daha sert olacağı anlaşılmıştır. Trump ile yakın ilişkisi olduğu da bilinen Pompeo'nun başkanın anlaşmanın geleceğine ilişkin kararı ile tutarlı olacağı anlamına gelmiştir (Parker, Rucker, Hudson ve Leonnig, 2018). Nitekim Pompeo, KOEP konusunda önceki yönetimi suçlamıştır. Anlaşmanın pratikte İran'ın nükleer faaliyetlerine devam etmesini sağladığını ileri sürmüştür. Tahran politikasında nükleer anlaşma eleştirisinin de önüne geçerek İran rejimine yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. ABD'nin KOEP'den çekilmesi gerektiği yönünde sıklıkla görüş bildirerek genel olarak sert bir tutum içinde olmuştur (Abdul'ati, 2018: 120).

Başkan Trump'ın İran'ın politikasını uygulamaya dönük istekli olan Dışişleri Bakanı Pompeo, KOEP'den çekilme kararının açıklanmasının ardından Tahran'ın ABD'ye tehdit oluşturduğunu sıklıkla tekrar etmiştir. Nükleer anlaşmanın mevcut koşullarını göz önünde bulundurarak İran ile yeni bir antlaşmaya varılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu nedenle İran'ın yerine getirmemesi halinde en ağır yaptırımların uygulanacağı uyarısında bulunan 12 maddelik bir anlaşma maddeleri belirlemiştir (İnat ve Duran, 2019: 43).

Pompeo'nun koşullarını belirlediği 12 maddelik antlaşma maddeleri, Trump'ın Tahran politikasının bir yansıması şeklindedir. İlgili maddeler ABD'nin İran politikasında ne oranda sert olduğunun göstergesi olarak İran'a uygulanan dış baskıyı ortaya çıkarmıştır. İran ile uzlaşılabilmesi halinde eş benzeri görülmemiş yaptırımlar uygulanacağını belirten Pompeo, Trump'ın İran stratejisine de vurgu yapmıştır. İran rejimine getirdiği eleştiri ile birlikte ABD'nin müttefiklerini bu örgüte karşı birlikte karşı durmaya zorlayacağını belirtmesiyle uluslararası barış ve güvenliğin sağlanacağına ilişkin Trump ile aynı çizgide durmuştur (Çetin, 2018: 3-4).

Pentagon: Mattis, Shanahan, Esper ve Miller

Trump dönemi ABD Savunma Bakanlığı'nın ilk savunma bakanı olarak asker kökenli bir isim olan James N. Mattis atanmıştır. "Deli Köpek" (Mad Dog) lakabıyla bilinen Mattis, orduda görev yaptığı sırada Körfez Savaşı, Afganistan ve Irak müdahalelerini yönetmiş deneyimli bir askerdir. Ordudan 2013 yılında emekli olana kadar 2010-2013 yılları arasında Obama döneminin Merkez Kuvvetler Komutanlığı (Central Command - CENTCOM) görevini yürütmüş bir isimdir ("Encyclopaedia Britannica", d). Mattis'in komutanlığını yürüttüğü CENTCOM, ABD ordusunun Orta Doğu'ya ilişkin operasyonlarını yöneten sorumlu koludur.

Savunma Bakanı Mattis'e göre, Orta Doğu'nun en büyük üç tehlikesi de İran'dır. Orduda general olarak görev yaptığı dönemde Obama'nın İran'a yönelik olarak yürüttüğü diplomatik çabayı yanlış bir politika olarak görmüştür. Obama döneminin İran politikalarını eleştiren biri olarak başlangıçta İran ile nihai bir nükleer anlaşmaya varılmasına karşı çıkmıştır. İran'a karşı daha sert olunması gerektiğini belirten Mattis, savunma bakanı olarak atanmasının ardından ise bu tutumunu değiştirmiştir. Pentagon'un Mattis'i yakından tanıyan mevcut ve önceki dönemin İran konusunda tecrübeli sivil yetkilileri onun İran'a yönelik tutumundaki değişimi iki faktör üzerinden açıklamışlardır (Morgan, 2018).

Bakanlık göreviyle birlikte Mattis artık sivil bir liderdir. CENTCOM'u yönettiği döneme göre şimdiki pozisyonu çok daha geniş küresel çapta sorunlar ile karşılaştığı bir pozisyonudur. Bu nedenle tüm bu sorunlar arasındaki mücadeleyi dengelemek durumundadır. Öte yandan ABD'de bir başkan değişikliği yaşanmıştır. Bölgede komutanlığı döneminde İran'a karşı zayıf bir tutum sergileyen başkan ile çalışırken şimdi ise hemen savaş çıkarabilecek bir başkan ile çalışmaktadır. Ortaya konan bu iki faktör İran'a karşı daha ılımlı bir yaklaşım içinde olmasını gerektirmiştir.

Önceki görevine göre İran'a karşı daha ılımlı olan Mattis, İran'ın bölgedeki faaliyetlerinden dolayı cezalandırılması gerektiğini düşünmektedir. Orta Doğu'da İran tehdidine vurgu yapan görüşleri benzer şekilde 2018 yılı ABD ulusal savunma stratejisine de yansımıştır. İlgili stratejide İran'ın nükleer silaha sahip olma ve terörizme destek sağlama arayışına devam ettiği vurgulanmıştır. İran'ın balistik füze programını geliştirerek komşuları ile bölgenin kontrolü konusunda rekabet ettiğini belirtmiştir (Abdul'ati, 2018: 119).

Mattis, İran ile ilgili görüşleri olumsuz olmasına rağmen KOEP'ye ilişkin doğrudan olumsuz bir görüş bildirmemiştir. Nükleer anlaşmayı genel olarak "iyileştirilebilir yönleri" ile birlikte "kusurlu bir silah kontrolü antlaşması" olarak görmüştür. Başkan Trump'ın aksine anlaşma hükümlerinin İran'ın nükleer programının denetlenmesine olanak tanıdığının altını çizmiştir. Trump'ın KOEP'yi ilk kez tasdik etmediğini açıkladığı Ekim 2017'de ABD'nin anlaşmada kalması gerektiğini savunmuştur (Mitchell, 2018).

ABD Savunma Bakanı, İran nükleer anlaşması ile ilgili durumu Kuzey Kore meselesi ile ilişkilendirmiştir. ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesi halinde nükleer konuda görüşmelerin devam ettiği Kuzey Kore'nin ABD'ye karşı tavrının değişeceğinden endişelenmiştir. Bu nedenle ABD'nin nükleer anlaşmada kalmasını ulusal güvenlik çıkarları açısından değerlendirmiştir. Öte yandan nükleer anlaşmada kalınması gerektiğini düşünmesine rağmen İran'ın anlaşmada belirtilen taahhütlere uyup uymadığı konusunun sıkı bir denetime tabi olması gerektiğini öne sürmüştür (Kanat vd.,2018: 74).

Mattis, nükleer anlaşmada kalınması gerektiği yönünde başkana tavsiyelerde bulunurken Trump, Mayıs 2018'de anlaşmadan çekilme kararı aldığını açıklamıştır ("Deutsche Welle Türkçe", 2018b). Nitekim Nisan 2018'de Mattis, İsrail Savunma Bakanı Avigdor Lieberman ile Pentagon'da yaptığı görüşmede İsrailli bakanın Orta Doğu'da nükleer silahlara ve bu silahların İsrail'in güvenliğine etkileri bağlamında ABD'nin anlaşmadan çekilme konusundaki kararının ne olduğu sorusuna açıklık getirerek henüz karar verilmediği şeklinde yanıtlamıştır ("United States Department Of Defense", 2018b).

Başkan Trump, nükleer anlaşma konusu da dâhil olmak üzere genel olarak savunma bakanının tavsiyelerine uymamıştır. Nükleer anlaşma konusu bunlardan yalnızca birisidir. Bu nedenle Mattis, Trump ile yaşadığı “görüş ayrılığını” gerekçe göstererek Aralık 2018’de görevinden istifa edeceğini duyurmuştur. İstifa mektubunda ise ABD’nin geleneksel ortakları ile ilişkilerinin önemini vurgulamıştır (“Deutsche Welle Türkçe”). Ancak Mattis’in istifasının nedenini esas olarak Trump’ın Suriye’den Amerikan askerî birliklerini çekme kararı oluşturur. Zira bu karar da Trump’ın danışmanlarının şiddetli itirazlarına rağmen alınmıştır (“Encyclopaedia Britannica”, d).

Trump döneminin nükleer anlaşmadan çekilme kararı sonrası savunma bakanlığı görevini yerine getiren ikinci kişi Patric Shanahan’dır. Shanahan, bakanlık vekili görevini 2019 yılının Ocak ve Haziran ayları boyunca sürdürmüştür. Bakanlık vekili görevinden önce Pentagon çatısı altında önemli politika ve stratejilerin geliştirilmesine öncülük eden Shanahan (“United States Department Of Defense”, t.y.), nükleer anlaşmadan ayrılma kararı sonrası gerginleşen ikili ilişkilerde İran’ın saldırı hazırlığında olduğuna ilişkin istihbarat raporlarını gerekçe göstererek Orta Doğu’da İran tehdidine vurgu yapmıştır (Başaran, 2019).

Savunma Bakanı Vekili Shanahan’ın vekâleten sürdüğü görevini özel hayatına ilişkin sebepler nedeniyle bırakmasının ardından bu göreve gelen üçüncü kişi Mark T. Esper’dir. Esper, Kongre’nin her iki kanadı tarafından da desteklenerek Temmuz 2019 itibarıyla resmî görevine başlayan asker kökenli bir isimdir (“BBC News Türkçe”, 2020b). Dış politikada İran konusunda Trump ile yakın çizgide durmuştur. Trump’ın İran’a karşı yeni yaptırımlar getiren başkanlık kararnamesine ilişkin İran’ın konvansiyonel silahları ithal etme ve çoğaltma çabalarını kesintiye uğratacağını belirtmiştir (“United States Department Of Defense”, 2020). Öte yandan son iki yıldır İran destekli terörist grupların Irak’ta ABD üslerine yönelik füze saldırıları gerçekleştirdiğini, İran’ın Hizbullah ve Husiler gibi devlet dışı aktörlere sağlanan konvansiyonel silahlar aracılığıyla sivil yerleşim birimlerini hedef alarak BM Güvenlik Konseyi kararlarını ihlal ettiğini ifade etmiştir (Vergun, 2020).

Mark Esper, dış politikada İran konusunda başkanın politikalarının uygulanması adına uygun bir kimse olmasına rağmen iç politikada yaşanan sorunlar nedeniyle Trump tarafından Kasım 2020’de görevinden alınmıştır. Esper’in görevden alınmasında etkili olan iç politikada yaşanan anlaşmazlıkların yanı sıra dış politikada Afganistan politikası üzerinde yaşanan görüş ayrılığı da etkili olmuştur. Başkan Trump, bu görev değişikliğinin ardından ise kendisine yakın ve politikalarını uygulayacak uygun kimseler ile çalışmak adına yeni savunma bakanı olarak Christopher Miller’i atamıştır (Borger, 2020).

Trump’ın başkanlık görevinin son dönemlerine yaklaşırken atanan ve Trump döneminin dördüncü savunma bakanı olan Miller ile birlikte İran’a karşı daha sert politikalar uygulanacağına yönelik iddialar ortaya atılmıştır (Borger, 2020). New York Times’ın bildirdiğine göre Trump, 3 Kasım 2020 başkanlık seçimlerini kaybetmesinin ardından İran’ın nükleer tesislerini hedef alan askerî bir operasyon düzenleme kararı almıştır. Trump’ın İran’a karşı saldırı olasılığın tespitine ilişkin danışmanları ile Oval Ofis’te yaptığı görüşmede danışmanlarının karşı çıkmasıyla bu saldırı planından vazgeçmiştir. Ancak ilgili iddia Beyaz Saray tarafından reddedilmiştir (Holland, 2020).

Ulusal Güvenlik Danışmanları: Flynn, McMaster ve Bolton

Trump döneminin ilk ulusal güvenlik danışmanı, Michael Thomas Flynn’dır. Flynn, Amerikan ordusundan korgeneral rütbesi ile emekli olmuş asker kökenli bir isimdir. Aktif görev süresince, ABD’nin Afganistan ve Irak müdahalelerinde terörizme karşı istihbarat ve özel operasyonlarını yönetmiş deneyimli bir askerdir (Abramson, 2016). Obama yönetimi sırasında demokrat kimliği ile çeşitli kamu görevlerinde bulunan Flynn, görevinden ayrılmasının ardından (Kanat vd.,2018: 43) 2016 seçimlerinde Trump’ın da dâhil olduğu bazı Cumhuriyetçilerin ulusal güvenlik konularında kampanya yazarlıklarını ve gayri resmî danışmanlıklarını yapmıştır (Abramson, 2016).

Ulusal Güvenlik Danışmanı Michael Flynn, güçlü bir İsrail destekçisi olarak bilinmektedir. İsrail destekçiliğinin yanı sıra İslamiyet karşıtı söylemleri ile de ön plana

çıkıştır (“The Times of Israel”, 2016). ABD’nin İslami aşırıcılık karşısında küresel çapta yürüttüğü mücadele konusunda Obama yönetimini suçlamıştır. Obama yönetiminin yürütülen mücadelede yeterince etkili mücadele etmediğini sıklıkla savunmuştur (Kanat vd.,2018: 44). Aynı zamanda İslamiyet karşıtlığının etkisiyle yazdığı “Savaş Alanı: Radikal İslam ve Onun Müttefiklerine Karşı Süren Küresel Savaşı Nasıl Kazanabiliriz” adlı bir kitabı bulunmaktadır (Abramson, 2016).

Başkan Trump’ın ilk Ulusal Güvenlik Danışmanı Flynn, İran ile nükleer alanda bir anlaşmaya varılması konusunda Obama yönetimini suçlamıştır. KOEP’yi “zayıf” ve “etkisiz” bir anlaşma olarak görmüştür (“BBC News Türkçe”, 2017b). İran’ın eylemleri konusunda şüpheli bir bakış açısına sahip olan Flynn (Kanat vd.,2018: 71), görevine başlamasının ardından İran’ı dünyanın önde gelen terörizm destekçisi olarak tanımlamıştır. Uluslararası toplumun İran’ın saldırgan davranışları karşısında çok fazla tolerans gösterdiğini belirterek Trump yönetimi ile birlikte İran’ın Amerikan çıkarlarını tehdit eden saldırgan eylemlerine müsamaha gösterilmeyeceğinin altını çizmiştir (Nusem, 2018: 58).

Trump dönemi ABD’nin İran politikasında Başkan ile yakın bir çizgide duran Flynn (Kanat vd.,2018: 71), göreve gelmesinin ardından çok kısa bir süre sonra istifa etmiştir. Trump’ın isteği üzerine gerçekleşen istifası ile ulusal güvenlik danışmanları arasında en az süreli görevde kalan danışman olmuştur. ABD’nin Rusya büyükelçisi Sergey Kislyak ile kurduğu iletişimin içeriği ile ilgili olarak Başkan Yardımcısı Mike Pence’yi yanlış yönlendirdiğinin anlaşılması istifası üzerinde etkili olmuştur (Pramuk, 2017). İstifa mektubunda Trump’ın ABD dış politikasını ana eksenine yeniden döndürmüş olması ve ABD’ye dünya liderliği rolünü tekrar kazandırmış olmasından dolayı övgüde bulunmuştur (“The White House”, 2017d).

Flynn’in istifası sonrası, Trump dönemi ABD’nin ikinci ulusal güvenlik danışmanı olarak ılımlı tutumuyla tanınan Herbert Raymond McMaster atanmıştır. McMaster da tıpkı selefi gibi asker kökenlidir. Amerikan ordusunda korgeneral olarak görev yapan bir ordu mensubudur. Aynı zamanda doktoralı bir subay olan McMaster, 1997 yılında yazdığı Vietnam Savaşı’nda ordunun ve siyasi aktörlerin etkisizliğini eleştiren kitabı ile

ünlenmiştir (“El Cezire Türkçe”, 2017). Ulusal Güvenlik Danışmanı McMaster, KOEP’nin geleceği konusunda uygulanması gereken politika anlayışında eski Dışişleri Bakanı Tillerson ve eski Savunma Bakanı Mattis ile aynı çizgide durmuştur. Bu isimler gibi McMaster da İran’ın Orta Doğu’da saldırgan eylemlerinden dolayı cezalandırılması gerektiğini ancak nükleer anlaşmanın bu politika anlayışının dışında tutulması gerektiğini düşünenler arasında yer almıştır (Vinha, 2019: 15). Öte yandan kendi kitabında belirttiği üzere McMaster, İran’ın Orta Doğu’daki saldırgan eylemlerinin KOEP kapsamı dışında tutularak görmezden gelinmesi nedeniyle Obama yönetimini suçlamıştır (Kornbluh, 2020).

McMaster’a göre, ABD’nin KOEP hükümlerini uygulamaya devam etmesi herhangi bir alternatif plandan daha iyidir. Çünkü ABD’nin anlaşmadan ayrılması halinde ikinci bir alternatif planı yoktur. Bu nedenle McMaster, Başkan Trump’a KOEP’nin geleceği konusunda anlaşmada kalınması gerektiği yönünde görüşlerini yansıttığı tavsiyelerde bulunmuştur. Ancak Trump ulusal güvenlik danışmanının tavsiyesini dinleme konusunda oldukça isteksiz bir tutum sergilemiştir (DiChristopher, 2018). KOEP’nin geleceği konusunda Trump ile açık açık da tartıştığı söylenen McMaster, Trump yönetiminin diğer üyeleri ile yanlış politika izlediklerini düşündüğü için genel olarak bir sürtüşme yaşamıştır. Bu konuda Trump, danışmanı için “aksi ve küçümseyen” bir tavrının olduğunu ve “dikte etmeye meyilli” olduğunu söylediği aktarılmıştır (“BBC News”, 2018). Tüm bu gelişmelerin etkisiyle özellikle nükleer anlaşmada kalınması gerektiği yönünde verdikleri tavsiyelerle yakın bir çizgide durduğu (DiChristopher, 2018). Dışişleri Bakanı Tillerson’ın görevden alınmasının ardından bir hafta sonra McMaster da görevden alınmıştır (“BBC News Türkçe”, 2018a).

McMaster’in görevden alınması kararı, kısmen de İsrail lobisi Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi’nin (AIPAC) Trump üzerindeki etkisinden kaynaklanmıştır. McMaster’ın KOEP konusunda anlaşmada kalınması gerektiği yönündeki tutumu, AIPAC tarafından İsrail’in güvenliğine karşı tehdit olarak algılanmıştır. Bu nedenle Amerika Siyonist Örgütü Başkanı Mort Klein ve Trump’ın kampanyasına önemli miktarlarda bağışta bulunmuş olan AIPAC üyesi Sheldon Adelson, McMaster’ın görevden alınması için Trump üzerinde baskı unsuru oluşturmuşlardır (Cutter, 2019: 44-46).

Başkan Trump, McMaster'ın görevine son vermesinin ardından ise bu göreve başlangıçta sıcak bakmadığı John Robert Bolton'ı atamıştır. Trump'a göre, Bolton dış politikada sertlik yanlısı tutumuyla yeterince profesyonel değildir. Bolton ile ilgili nispeten olumsuz görüşlere sahip olmasına rağmen Trump (Cutter, 2019: 44), diğer taraftan da KOEP'yi eleştiren ve anlaşmadan çekilmek istediğini bildiren kararına karşı diğer kabine üyelerinin muhalefeti ile karşılaşmaktadır. Bu anlamda KOEP'den çekilmek istediği yönündeki kararı konusunda sabrının sınırlarının zorlandığını düşünen Trump, içeriden daha fazla direnç görmemek adına Bolton'ı tercih etmiştir (Sanger ve Erlanger, 2018). Bolton'ın tercih edilmesi kısmen de KOEP'ye karşı çıkan AIPAC'ın kilit üyelerinin etkisiyle olmuştur. Bolton'ın İsrail'i ve İsrail'in güvenliğini önceleyen politika anlayışı İsrail lobisi tarafından desteklenmesini sağlamıştır (DiChristopher, 2018).

Bush döneminin dış politika şahinlerinden biri olarak bilinen Bolton, Miller ve Riechmann, 2019) muhafazakâr bir Cumhuriyetçidir. Bush döneminde silahların kontrolü ve uluslararası güvenlik alanında devlet müsteşarlığı görevini yürütmüştür. Bu dönemde ABD'nin Anti-Balistik Füze Antlaşması'ndan çekilmesini destekleyerek Amerikan dış politikasının eksenini tersine çevirmeye çalışmıştır. Kuzey Kore ile yapılan nükleer görüşmelerde ABD heyetinin üyelerinden biri olarak o ülkenin lideri hakkında aşağılayıcı ifadeler kullanmasından dolayı görevden alınmıştır. Öte yandan etkisiz bir kurum olduğu yönünde açıkça küçümsediği BM'de, ABD'nin BM Temsilciliği görevini üstlenmiştir. Bu dönemde genel olarak uluslararası antlaşmaları da küçümseyerek özellikle UAEA başkanı Elbaradey'e karşı kampanyalar yürütmüştür ("Encyclopaedia Britannica", e).

Ulusal Güvenlik Danışmanı Bolton, İran rejimine karşı uzun yıllardır açıkça karşı çıkmıştır (Kelemen ve Taylor, 2018). İran rejimine karşı oldukça sert bir tavır içinde olduğu bilinen Bolton'ın İran karşıtlığının kökeni esas olarak İran'da rejim değişikliğini hedeflemesine kadar gitmektedir (Kanat ve Yücel, 2018: 18). KOEP'yi ise İran'da rejim değişikliği hedefinin karşısında en büyük engel olarak görmüştür (Armbruster, 2019). Nitekim kendi yazmış olduğu "The Room Where It Happened" adlı kitabında bu görüşlerine yer vermiştir (Bolton, 2020:338). Bu nedenle göreve gelmesinin ardından İran rejimini devirmek için Trump'ın KOEP'den çekilme kararını desteklediğini açıklamıştır.

Böylece neredeyse ilk defa danışmanlarından bu desteği gören Başkan Trump anlaşmadan çekilme kararını almıştır (Armbruster, 2019).

ABD'nin KOEP'den çekildiğinin duyurulduğu 8 Mayıs 2018'de Beyaz Saray'da yaptığı basın konferansında ("The White House", 2018c) Bolton, İran'ın Orta Doğu'daki istikrarsızlığın nedeni olduğunu ve bölgedeki diğer ülkelere terörizm ihraç ettiğini ifade etmiştir. KOEP ile ilgili olarak anlaşmanın İran'ın nükleer kapasitesinin sınırlandırılmasına engel olmadığını aksine uranyum zenginleştirme eylemlerine devam etmesini kolaylaştırdığını ve İran'ın süreci kötücül amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı yönünde açıklamada bulunmuştur. Ayrıca İran'ın nükleer silah programının yanı sıra balistik füze programının da sınırlandırma konusunda kararlı olduklarını ifade etmiştir.

Öte yandan Bolton'ın İran'da rejim değişikliğini sağlama hedefi, Başkan Trump ile yollarının ayrılmasını sağlayacak önemli bir görüş ayrılığını ortaya çıkarmıştır (Borger, 2019). Bolton, hem İran hem de Kuzey Kore konusunda her iki ülkeye de daha sert bir dış politika anlayışının uygulanması gerektiğini savunmuştur ("Deutsche Welle Türkçe", 2019c). İki taraf arasında özellikle İran'da rejim değişikliği ve Kuzey Kore'ye uygulanan BM yaptırımları konusu önemli bir görüş ayrılığının yaşanmasını sağlamıştır. Bu konu ile ilgili olarak Trump, özellikle İran'da rejim değişikliğini amaçlamadıkları yönünde görüş bildirmiştir (Borger, 2019).

Bolton'ın ulusal güvenlik danışmanlığı görevinden ayrılması ise Trump'ın ABD'nin İran'a uygulanan yaptırımlarını İran'ın müzakere masasına gelmesini teşvik etmek amacıyla kaldırabileceğine yönelik karar değişikliğini ofisindekilere açıklamasının hemen sonrasına rastlamaktadır. Trump'ın İran'a yönelik olarak uyguladığı "maksimum baskı" politikasının önemli bir savunucusu olarak Bolton'ın istifa kararı üzerinde İran politikasında yaşanan değişimin olduğu öne sürülmüştür. Bu durumun ardından Eylül 2019'da Bolton istifa ettiğini, Trump ise kovduğunu açıklamıştır (Lee ve Cube, 2019).

Bolton'ın görevinden ayrılmasına rağmen, Trump'ın göreve gelmesinin ardından geçen bir buçuk yılın sonunda KOEP'den ayrılma kararı alması üzerinde etkili olduğu bir gerçektir. Zira Trump anlaşmadan çekilme kararı konusunda önceki danışmanlarının muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bu anlamda kabinesine aldığı yeni transferleri olan Dışişleri Bakanı Pompeo ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Bolton, Trump'ın anlaşmadan ayrılma yönünde olan kararına güçlü bir destek vermişlerdir. Yeni danışmanlarından aldığı güçlü desteğin etkisiyle Trump, KOEP'den çekilme kararı almıştır (Kanat ve Yücel, 2018: 18).

3.4.3. Kongre Muhalefeti

Trump döneminde Kongre'nin büyük bir çoğunluğu Trump'ın KOEP'den çekilme kararına karşı çıkmıştır. Trump'ın uluslararası bir anlaşmadan ayrılmaya ilişkin kararını Kongre, ABD'nin Avrupalı stratejik ortaklarından izole edilmesini sağlayacağı endişesi üzerinden değerlendirmiştir. Özellikle anlaşmanın imzalanmasında büyük rol oynayan İngiltere, Fransa ve Almanya'nın ABD'ye karşı alacağı tavır Kongre'nin alacağı kararlar üzerinde etkili olmuştur. Kongre'nin karşı durmasının bir diğer nedeni de ABD'nin uluslararası antlaşmalara bağlılık sorununu ortaya çıkaracağı endişesinden ileri gelmiştir. Kongre içinde çoğu yasa koyucu, anlaşmaya yeni şartların eklenmesi konusunda tek başına düzenleme yapmak yerine uluslararası ortaklar ile birlikte çalışma konusunda ısrarcı olmuştur (Abdul'ati, 2018: 120).

Kongre bu dönemde yaptığı oturumlarda İran'ın nükleer anlaşmadan doğan taahhütlerini denetlemeye dönük çalışmalar yerine İran'ın Orta Doğu'daki faaliyetlerine ilişkin konulara yoğunlaşmıştır. Yasa koyucular İran'ın balistik füze programı, bu faaliyetlerde yer alan bankalar ve Devrim Muhafızlarını hedef alan yeni yaptırımlar için yasa tasarıları sunmuşlardır. Trump yönetiminin İran'ın diğer konularda hesap verebilirliğini artırarak başkanın İran üzerinde etkisini artırmak için insan hakları ihlali gibi konuları da gündeme getirerek yeni yaptırımları içeren konular üzerinde tartışmışlardır. Dolayısıyla Trump döneminde Kongre nükleer anlaşmadan çekilmeden İran'a karşı daha sert bir tutum almaya çalışmıştır (Abdul'ati, 2018: 121).

Trump yönetimi döneminde Kongre'nin başkan üzerindeki etkisini belirleyebilmek adına Kongre'nin iç dinamiklerinden söz edilmesinde fayda görülmektedir. İlk olarak Kongre içindeki iki farklı siyasal parti İran ile nükleer alanda bir anlaşmanın imzalanmasına karşı iki farklı tutum içinde olmuştur. KOEP'nin imzalanmasına ilişkin Cumhuriyetçiler karara topyekûn karşı çıkarken Demokratlar da İran ile bir anlaşmaya varılmasını desteklemişlerdir. Trump dönemi ile birlikte KOEP'nin iptali konusunda Demokratların yaklaşımında temel bir değişim yaşanmamasına karşın Cumhuriyetçiler Obama döneminden Trump dönemine geçişte belirgin düşünce değişimleri yaşamışlardır (Perwita ve Razak, 2020: 23).

Nükleer anlaşmaya en başından beri blok halinde karşı çıkan Cumhuriyetçi parti mensupları, Trump döneminde İran'a karşı izlenecek politika ile ilgili olarak kendi aralarında iki anlayış etrafında bölünmüşlerdir (İnat ve Duran, 2019:92). Cumhuriyetçilerin %52'si Trump'ın anlaşmadan çekilme kararını desteklerken %48'i mevcut anlaşmaya sadık kalınması gerektiğini savunmuştur. Cumhuriyetçiler neredeyse yarı yarıya yakın bir parçalanma ile birbirine tamamen zıt iki düşünce içinde olurken (Perwita ve Razak, 2020: 23) Demokratlar ABD'nin KOEP'den doğan yükümlülüklerini yerine getirmesini ve anlaşmaya bağlı kalınması gerektiğini savunmuştur (İnat ve Duran, 2019: 93).

3.4.4. Kamuoyunun Tutumu

Demokratik olarak gelişmiş devletlerde bile kamuoyunun dış politikaya yönelik ilgisinin sınırlı olduğu birinci bölümde ifade edilmiştir. Kamuoyunun dış politikaya etkisi bağlamında ortaya konan sınırlı ilgi durumu Amerikan kamuoyu için de geçerlidir. Amerikan kamuoyu için dış politika konuları özellikle seçmen davranışlarını etkilemesi bağlamında istikrarlı bir biçimde birinci gündem ve doğrudan belirleyici bir unsur olmamıştır. Ancak ortaya konan bu tespiti rağmen Amerikan seçmeni dış politika başarılarını görmezden gelirken dış politika yenilgilerini kararlarına yansıtmışlardır ("Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı", 2018).

ABD kamuoyunun dış politika sorunlarının çözümüne ilişkin bakış açılarının ne olduğunu ortaya koyan kamuoyu araştırmalarının verileri önemlidir. Bu anlamda ABD’de yapılan bir kamuoyu araştırmasında (“Pew Research Center”, 2019) yaklaşık olarak 10 Amerikalının 7’si (%73’ü) barışı sağlamanın en iyi yolunun diplomasi olduğunu belirtirken, yalnızca %26’sı barışı korumanın en iyi yolunun askerî güç olduğunu belirtmişlerdir. Benzer bir şekilde Amerikan kamuoyunun büyük çoğunluğu (% 68’i) taviz vermek anlamına gelse de müttefiklerinin çıkarlarının dikkate alınarak ortak hareket edilmesini müttefiklerin farklı düşünmesi halinde ABD’nin kendi ulusal çıkarı üzerinden hareket etmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

İran konusunda ise Amerikan kamuoyunun 4’te 3’ünün İran ile ilgili olumsuz görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Ancak durum bu olmasına rağmen Amerikan kamuoyu İran’a yönelik ABD dış politikasına bakışları itibarıyla neredeyse eşit şekilde bölünmüş durumdadır. Kamuoyunun büyük çoğunluğu ABD’nin Orta Doğu’da bulunan üslerinin bölgede istikrarsızlığa yol açtığını ve İran’ı tehdit ettiğini düşünmektedir. Öte yandan kamuoyunun çok az bir kısmı ise “terörizme karşı savaşın” asıl amacının ABD halkını korumak olduğunu düşünürken geri kalan büyük çoğunluk ise bölgede egemen olmak, doğal kaynakları kontrol etmek ve Müslüman dünyasını zayıflatmak olduğuna inanmaktadır (Kull, 2007: 11).

Obama döneminde imzalanan KOEP’ye ilişkin olarak farklı zamanlarda yapılan kamuoyu araştırmaları ise farklı sonuçları ortaya çıkarmıştır. Pew Araştırma Merkezi’nin kamuoyu araştırmaları sonuçları (“Pew Research Center”, 2015) anlaşmanın imzalandığı tarih olan Temmuz 2015’te nükleer anlaşmaya destek verenlerin oranını %33, anlaşmayı onaylamayanların oranını % 45 olarak saptamıştır. Eylül 2015’te yapılan araştırmada ise nükleer anlaşmayı destekleyenlerin oranı %33’ten %21’e düşerken desteklemeyenlerin oranı %45’ten %49’a yükselerek yaklaşık olarak sabit kalmıştır. Öte yandan Eylül ayında yetişkinler arasında yapılan son araştırmada KOEP ile ilgili tartışmaların kamuoyunda geniş çaplı bir yankı uyandırmadığı ortaya konmuştur. Nükleer anlaşmayı “çok az duyduğunu” söyleyen oran Temmuz’da %79 iken bu oran yeni ankette % 69’a düşmüştür.

Trump'ın nükleer anlaşmadan çekildiğini açıkladığı tarih olan Mayıs 2018'de yapılan bir anket çalışmasında ("Pew Research Center", 2018), ankete katılanların %40'ı Trump'ın nükleer anlaşmadan çekilmesini onaylamadıklarını göstermiştir. Ankete katılanların %32'sinin ise anlaşmadan çekilme yönünde Trump'ı desteklediği ancak Trump'ın sorunu ele alması konusunda şüpheli oldukları tespit edilmiştir. 2019 yılında yapılan başka bir kamuoyu araştırmasında (Russenolla, 2020) ise Amerikan kamuoyunun İran'ın nükleer silahsızlanması amacıyla askerî güç kullanılması olasılığı konusunda aceleci davranılmasını onaylamadıklarını, ankete katılanların %65'inin İran'a karşı askerî güç kullanımı konusunda aceleci davranılmasından kaygı duyduklarını, %60'ının ise diplomatik seçeneğin öncelikli olarak kullanılmasından yana olduklarını ortaya konmuştur.

İran Devrim Muhafızları lideri Kasım Süleymani'nin Trump'ın emriyle öldürülmesi olayı sonrasında yapılan bir ankette ise kamuoyu, Trump'ın başkanlığı döneminde geçmişteki yönetimlere göre İran ile savaşa daha yakın olduklarını düşündüklerini (Russenolla, 2020) bir başka ankette ise %44 oranında Trump'ın bu adımının ABD halkını daha az güvenli hale getirdiğini ifade etmişlerdir ("Pew Research Center", 2020).

3.4.5. Uluslararası Destek

Obama yönetimi döneminde imzalanarak uygulamaya geçirilen KOEP, Orta Doğu'da Amerikan müttefikleri tarafından sert bir şekilde eleştirilerek imzalanmasına karşı çıkmış bir anlaşmadır. ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiklerinden olan İsrail, KOEP karşıtı bu devletlerin başında gelmektedir. İsrail'in yanı sıra Suudi Arabistan ve Basra Körfezi'nde yer alan diğer bazı Arap devletleri ABD'nin KOEP'yi imzalama kararına karşı çıkan ve bu karşıtlık üzerinden ortak tutum benimseyen devletlerdir (Tabatabai, 2017: 2). Bu anlamda Trump yönetiminin İsrail ve Suudi Arabistan açısından ortak tehdit olarak görülen İran'a karşı politikası iki ülkeyi İran tehdidinde birleştirerek (Rakipoğlu ve Kurt, 2019: 125-126) Trump'ın KOEP'dan çekilme kararını desteklemelerini sağlamıştır.

İsrail

İran'ın nükleer faaliyetleri, İsrailli karar alıcıları on yıllardır endişeye sevk eden bir durumdur. Bu ülkenin nükleer faaliyetlerinin yanı sıra bölgede özellikle Lübnan, Suriye ve Irak'ta artan siyasi ve askerî etkisi İsrailliler açısından diğer bir ciddi endişe olarak algılanmaktadır. Başkan Trump'ın KOEP'den çekilme kararı ile İsrail endişeleri, bir nevi sona ermiştir. Bu nedenle birçok İsraillinin İran İslam Cumhuriyeti'nin çöküşüne yol açacağını umduğu Trump yönetiminin “maksimum baskı” politikası İsrail tarafından desteklenmiştir (Kaye ve Efron, 2020: 8). İsrail'in İran'ın nükleer programına yönelik endişesinin kaynağını güvenlik kaygıları üzerinden şekillenen tehdit algılamaları oluşturur. İran'ın nükleer bir silaha ulaşması İsrail tarafından algılanan ciddi bir güvenlik sorunudur. Bu durumun nedeni İsrail'in karşılaştığı sorunları güvenliğe ilişkin bir bakış açısıyla ele alan “güvenlik devleti” kimliğinden ileri gelmektedir. Karşılaşılan tehditlerin yok edilmesi anlayışı ile hareket etmesini sağlayan İsrail'in bu kimliği İran'a karşı (Kibaroglu, 2013: 4-5) Trump yönetiminin nükleer anlaşmadan çekilme kararını desteklemesini sağlamıştır.

İsrail'in Trump KOEP'den çekilme kararı üzerindeki etkisinin sebepleri ise ayrıca ele alınması gereken bir konudur. Bu sebeplerden ilkinin İran ile yapılan nükleer anlaşmayı “çarpıcı bir tarihi hata” olarak niteleyen İsrail başbakanı Binyamin Netanyahu'nun ABD üzerindeki baskısı olduğu söylenebilir (Kaye ve Efron, 2020: 10). Netanyahu yönetimindeki İsrail; İran'ın İsrail'i yok etme çağrılarını, bölgede terörist gruplara verdiği desteği ve Suriye'de artan askerî faaliyetlerini gerekçe göstererek İran'ı en büyük düşman olarak görmektedir. Bu nedenle Obama yönetimi sırasında nükleer anlaşmaya giden müzakereler sürecinden itibaren varılacak bir anlaşmaya sert bir şekilde karşı çıkmıştır. İran ile anlaşmaya varılması ile ilgili Netanyahu, KOEP'nin İran'ın nükleer silah yeteneğini kazanmasını engellemeyeceğini defalarca kez tekrar etmiştir (Fulbright, 2021).

Netanyahu açısından KOEP'den çekilme kararı olumlu bir karar olduğu görülmektedir. Zira Netanyahu, anlaşmadan çekilme kararının hemen öncesinde yaptığı bir sunumda Tahran'ın nükleer programı konusunda “yalan söylediğini” ortaya koyduğu belgeler ile kanıtladığını açıklamıştır. İsrail gizli servisi tarafından Tahran'da ele geçirilen

belgelerde İran'ın nükleer silah denemeleri yapmayı planladığını belirten Netanyahu ("BBC News Türkçe", 2018b), KOEP'nin iptal edilmemesi halinde İran'ın kısa süre içinde nükleer bir cephaneliğe ulaşacağını altını çizmiştir (Fulbright, 2021). Netanyahu'nun İran'ın nükleer faaliyetleri ilgili ortaya koyduğu iddiaların Trump'ın KOEP'den çekilme kararı açıklamasında doğrulandığı görülmektedir. Başkan Trump İsrail gizli servisi Mossad'ın ele geçirdiği belgelere dikkat çekerek bu belgelerin "kesin olarak" İran'ın nükleer silah elde etme çabalarını gösterdiğini belirterek Netanyahu ile paralel bir çizgide durmuştur. Öte yandan Trump'ın KOEP kararı üzerinde İsrail'in sorumlu olduğunu belirten Netanyahu, İsrail'in Trump'ı ikna etmesiyle övünen açıklamalarda bulunmuştur (Fulbright, 2021).

İsrail'in Trump üzerindeki etkisinin ikinci bir sebebi olarak mevcut tüm çıkar grupları arasında ABD dış politikasına önemli ölçüde etkide bulunan yerel çıkar grubu olan İsrail lobisi AIPAC'in faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. AIPAC, İran'a karşı lobi faaliyetleri yürütmek üzere yaklaşık 20 yıldan fazla bir süredir çalışmaktadır (Perwita ve Razak, 2020: 24). Bu anlamda İsrail lobisi AIPAC'in Trump döneminde ABD dış politikasını etkilemek üzere İran'a karşı yürüttüğü lobi faaliyetlerinin incelenmesi gerekmektedir. AIPAC, ABD dış politikasında İsrail yanlısı bir dış politika anlayışının benimsenmesini sağlamak amacıyla Amerikan Yahudileri tarafından kurulan örgütler dizisinin en güçlü olanı ve en çok bilinenidir. Harvard ve Chicago Üniversitesi akademisyenlerinden olan Mearshemier ve Walt'ın İsrail yanlısı bir lobi olarak tanımladığı AIPAC, ABD'nin İsrail'e sağladığı desteğinin arkasında yatan en önemli etkidir. ABD'nin İsrail'e desteğini sağlamak amacıyla yönetim ve parlamento üzerinde baskı unsuru oluşturmasının yanı sıra kamusal söylemi İsrail lehine dönüştürmeye çalışmaktadır (Waltz ve Mearshemier, 2006: 29-48).

KOEP'nin yapısı nedeniyle anlaşmaya karşı olan İsrail yanlısı lobi, Trump döneminde ABD'nin anlaşmayı sona erdirmesi için Kongre'nin İran'a karşı ekonomik yaptırımlar uygulayarak mücadele etme kararını engellemek ya da Trump'ı anlaşmadan çekilmeye ikna etmek üzere iki alternatif yol üzerinden etki gücünü kullanmıştır. Bu amacına uygun olarak parasal ve parasal olmayan yöntemler aracılığıyla KOEP'ye karşı

mücadele etmiştir (Cutter, 2019: 31). İsrail yanlısı lobinin ABD'nin KOEP'den çekilmesini sağlamaya dönük lobicilik faaliyetlerinin detaylandırılmasında fayda görülmektedir.

Dış politika konularında İsrail'in aleyhine sonuçlar doğurabilecek konularda karşıt görüş bildiren parlamenterlere karşı parasal bir yöntem olmayan siyasi nüfuzunu kullanmıştır. Özellikle kendisini (Cutter, 2019: 32) ve Trump'ın İran nükleer politikasını eleştiren Meclis Dış İlişkiler Komitesi üyesi Ilhan Omar'a karşı (Grayer, 2021) komitedeki görevine son verilmesi amacıyla Trump'a baskı uygulamaları (Kenasar, 2019) siyasi etki güçlerine bir gösterge olmuştur. Kamuoyunu KOEP karşıtlığı konusunda etkilemek üzere 40 milyon dolarlık bir bütçeyle KOEP aleyhinde 23 eyalette reklam kampanyaları düzenlemesinin yanı sıra parasal gücü ile yasama üzerinde özellikle dış ilişkiler komitelerini hedef alarak her iki meclisin dış ilişkiler komitelerinin belirli üye ya da başkanlarına KOEP karşıtlığı üzerinden finansman sağlamıştır. Kongre'de KOEP aleyhinde sunulan yasa tasarıları, İsrail yanlısı lobiden önemli miktarlarda fon alan AIPAC'ye yakın kimselerden gelmiştir. Cumhuriyetçi senatörler Mark Kirk, Bob Corker ve Peter Roskam bu kişilerden birileridir (Cutter, 2019: 33-41).

AIPAC'in önemli milyarder yatırımcı üyelerinden Robert Mercer ve Sheldon Adelson'ın Trump'ın seçim kampanyasına sağladıkları bağışın etkisinin Trump'ın ikna edilmesinde belirleyici olduğu görülmektedir. Trump'ın kampanyasına ve Cumhuriyetçi adaylara sağlanan bağışın çoğu KOEP karşıtı İsrail yanlısı lobi üyelerinden gelmiştir. Bu durumun etkisiyle Trump, dış politika kararlarında özellikle İsrail'in önemli bir destekçisi olan ve İran'ın nükleer programına karşı oldukça sert olan Adelson'ın etkisinde kalmıştır. Adelson etkisi Trump'ın İran konusunda sertlik yanlısı tutumuyla öne çıkan Bolton'ı ulusal güvenlik danışmanı olarak ataması da dâhil olmak üzere KOEP'den çekilme kararının alınmasında belirgin olmuştur. Başkan Trump'ın KOEP'den çekileceğini açıklamasından sadece bir gün sonra yapılan Trump-Adelson özel görüşmesi önemli bir gösterge olmuştur (Cutter, 2019: 41-46).

Trump'ın İran politikasında İsrail'in önemli bir etken olmasının üçüncü bir nedeni ABD'nin kendisinden kaynaklanmaktadır. ABD dış politikası, İsrail'in güvenliğinin

korunmasının Orta Doğu'daki çıkarları açısından elzem olduğu yönünde bir politika yürütmektedir. Trump yönetimi döneminde buna bir de İran karşıtı olan Suudi Arabistan ve bazı Körfez ülkelerini içine alan ülkelerin sıkı bir şekilde desteklenmesi yaklaşımının benimsemesi dâhil olmuştur. Trump'ın İsrail, Suudi Arabistan ve BAE liderliğindeki bir bloğu İran'a karşı birleştirdiği ve İran'ı kontrol altına almaya ve statükoyu sürdürmeye çalıştığı görülmektedir (Thompson, 2018: 1-4). Bu bağlamda ABD'nin yıllar içinde Orta Doğu'ya olan ilgisinin kaynağını esas olarak vurgulayan durum kendi çıkarlarını korumak amacıyla İsrail'i koruma taahhüdüdür. İran'ın nükleer silaha sahip olmasına izin vermek en önemli müttefiki olan İsrail için büyük bir güvenlik endişesi oluşturmaktadır (Perwita ve Razak, 2020: 26). Dolayısıyla Trump döneminde İsrail'in güvenlik çıkarlarını korumak için ABD'nin İran'a yönelik dış politikasını kullanmak ön plana çıkan bir durum olmuştur.

Trump'ın İran nükleer politikasında İsrail'in önemli bir etken olmasının dördüncü ve son nedeni ise kişisel nitelikleri ile ilgilidir. Başkan Trump kişiliği itibarıyla koyu bir İsrail destekçisi olma yaklaşımına sahiptir. Bu durum İsrail'i yakın bir müttefik olarak gören önceki yönetimlerin standartlarına göre bile aşırı kabul edilebilecek bir şekilde bu ülkeyi desteklemesini sağlamıştır. Trump, Netenyahu'nun "tarihi bir hata" olarak nitelendirdiği KOEP'den çekilmesinin yanı sıra ABD Büyükelçiliği'ni Tel Aviv'den Kudüs'e taşımıştır. Ayrıca Filistin'in Washington'daki temsilciliğini kapatmıştır. Trump'ın bu dış politika kararları, İsrailliler tarafından onlarca yıldır gerçekleştirilmeye çalışılan kararlardır. Bu durum kişiliği ile bağlantılı olacak bir şekilde İsrail'e sorgusuz sualsiz desteğin bir inanç konusu olduğu muhafazakâr siyasi kültürün bir ürünü olmasıyla ilgilidir. Nitekim dış politikada İsrail'e verilen önem Evanjelik Hristiyanların İsrail ile ilgili endişelerine öncelik vermesi anlamına gelmiştir. (Thompson, 2018: 3-4).

Suudi Arabistan

Suudi Arabistan tıpkı İsrail gibi Obama yönetimi döneminde İran ile nükleer alanda bir uzlaşmaya varılmasına karşı çıkmıştır. Bu anlamda ABD başkanlık seçimlerini Trump'ın kazanması Suudi Arabistan'ın lehine bir gelişme olacağının sinyalini vermiştir. Trump'ın başkanlığı ile Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında İran'ın bölgedeki tüm

sorunlardan tek başına sorumlu olduğu ve İran’a karşı bir Suudi görüşü olan “İran’ın durdurulması” gerektiğini belirten açıklamaları ABD’nin İran politikasında Suudilerin lehine bir değişimin sinyaline katkıda bulunmuştur (Marcus, 2020).

Suudi Arabistan’ın bölgede İran karşıtlığının kökeni İran devrimine kadar uzanmakla birlikte ortak tehdit algıları üzerine kurulu geleneksel İran-Suudi rekabeti Arap Baharı ile yeni bir boyut kazanmıştır. Arap Baharı sürecinde Suudi Arabistan’ın İran’ın bölgedeki halk ayaklanmalarını desteklediği yönündeki suçlamaları (Ahmadian, 2018: 133-137) iki ülke arasında bölgesel güç mücadelesinde geleneksel rekabeti derinleştirmiştir. Arap ayaklanmalarının bölgede kalıcı tehditler oluşturmaya başladığı düşüncesinden hareketle İran’a karşı benzer kaygıları güden Suudi Arabistan ve İsrail, İran tehdidinde birleşmiştir. İran tehdidine karşı iki ülke özellikle KOEP’nin imzalanmasına ilişkin benzer reaksiyonlar göstermiştir. Trump dönemi ile ABD’nin KOEP’den çekilme kararı İran tehdidine karşı (Rakipoğlu ve Kurt, 2019: 111-113) Suudilerin lehine bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır.

Suudi Arabistan açısından Obama yönetiminin sorumluluğu müttefikler üzerine yüklemeye dayalı olan politikası ile örselenen geleneksel müttefik ilişkileri Trump yönetiminin Suudilerin güvenlik kaygılarına yanıt niteliğinde olan İran politikası ile geleneksel kodlara dönüşü temsil etmiştir. Bu nedenle (Rakipoğlu, 2020) Suudi Arabistan Trump’ın KOEP’den çekilme kararını ve askıya alınan ekonomik yaptırımların yeniden uygulamaya geçirilmesini güçlü bir şekilde desteklemiştir (“Anadolu Ajansı”, 2018). Suudi Arabistan’ın bu tutumu yaptırımlar aracılığıyla bölgede artan İran tehdidinin kırılması ve özellikle İran petrollerini hedef alan yaptırımların Suudi Arabistan’a ekonomik olarak sağlayacağı fayda ile ilgilidir (İnat ve Duran, 2019: 128-130).

SONUÇ

ABD'nin İran'a yönelik geleneksel dış politika anlayışı, yönetimde Demokrat veya Cumhuriyetçi bir başkan bulunması fark etmeksizin, ikili ilişkilerin doğasını köklü bir şekilde değiştiren 1979 İran İslam devriminden bu yana İran'ın terörizmi desteklediği ve Orta Doğu'da istikrarsızlaştırıcı faaliyetlerde bulunduğu anlayışı üzerine kuruludur. İran'a yönelik benimsenen bu ortak anlayış ABD desteği ile başlayan ve süreç içerisinde nükleer bir krize dönüşen İran'ın nükleer programı ile yeni bir boyut kazanarak tehdidin niteliğini daha geniş bir alana taşımıştır. Bu tarihin ardından tüm ABD yönetimleri nükleer bir tehdit olarak algılanan İran'ın nükleer alandaki hedeflerine karşı koymaya ve bölgesel davranışlarını değiştirmeyi amaçlayan politikalar uygulamıştır.

İran tehdidinin önlenmesi konusunda birleşen ABD yönetimlerinin bu ülkeye yönelik dış politikaları tutarsız gibi görünmesine karşın büyük ölçüde sürekliliğe işaret etmektedir. Birbirini izleyen yönetimlerin uyguladığı politikalarının dış politikada sürekliliğe işaret eden ilk noktası, İran'ın nükleer silah elde etme isteği ve terörizme destek vererek nükleer politikasını bir silah gibi kullanmasına ilişkin tutumundan kaynaklanan nükleer bir tehdit olarak algılamalarından ileri gelir. Bu ülkeden algılanan nükleer tehdidin engellenmesine ilişkin yürütülen dış politika, sürekliliğe işaret eden ikinci bir noktadır. Bu noktada İran'ı nükleer silah hedefinden alıkoymanın bir yolu olarak tek taraflı ekonomik yaptırımlar, diplomatik angajman ve uluslararası işbirliği üzerine inşa edilen “havuç ve sopa” politikası tüm yönetimler tarafından uygulanan bir politikadır.

Trump yönetiminin nükleer alanda İran'a yönelik dış politikasını “değişim ve süreklilik” çerçevesinde incelendiği bu tez çalışmasında İran'ın nükleer faaliyetlerinin engellenmesine dönük olarak uygulanan geleneksel dış politika anlayışının “süreklilik” gösterdiği sonucuna varılmaktadır. Trump yönetiminin İran politikasının dış politikada sürekliliğe işaret eden ilk noktası, algılanan tehdidin niteliği ile ilgilidir. Zira yeni yönetim döneminde İran önceki başkan döneminde nükleer faaliyetlerinin sınırlandırılması amacıyla imzalanan KOEP'ye rağmen nükleer bir tehdit olarak algılanmaya devam etmiştir. Trump, henüz kampanya sürecinde oldukça sert eleştiriler getirdiği nükleer

anlaşmaya ilişkin anlaşmanın içerdiği hükümler itibarıyla İran tehdidini önlemede başarısız bir anlaşma olduğu vurgusu yapmıştır.

Trump yönetiminin İran'ın nükleer faaliyetlerine yönelik yaptığı tehdit değerlendirmesi, başkanlık görevinin başlaması ile birlikte, resmî bir ifade bulmuştur. Resmî belgelere dayanarak yapılan incelemelerde İran yönetiminin Amerikan çıkarlarını tehdit eden diktatör ve haydut bir rejim olarak tanımlandığı görülmektedir. İran rejiminin terörizme destek vermesi bağlamında başta Orta Doğu olmak üzere dünyanın her yerinde istikrarsızlığa neden olarak ABD ve müttefiklerine karşı bir tehdit unsuru oluşturduğu vurgusu öne çıkarılmaktadır. Nükleer alanda yapılan tehdit değerlendirmesinde ise sahip olduğu balistik füze programı ile ABD ve müttefiklerinin güvenliğini tehdit edebilecek nükleer silah potansiyelini koruduğuna vurgu yapılmaktadır.

Trump döneminde İran'a yönelik algılanan tehdidin engellenmesine ilişkin yürütülen dış politika anlayışı ise selefleri ile tutarlı olacak bir biçimde dış politikada sürekliliğe işaret eden ikinci bir noktadır. İran tehdidinin engellenmesinde İran'ı özellikle nükleer programı konusunda müzakereye zorlamak amacıyla bu ülke üzerinde artan bir baskı uygulamak şeklinde süreklilik gösteren geleneksel Amerikan dış politikası Trump dönemi İran politikasının ana stratejisi olmuştur. Bu amaca ilişkin olarak Trump, KOEP'nin İran tehdidini önlemede yetersiz bir anlaşma olduğu şeklinde olan tutarlı yaklaşımını sürdürerek mevcut anlaşmanın “kusurlu” olarak gördüğü hükümlerinin “düzeltmesini” ve bu yolla anlaşmanın ABD çıkarlarına uygun hale getirilmesini hedeflemiştir.

Trump yönetimi, İran tehdidinin engellenmesi amacına ilişkin mevcut anlaşmanın yeniden düzenlenmesi gerektiği hedefi çerçevesinde anlaşmanın yeniden düzenlenmemesi hâlinde çekilme kararı alacağını ifade ederek belirtilen amaç çerçevesinde hareket etmiştir. Ancak mevcut anlaşmanın kusurlu yönlerine odaklanan değişiklik taleplerinin anlaşmanın diğer taraflarında bir karşılık bulmaması üzerine kampanya sürecinden itibaren benimsediği tutarlı yaklaşımını sürdürerek KOEP'den çekilme kararı almıştır. İran tehdidini önlemede yetersiz olarak görülen KOEP, Trump'a göre yalnızca nükleer konuları

düzenleyen, İran'ın balistik füze programı ve bölgesel müdahalelerine bağlayıcı sınırlamalar getirmeyen ve sona erme hükmünün bu ülkenin nükleer faaliyetlerine izin veren ve dolayısıyla İran tehdidini önlemede başarısız ve kusurlu bir anlaşmadır.

Nükleer anlaşmadan çekilme kararı ile Trump, İran'ı nükleer silah hedefinden alıkoymanın bir yolu olarak esasen “havuç ve sopa” politikası çerçevesinde maksimum baskı politikası uygulama kararı almıştır. Trump döneminin İran'ın nükleer programına yönelik maksimum baskı politikası, selefleri ile tutarlı olacak bir biçimde İran ile nükleer alanda yeni bir anlaşmaya varma hedefi konusunda dış politikada sürekliliği temsil etmektedir. İran'a karşı siyasi, askerî ve ekonomik temeller üzerine inşa edilerek uygulanması planlanan stratejide esas olarak ağır ekonomik yaptırımlar aracılığıyla sürecin sonunda bu ülkenin ABD'nin istediği koşullarda müzakere masasına oturması hedeflenmiştir. İran'a karşı uygulanacak stratejide temel bileşenin ekonomik yaptırımlar olması ile birlikte müzakere seçeneğini daima gündemde tutma şeklinde özetlenebilecek maksimum baskı politikası, esasen Bush dönemi İran politikasının bir tekrarı niteliğindedir. Dolayısıyla İran'a karşı birinci döneminde Bush yönetimi ile benzer politikaları izleyen Obama dönemi ile de benzerlik gösterir.

Öte yandan İran'ın nükleer hedeflerine karşı koyarak tehdidin önlenmesi amacıyla uygulanan maksimum baskı politikası ile istenilen sonuca ulaşamadığı görülmektedir. Zira İran tehdidini önlemede daha iyi bir anlaşmaya ulaşmak için başvurulmuş ekonomik yaptırımlar İran ekonomisini yıpratarak başarılı olmasına karşın maksimum baskı politikasının diğer bileşenleri ekonomik yaptırımlar kadar başarılı olamamıştır. Ekonomik yaptırımların başarılı olmasına rağmen yapılan tüm baskılar İran'ın Trump'ın istediği şartlarda müzakere masasına oturması için yeterli olmamıştır. Hatta İran sürecin başında yeniden müzakere seçeneğini reddetmekle birlikte anlaşmanın İran ekonomisine sağladığı faydanın devam etmesi koşuluyla ABD dışındaki diğer taraflar ile mevcut anlaşmayı uygulamaya devam etmiş ancak sürecin sonunda KOEP kapsamındaki taahhütlerinden tamamen ayrıldıklarını açıklamıştır. İran'ın bu tutumu başlangıçta askeri bir harekât hedefi öngörülmemesine karşın İran Devrim Muhafızları Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'nin öldürülmesi olayı ile doğrudan ilgilidir.

Trump döneminin nükleer politika bağlamında geliştirdiği dış politika anlayışı, resmî belgelerde yayımlandığı üzere, nükleer terörizmin ABD'nin ve tüm dünyanın güvenliği için tehlike olmaya devam ettiği yönünde ortaya konan anlayış ile ilgilidir. Yasadışı nükleer silah edinmenin öncelikli ulusal güvenlik konusu ilan edildiği Trump döneminde bu ve bu türden silahların saldırgan ve öngörülemeyen devletlerin eline geçmesi ile terörist örgütlerin de bu silahlara ulaşmasının kolaylaşacağı ve tehdidin riskini artıracığı üzerinde durulduğu görülmektedir. Nitekim Trump döneminin nükleer politika bağlamında yürüttüğü dış politika anlayışı çerçevesinde İran politikasının bu kapsamda değerlendirildiği sonucuna varılmaktadır. Bu anlayışı desteklemek üzere, İran'ın yanı sıra nükleer politikasına ilişkin benzer değerlendirmelerin yapıldığı Kuzey Kore'ye ilişkin de maksimum baskı politikasının uygulandığı görülmektedir. Ancak nükleer hedeflerinin önlenmesi konusunda başvuru maksimum baskı politikası, İran üzerinde istenilen sonuca ulaşamaması ile sonuçlanırken Kuzey Kore üzerinde, karşılıklı atılan adımların sonuçları itibarıyla, başarı ile sonuçlanmıştır.

Trump yönetiminin İran'a yönelik dış politikasını “değişim ve süreklilik” çerçevesinde incelendiği bu tez çalışmasında belirtilen süreklilik unsurlarına karşın uygulanan dış politika araçlarının farklılaşması bakımından önceki yönetimlere göre belli alanlarda “değişim”lerin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu değişimin ilki, uluslararası sistemin doğasına ilişkin algılamada farklılığın yansıdığı dış politika söylemleri ile ilgilidir. Dış politikaya ilişkin kampanya sürecini Trump, Amerikan çıkarlarının her alanda gözetileceği ilkesine dayanan ekonomik temeller üzerine inşa ederek “Önce Amerika” vurgusu yapmıştır. Trump'ın bu söylemi esasen Obama'nın kampanya süreci söylemi olan “Önce Diplomasi” söylemine karşı getirilen önemli bir değişimdir. Dış politikada gözlemlenen bu ilk değişim Trump'ın kişilik yapısının uluslararası sistemin doğasını ekonomik temelli algılaması ile doğrudan ilgilidir.

Trump döneminin dış politikada İran'a yönelik getirdiği görülen ikinci değişim, baskın ve sonuç odaklı bir kişilik yapısının yansıdığı politikaları ile ilgilidir. Trump yönetimi için KOEP, İran'ın tutumunda kademeli bir değişim öngörerek bu ülkenin tehdit olarak algılanan eylemlerini uzun vadede çözmek isteyen bir önceki yönetimi yanltan bir

anlaşmadır. Bu noktada İran'a karşı uygulanacak dış politika anlayışında özellikle selefinin anlayışına bir değişim getirmiştir. Trump, İran'ın tutumunda uzun vadeli bir değişim yerine kendi döneminde gerçekleşmesi planlanan hızlı bir değişim görmek istemiştir. Bu bağlamda selefinin gerçekçi ve liberal idealist düşüncesinin aksine dış politikada reaksiyonel davranmıştır. Trump'ın reaksiyonel davranışı Bush dönemi İran politikası ile süreklilik gösterirken Obama döneminin dış politika anlayışına bir değişim getirmiştir.

Trump dönemi ABD'nin İran politikasında görülen üçüncü değişim, İran'a yönelik algılanan tehdidin önlenmesi konusunda başvurulmuş dış politika araçlarının farklılaşması ile ilgilidir. Başkan Trump, İran'ın nükleer faaliyetlerini sınırlamak amacıyla bir anlaşmaya ulaşmayı hedefleyen seleflerinin aksine bu ülkenin nükleer faaliyetlerini sınırlayan KOEP'ye karşıtlık üzerinden bir politik anlayış benimsemiştir. Baskın ve sonuç odaklı bir kişilik yapısının etkisiyle anlaşmadan çekilme kararı alması, dış politikada seleflerinin anlayışına bir değişim getirdiğine işaret etmektedir. Tahran yönetimi ile daha iyi bir anlaşmaya ulaşmak amacıyla ekonomik yaptırımları önceleyen maksimum baskı politikası, esasen selefinin ikinci döneminin diplomasiyi önceleyen anlayışı ile farklılaşmaktadır. Bu bağlamda maksimum baskı politikası ile “sopayı” öne çıkaran Trump diplomasi vurgusu ile “havuçları” öne çıkaran Obama yönetimine bir değişim getirmiştir.

Trump yönetiminin İran politikasının dış politikada değişime işaret eden dördüncü noktası, İran'ın NPT antlaşmasından doğan zenginleştirme faaliyetlerine ilişkin sıfır zenginleştirme politikasına dönüşü ile ilgilidir. Maksimum baskı politikası çerçevesinde, İran ile yeni bir antlaşma hedefine ilişkin öne sürülen 12 maddelik koşuldan anlaşılacağı üzere, İran'ın mevcut ve önceki nükleer faaliyetlerinin kalıcı olarak durdurulması talep edilmiştir. Bu durum KOEP antlaşması ile belirli oranda kabul edilen zenginleştirme faaliyetlerinin sona erdirilerek sıfır zenginleştirme politikasına dönüşü göstermektedir. İran'ın gizli nükleer faaliyetlerinin açığa çıktığı tarihten itibaren Bush yönetimi tarafından uygulanan sıfır zenginleştirme politikası esasen Obama yönetimi ile KOEP'ye varılması ile bir değişim göstermiştir. Bu bağlamda Trump yönetiminin zenginleştirme faaliyetlerine ilişkin uyguladığı politika selefine göre bir değişim sunmuştur.

Trump döneminin dış politikada İran'a yönelik getirdiği görülen beşinci değişim, dış politikada kullanılan dilin niteliği ile ilgilidir. Dış politikada Trump, genel olarak savaşı körükleyen tehditkâr bir dil kullanmıştır. İran'a yönelik kullanılan dış politika dili bu durumun göze çarpan bir örneğidir. Zira Trump İran'ın mevcut yönetimini kasteden açıklamalarında “İran İslam Cumhuriyeti” yerine yalnızca “rejim” ya da “İran rejimi” ifadesini kullanmıştır. İran yönetimine karşı kullanılan bu dilin yanı sıra yönetimi terörist rejim olmak ile suçlamıştır. Trump'ın İran'a yönelik benimsediği dış politika dilinin İran'ı “şer eksenli” olarak tanımlayan Bush'un diline benzerlik göstermesine karşın mevcut rejimi muhatap aldığını gösteren Obama'nın diline bir değişim getirmektedir.

Trump'ın başkanlığında ABD'nin İran politikasında görülen altıncı değişim, ABD'nin geleneksel ittifak ilişkilerinin korunması konusunda özensiz bir tutum içinde olduğunu gösteren tutum ile ilgilidir. Trump yönetiminin KOEP'den çekilme kararı bu durumu desteklemektedir. Zira KOEP, ABD'nin geleneksel müttefikleri olarak görülen AB'li devletlerin girişimleri ile oldukça uzun süren bir müzakere sürecinin ardından imzalanmış bir anlaşmadır. Bu bağlamda Trump, anlaşmayı yeniden müzakere etme çabasına girerek ve nihayetinde anlaşmadan çekilme kararı alarak geleneksel müttefiklerinin yürüttüğü uzun süreli çabayı önemsememiştir. Trump'ın bu tutumu nükleer İran tehdidini önleme konusunda müttefik devletler ile işbirliği içinde olan seleflerinin yürüttüğü diplomatik çabadan ayrılmaktadır. Dış politikada seleflerine karşı bir değişim getiren bu anlayış, stratejik ortakların endişelerini önemseyen Kongre'nin KOEP'den çekilme kararına karşı muhalefetine neden olmuştur.

Trump'ın başkanlığında yönetilen dış politikada İran konusunda değişime işaret eden yedinci nokta, kendisinden önceki yönetimleri suçlayan tutumundan ileri gelir. Trump'ın kişilik yapısında yer alan başarı potansiyeline olan sarsılmaz inancı, önceki yönetimleri suçlamasına ve kendisinden önceki dönemlerde imzalanan uluslararası antlaşmaları ortadan kaldırma eğilimini beraberinde getirmiştir. İş dünyasından geldiği ve bu nedenle anlaşma yapmayı “iyi bildiğini” ifade eden tutumuyla birleşen bu anlayış özellikle Obama yönetimi döneminde uygulamaya konulan politikaların değiştirilmesinde

kendini göstermiştir. Dış politikada iklimden ticarete geniş bir alanı kapsayan uluslararası işbirliği ilişkilerine yansıyan bu tutum, bu çalışma açısından, KOEP ile görünür olmuştur.

Trump dönemi dış politikada görülen sekizinci değişim, Trump'ın iş dünyasından gelen kimliğinin doğrudan etkilerinin olduğu gözlemlenen durumlar ile ilgilidir. Başkan Trump'ın iş insanı kimliği yani politika deneyiminden yoksun oluşu ülkesini büyük bir şirketin yöneticisi gibi yönetme durumunu beraberinde getirmiştir. İş insanı kimliği özellikle ABD çıkarlarını öncelikle vurgusu üzerinden yaptığı kazançlı görülmeyen uluslararası anlaşmaları tartışmaya açması üzerinde etkili olmuştur. Başkan Trump'ın iş insanı kimliği yerleşik devlet düzeninin geleneklerine karşı umursamaz bir tavır içinde hareket etmesi, karar alma sürecini bireyselleştirmesinin yanı sıra kararlarını yerine getirmekten sorumlu atamalarda kişisel sadakati incelemesi üzerinde de etkili olarak dış politika kararlarını oluştururken daha fazla inisiyatif almasını sağlamıştır.

Trump yönetiminin İran politikasının dış politikada değişimi gösterdiği dokuzuncu ve son noktası ise dış politikada İsrail ile olan ilişkiye verilen önemin büyüklüğünde görülmektedir. Trump'ın koyu bir İsrail destekçisi olması İsrail'i yakın bir müttefik olarak gören önceki yönetimlerin standartlarına göre bile aşırı kabul edilebilecek bir şekilde İsrail'i desteklemesini sağlamıştır. Bu bağlamda Trump, KOEP'den çekilme kararı alarak, kararını duyurduğu açıklamada, İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl amaçlarla yürütülmediğini ortaya koymak adına Netanyahu'nun yayımladığı istihbarat belgelerini kesin kanıt olarak sunmuştur. Netanyahu'nun "tarihi bir hata" olarak nitelendirdiği anlaşmadan çekilmesinin yanı sıra ABD Büyükelçiliği'ni Tel Aviv'den Kudüs'e taşımıştır. Ayrıca Filistin'in Washington'da bulunan temsilciliğini kapatmıştır. Trump'ın dış politikada İsrail lehine yürüttüğü bu politikalar İsrail'in onlarca yıldır gerçekleştirmeye çalıştığı politikalar.

Trump yönetiminin İran'a yönelik nükleer politikasını değişim ve süreklilik çerçevesinde inceleyen bu tez çalışması değişim ve sürekliliğe neden olan unsurların tespitine ilişkin olarak dış politika analizinde karar alma yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Karar alma yaklaşımının bir gereği olarak incelenen psikolojik, içsel ve

dışsal unsurların bazılarının Trump'ın İran'ın nükleer programına yönelik politikası üzerinde doğrudan etkili olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Trump'ın kişilik yapısına ilişkin öne çıkan unsurların dış politikayı şekillendiren ana unsurlardan ilkinin oluşturduğu görülmektedir.

Trump'ın kişilik unsurlarının tespitine ilişkin başvuru politik psikolojiden elde edilen veriler çerçevesinde iş dünyasından geldiği vurgusu ile ekonomik temelli düşünce yapısı, uluslararası antlaşmalara ilişkin bir tür kâr-zarar hesabı yapması üzerinde etkili olmuştur. Kişilik yapısına ilişkin tespit edilen bu özelliğinin etkisiyle Trump KOEP'yi ABD'nin ekonomik olarak kaybeden tarafta olduğunu gösteren bir anlaşma olarak görmüştür. Kendi liderlik yeteneğine olan inancının önceden yürürlüğe girmiş olan çok taraflı antlaşmaları ortadan kaldırma eğilimi ile Trump, nükleer anlaşmanın kendi döneminde yeniden müzakere edilerek daha iyi sonuçların alınacağından hareketle anlaşmadan çekilme kararı almıştır. Trump, sonuç odaklı kişilik yapısının etkisiyle de maksimum baskı politikası uygulama kararı alarak İran'a karşı ne kadar çok baskı uygularsa o kadar çok müzakere masasına getirebileceğine olan inancı üzerinden hareket etmiştir.

Trump'ın kişilik yapısına ilişkin öne çıkarılan belirtilen unsurların yanı sıra İran yönetimine karşı olumlu bir imaja sahip olmadığı, düşman imajı ile algılandığı ve nükleer faaliyetlerinin UAEA tarafından doğrulanıyor olmasına rağmen esasen bu ülkeye karşı taşıdığı inanç gereği güvenilmez bir ülke olarak algılandığı görülmektedir. Bununla birlikte dış politikada İran tehdidini bir bütün olarak gören Cumhuriyetçi görüş ile uyuşmasına rağmen KOEP'den çekilme kararı partisinin yaklaşık yarısı tarafından desteklenmemiştir. Cumhuriyetçi Parti'nin dış politikaya ilişkin yaptığı dinsel vurgu ise Trump tarafından benimsenerek dış politikada İsrail'e verilen öneme yansımıştır. Dış politikada İsrail yanlısı bir tutuma neden olan bu durum Evanjelist Hristiyanların endişelerine öncelik vermesi anlamına gelmiştir.

Karar alma yaklaşımı çerçevesinde başvuru içsel unsurlardan biri olan bürokratik kurumların liderlerinin yani profesyonel ekibin başkanın kararlarını etkileme

konusunda öne çıkan ikinci bir unsur olduğu görülmektedir. Bu anlamda Trump'ın anlaşmadan çekilme kararını etkilemesi bağlamında İran karşıtlığı ile tanınan iki isim öne çıkmıştır. Bunlar, Dışişleri Bakanı Mike Pompeo ve Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton'dır. Pompeo ve Bolton, her ikisi de, sert bir Cumhuriyetçi olan dış politika şahinleri ve koyu bir İran rejimi karşıtıdır. İran'a yönelik uygulanan politikada başkan ile belirli oranda uyumlu bir şekilde çalışmış olan bu kişilerin yanı sıra Trump dönemi sık görev değişikliği ile tamamlanan bir dönemdir. Başkan Trump'ın kararlarına bağlılık şartı arayarak kişisel sadakat konusuna önem vermesi bu sık görev değişiminin ana nedenidir.

Karar alma yaklaşımı çerçevesinde bürokratik kurumların yanı sıra içsel bir unsur olarak incelenen Kongre'nin başkanın anlaşmadan çekilme kararını desteklemediği, muhalif bir tavır sergilediği, uluslararası bir anlaşmadan çıkışı ABD'nin Avrupalı stratejik ortakları tarafından izole edilmesine neden olabileceği ve uluslararası anlaşmalara bağlılık sorunu yaratabileceği endişesi üzerinden değerlendirdikleri görülmektedir. İçsel bir unsur olarak başvurulmuş kamuoyunun büyük çoğunluğunun İran ile ilgili olumsuz görüşlere sahip olmasına karşın KOEP ile ilgili tartışmaların kamuoyunda geniş çaplı bir yankı uyandırmadığı ve anlaşmadan çekilme kararının kamuoyunda geniş tabanlarda desteklenmediği (% 40) görülmektedir.

Trump yönetiminin İran'a yönelik dış politikasının değişim ve süreklilik gösteren yönlerini etkileyen unsurlarının tespiti noktasında karar alma yaklaşımı çerçevesinde dışsal bir unsur olarak başvurulmuş uluslararası destek, başkanın kararı üzerinde etkili olan üçüncü bir unsurdur. Bu noktada özellikle başından beri İran ile nükleer alanda bir anlaşma yapılmasına karşı çıkan İsrail'in öne çıktığı görülmektedir. İsrail, İran'ın nükleer faaliyetlerini güvenlik üzerinden değerlendiren ve bu ülkenin nükleer bir silaha ulaşmasını ciddi güvenlik sorunu olarak gören bir devlet olarak güvenlik endişelerini sona erdiren Trump'ın nükleer anlaşmadan çekilme kararını desteklemiştir. Bu bağlamda Netanyahu'nun Trump üzerinde baskı kurduğu görülürken bu durum Netanyahu'nun açıklamaları ile desteklenmiştir. Trump üzerinde Netanyahu baskısının yanı sıra İsrail yanlısı lobi AIPAC'in parasal ve parasal olmayan yöntemler ile yürüttüğü lobi faaliyetlerinin etkili olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdul'atı, A. (2018). "Institutional Interactions of the Trump Administration and its Foreign Policy on Iran". *Journal for Iranian Studies*, 0 (6), s.115-126.
- Abramson, A. (2016, 19 Temmuz). *Michael Flynn: Everything You Need to Know*. ABC News. Erişim: <https://abcnews.go.com/Politics/michael-flynn/story?id=40443952>
- Ahmadian, H. (2018). "Iran and Saudi Arabia in the Age of Trump". *Survival Global Politics and Strategy*, 60 (2), s.133-150, <https://doi.org/10.1080/00396338.2018.1448579>
- Akkaya, D. (2020). "Uluslararası Anlaşmalarda Hukuken Bağlanma Kastının Tespiti: Kapsamlı Ortak Eylem Planı Özelinde Bir İnceleme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75 (3), s.1145-1170, <https://doi.org/10.33630/ausbf.769332>.
- Alakuş, İ. ve Eylemer, S. (2015). "İnşacılık Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin İran Nükleer Krizine Yaklaşımı". *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 11 (42), s.133-170.
- Alan, G. (2019, 01 Şubat). *AB'nin İran ile ticaret yapmak için kurduğu INSTEX mekanizması nedir? Sağlayacağı kolaylıklar neler?* Euronews. Erişim: <https://tr.euronews.com/2019/01/31/ab-iran-ile-ticaret-yapmak-icin-kurdugu-instex-mekanizmasi-nedir-saglayacagi-kolayliklar>
- Albarasneh, A. S. ve Khatib, D. K. (2019). "The US Policy of Containing Iran- from Obama to Trump 2009-2018". *Global Affairs*, 5 (4-5) s.1-19. <https://doi.org/10.1080/23340460.2019.1701951>
- Albayrakoglu, E. P. (2011). "ABD-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkilerinde İran Faktörü". *Uluslararası İlişkiler*, 8 (31). s.95-116.
- Alcaro, R. (2018). *Europe and Iran's Nuclear Crisis: Lead Groups and EU Foreign Policy Making*. Palgrave MacMillan, ISBN 978-3-319-74298-4.
- Alden, C. ve Aran, A. (2017). *Foreign Policy Analysis: New Approaches*. Routledge, New York.

- Allahverdi, S. (2019, 20 Haziran). *Amacımız, İran ile Kapsamlı Müzakere Sağlamak*. Anadolu Ajansı. Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/amacimiz-iran-ile-kapsamli-muzakere-saglamak/1510459>
- “Amerika’nın Sesi” (2018, 06 Kasım). *İran Nükleer Santrifüjlere Uranyum Aktarımına Başlıyor*. Erişim: <https://www.amerikaninsesi.com/a/i%CC%87ran-n%C3%BCkleer-santrif%C3%BCjlere-uranyum-aktar%C4%B1m%C4%B1na-ba%C5%9Fl%C4%B1yor-/5154892.html>
- “Amerika’nın Sesi” (2019, 16 Ağustos). *ABD İran’a Özel Temsilci Atadı*. Erişim: <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-irana-ozel-temsilci-atadi/4531869.html>
- Arı, T. (1997a). *Uluslararası İlişkiler*. Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Arı, T. (1997b). *Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika*. Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*. Alfa Kitapevi, Bursa.
- Arı, T. (2011). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Arı, T. (2014). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi*. Dora Basım-Yayın Dağıtım, Bursa.
- Armbruster, B. (2019, 16 Mayıs). *Is John Bolton the most dangerous man in the world?* The Guardian. Erişim: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/may/16/john-bolton-trump-iran-nuclear-deal-danger>
- “Arms Control Association” (2018, 16 Mayıs). *The P4+1 and Iran Nuclear Deal Alert, May 16, 2018*. Erişim: <https://www.armscontrol.org/blog/2018-05-16/p41-iran-nuclear-deal-alert-may-16-2018>

- “Arms Control Association” (2021). *Timeline of Nuclear Diplomacy With Iran*. Erişim: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-%20of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran>
- Aslan, M. (2018). ABD’nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesinin Ekonomik Sonuçları. İran Araştırmaları Merkezi (IRAM) Analiz, Mayıs 2018, Erişim: https://iramcenter.org/d_hbanaliz/ABDYnin_Nukleer_AnlaYmadan_Cekilmesinin_Ekonomik_SonuclarY.pdf
- Atila, E. (Ed) (2005). M. Fatih Tayfur: *Dış Politika*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Aydın, M. (1996). “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım Teori ve Analiz”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), s.71-114.
- Bag, M. (2018, 28 Temmuz). Trump'tan İran'la mücadele için Arap NATO'su planı. Euro News. Erişim: <https://tr.euronews.com/2018/07/28/trump-tan-iran-la-mucadele-icin-arap-natosu-plani>
- Baharçipek, A (2001). “Psychological Environment of Foreign Policy- Making”. *Dış Politika-Foreign Policy Foreign Policy*, Cilt: XXVI, No:1-2, s.81-88.
- Bahgat, G. (2007). *Proliferation of Nuclear Weapons in the Middle East*. University Press of Florida, Gainesville/Florida.
- Başaran, D. (2019, 10 Mayıs). *ABD-İran Hattındaki Soğuk Savaş Sıcak Çatışmaya Dönüşür mü?* Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi. Erişim: <https://www.ankasam.org/abd-iran-hattindaki-soguk-savas-sicak-catismaya-donusur-mu/>
- Bayar, M. (2016). “Kapsamlı Ortak Eylem Planı ve İran’ın Nükleer Programının Geleceği”. *Uluslararası İlişkiler*, 13 (51), s.81-97.
- “BBC News Türkçe” (2017a). *Trump: Kuzey Kore işini Çin çözmezse ABD çözecek*. Erişim : <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39477766>
- “BBC News Türkçe” (2017b). *Füze denemesi: ABD, İran'ı 'resmen uyardı'*. Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38836682>

- “BBC News Türkçe” (2018a). *Profil: McMaster'ı görevden alan Trump'ın yeni Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton*. Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43509960>
- “BBC News Türkçe” (2018b). *İsrail Başbakanı Netanyahu: İran nükleer silah programı ile ilgili yalan söyledi*. Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/43956046>
- “BBC News Türkçe” (2019, 01 Temmuz). *İran'ın zenginleştirilmiş uranyum sınırını aşması ne anlama geliyor?* Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48828185>
- “BBC News Türkçe” (2020a). *Kasım Süleymani suikastı - Trump: İran asla nükleer silaha sahip olamayacak*. Erişim: www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51005714
- “BBC News Türkçe” (2020b). *Trump, Savunma Bakanı Esper'i görevden aldı*. Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54881250>
- “BBC News” (2013, 25 Kasım). *Secret talks set stage for Iran nuclear deal*. Erişim: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-25086236>
- “BBC News” (2018, 26 Nisan). *Mike Pompeo: Trump's loyalist diplomat and ex-spy master*. Erişim: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-38029336>
- “BBC News” (2020, 22 Mart). *HR McMaster: Why did Trump dump national security adviser?* Erişim: <https://www.bbc.com/news/world-europe-39033934>
- Beach, D. (2012). *Analyzing Foreign Policy*. Palgrave MacMillan, New York. Electronic ISBN: 978-1-137-00279-2
- Begley, S. (2016). *Read Donald Trump's Speech to AIPAC*. Time. Erişim: <https://time.com/4267058/donald-trump-aipac-speech-transcript/>
- Behrang, F. (2012). *U.S. Foreign Policy Interests and Iran's Nuclear Program* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. University of Saskatchewan, Department of Political Studies, Saskatoon).
- Bolton, J. (2020). *The Room Where It Happened*. Simon & Schuster, New York. ISBN 978-1-9821-4805-8 (ebook).

- Borger, J. (2019, 17 Mayıs). *John Bolton: the man driving the US towards war ... any war.* The Guardian. Erişim: <https://www.theguardian.com/us-news/2019/may/17/john-bolton-iran-north-korea-venezuela-trump>
- Borger, J. (2020, 17 Kasım). *Fears of foreign policy chaos in Trump's final days fueled by Iran bombing report.* The Guardian. Erişim: <https://www.theguardian.com/us-news/2020/nov/17/trump-iran-bombing-option-report-new-york-times>
- Borger, J. ve Wintour, P. (2018, 06 Kasım). *Trump administration unveils full extent of US sanctions on Iran.* The Guardian. Erişim: <https://www.theguardian.com/world/2018/nov/05/iran-launches-military-drill-response-return-us-sanctions>
- Breuning, M. (2007). *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction.* Palgrave MacMillan, New York.
- Cevheri, S. G. A. (2018). “Donald Trump’ın Seçim Vaatleri ile Siyasetlerinin Popülizm Kapsamında Değerlendirmesi ve Amerikan Dış Politikasına Yansımaları”. İstanbul Kültür University Global Political Trends Center, Policy Brief. No.58. Erişim: <http://www.gpotcenter.org/dosyalar/PB%2058.pdf>
- Congar, K. (2020, 20 Ocak). *İran: Avrupalı ülkeler nükleer anlaşmayı BM’ye götürürse NPT’den çıkarız.* Euro News. Erişim: <https://tr.euronews.com/2020/01/20/iran-avrupal-ulkeler-nukleer-anlasmay-bm-ye-gotururse-npt-den-cikariz>
- Cordesman A. H. (2000). “Iran and Nuclear Weapons”. Center for Strategic and International Studies. Erişim: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/iranbackground032100.pdf
- Cordesman, A. H. ve Al-Rodhan, K. R. (2006). *Iranian Nuclear Weapons? The Uncertain Nature of Iran’s Nuclear Programs.* Center for Strategic and International Studies, Erişim: http://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/060412_iran_uncertainty.pdf
- Cutter, G. (2019). *The Pro-Israel Lobby, The United States, And The Iran Nuclear Deal: The Pro-Israel Lobby’s Influence On U.S. Foreign Policy.* Yüksek Lisans Tezi. University of Oregon Bachelor of Arts in the Department of Political Science,

Erişim:

https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/bitstream/handle/1794/25009/Final_Thesis-Cutter.pdf?isAllowed=y&sequence=1

Çakmak, C., Dinç, C. ve Öztürk, A. (Ed.) (2011). M. Emre Hatipoğlu: *Amerikan Dış Politikasında Kongre'nin Rolü*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

Çakmak, C., Dinç, C. ve Öztürk, A. (Ed) (2011). Ferhat Pirinççi: *Amerikan Dış Politikasında Dinamizm ve Başkanlar: Retorik ve Uygulama*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

Çakmak, H. (Ed) (2007). Sevilay Kahraman: *Karar Alma Yaklaşımları*. Barış Kitapevi: Ankara.

Çelik, Ş. (2020). “Donald Trump Yönetimi Politikalarının Tarihsel Açıdan Değerlendirilmesi: Andrew Jackson Dönemi ile bir Karşılaştırma”. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 29 (2), s.431-457.
<https://doi.org/10.26650/siyasal.2020.29.2.0064>

Çetin, A. (2018). “Pompeo Bağlamında İran Stratejisi”. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM). Erişim: https://tasam.org/Files/Icerik/File/iranibn_pdf_4ac2563e-274c-4aee-88db-717f7f11369c.pdf

Dareini, A. A. (2019). *Trump-Rouhani-Europe: The Cold Season of Diplomacy*. Al Jazeera Centre for Studies Report. Erişim: https://studies.aljazeera.net/sites/default/files/articles/reports/documents/3dba2627a772405a84c30746d6259428_100.pdf

Davari, A. (2020). “U.S.-Iran Relations under Maximum Pressure: A Narrow Path to Negotiations”, Brandeis University, Crown Center for Middle East Studies, No.137. Erişim: <https://www.brandeis.edu/crown/publications/middle-east-briefs/pdfs/101-200/meb137.pdf>

Davenport, K. (2021, Mayıs). *Timeline of Nuclear Diplomacy With Iran*. The Arms Control Association. Erişim: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran>

- Denk, E. (2011). “Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3), s.93-136. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002217
- “Deutsche Welle Türkçe” (2017, 13 Ekim). *Trump Nükleer Anlaşma Kararını Kongre'ye Bıraktı*. Erişim: <https://p.dw.com/p/2loLJ>
- “Deutsche Welle Türkçe” (2018a). *Washington'dan İran'a Yaptırım için Çalışma Grubu*. Erişim: <https://p.dw.com/p/33I2R>
- “Deutsche Welle Türkçe” (2018b). *ABD Savunma Bakanı Mattis istifa etti*. Erişim: <https://p.dw.com/p/3ATFs>
- “Deutsche Welle” (2019a). *Iran announces second breach of 2015 nuclear deal*. Erişim: <https://p.dw.com/p/3Lheo>
- “Deutsche Welle Türkçe” (2019b). *İran uranyum zenginleştirme oranını yükseltti*. Erişim: <https://p.dw.com/p/3SnBO>
- “Deutsche Welle Türkçe” (2019c). *Trump yeni ulusal güvenlik danışmanı atadı*. Erişim: <https://p.dw.com/p/3Pr6p>
- DiChristopher, T (2018, 09 Mayıs). *Trump announces he will withdraw US from Iran nuclear deal and restore sanctions*. CNBC News. Erişim: <https://www.cnbc.com/2018/05/08/trump-to-announce-he-will-withdraw-us-from-iran-nuclear-deal.html>
- Dougherty, J. E. ve Pfaltzgraff, R.L. (1971). *Contending Theories of International Relations*. J.B. Lippincott Company.
- Dougherty, J. E. ve Pfaltzgraff, R.L. (2001). *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*. Addison Wesley Longman, ISBN 0-321-04831-8.
- Dueck, C. (2010). *Hard Line: The Republican Party and U.S. Foreign Policy Since World War II*. Princeton University Press, New Jersey.

- Dursun, A. (2018, 23 Mayıs). *Hamaney nükleer anlaşmanın devamı için şartlarını açıkladı*. Anadolu Ajansı. Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hamaney-nukleer-anlasmanin-devami-icin-sartlarini-acikladi/1155117>
- Efegil, E. (2012a). *Dış Politika Analizi Ders Notları*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Efegil, E. (2012b). “Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi: Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi”. *Akademik Bakış*, 5(10), s.189-206.
- Ekinci, A. C (2009). *İran Nükleer Krizi*. USAK Yayınları, Ankara.
- “El Cezire Türkçe” (2017, 21 Şubat). *Flynn'in yerine McMaster*. Erişim: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/flynnin-yerine-mcmaster>
- “Élysée” (2020, 16 Ocak). *Joint statement from President Macron, Chancellor Merkel and Prime minister Johnson*. Official website of the President of France. Erişim: <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2020/01/06/joint-statement-from-president-macron-chancellor-merkel-and-prime-minister-johnson>
- “Encyclopaedia Britannica” (a). *Donald Trump president of the United State*. Erişim: <https://www.britannica.com/biography/Donald-Trump>
- “Encyclopaedia Britannica” (b). *Republican Party*. Erişim: <https://www.britannica.com/topic/Republican-Party>
- “Encyclopaedia Britannica” (c). *Rex W. Tillerson, American businessman and statesman*. Erişim: <https://www.britannica.com/biography/Rex-Tillerson>
- “Encyclopaedia Britannica” (d). *James Mattis, United States general and secretary of defense*. <https://www.britannica.com/biography/James-Mattis>
- “Encyclopaedia Britannica” (e). *John Bolton*. Erişim: <https://www.britannica.com/biography/John-R-Bolton>
- Erdoğan, M. (Ed.) (2014). Cengiz Erişen: Dış Politika Analizi ve Kuramsal Yaklaşımlar. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını: Eskişehir.
- Ereker, F. (2013). “Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu”. *Uluslararası İlişkiler*, 9 (36), s.45-71.

- Erhan, Ç. (2001). “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56 (4) s.77-93. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001871
- European Parliamentary Research Service (2018, Mayıs). *Future of the Iran nuclear deal How much can US pressure isolate Iran?. European Parliament, Policy Department for External Policies*. Erişim: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621897/EPRS_BRI\(2018\)621897_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621897/EPRS_BRI(2018)621897_EN.pdf)
- Fakih, İ. (2018, 4 Ekim). *Arap NATO'su' ölü mü doğdu?* Anadolu Ajansı. Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/arap-natosu-olu-mu-dogdu/1272425>
- Fitzpatrick, M. (2019). “Assessing the KOEP”, s.19-60. <https://doi.org/10.1080/19445571.2017.1555914>
- Gaietta, M. (2015). *The Trajectory of Iran’s Nuclear Program*. Palgrave MacMillan, New York.
- Ghumman, K. M. (2002). “Iran-US Relations in the Post- 9/11 Days: Problems and Prospects”, *Institute of Strategic Studies Islamabad*, 22 (3), s.170-186.
- Golshan, T., Frostenson, S. (2016, 10 Ekim). *Nearly one-third of all Republican senators now say they won’t support Trump*. Vox News. Erişim: <https://www.vox.com/policy-and-politics/2016/10/10/13218722/republican-senators-wont-vote-endorse-trump>
- Göktepe, O. (2019). “Trump’ın Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Küresel Bazda Ortaya Çıkabilecek Yeni Riskler”. *Lectio Socialis*, 3 (1), s.59-76.
- Grayer, A. (2016, 27 Nisan). *First to CNN: Ilhan Omar reintroduces policing legislation as progressives eye ongoing bipartisan talks*. CNN International. Erişim: <https://edition.cnn.com/2021/04/27/politics/ilhan-omar-policing-bill/index.html>
- Gustavsson, J. (1998). *The Politics of Foreign Policy Change: Explaining the Swedish Reorientation on EC Membership*. Lund University Press. Erişim: <https://lup.lub.lu.se/record/18734>

- Gül, M. ve Karapınar, E. (2020). “İran Nükleer Krizi ve Zorlayıcı Diplomasi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(26), s.279-290. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.638894>
- Güleç, C. (2018). “Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri”. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), s.79-102. <https://doi.org/10.31454/usb.419840>
- Hagel, C. (2004). “A Republican Foreign Policy”. *Foreign Affairs*, 83 (4), s.64-76, Erişim: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2004-07-01/republican-foreign-policy>
- Halabi, Y. (2009). *US Foreign Policy in the Middle East: From Crises to Change*. Ashgate Publishing, Burlington.
- Hamilton, B. T. (2010). *An Analysis of U.S. Policies Targeting the Iranian Nuclear Program*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. University of South Florida. Erişim: <https://scholarcommons.usf.edu/etd/3668>
- Hamilton, D.S. ve Tiilikainen, T. (Ed) (2018). David C. Hendrickson: *Behind America's New Nationalism*. Center for Transatlantic Relations and Finnish Institute of International Affairs, Washinton D.C.
- Harunoğlu, N.Ç. (2019). “Eisenhower’dan Obama’ya: ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Suriye”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74 (4), s.1149-1182, <https://doi.org/10.33630/ausbf.570931>
- Hill, C. (2003). *The Changing Politics of Foreign Policy*. Palgrave MacMillan, New York.
- Hill, C. (2016). *Foreign Policy in the Twenty-First Century*. Palgrave MacMillan, New York.
- Holland, S. (2020, 17 Kasım). *Trump asked for options for attacking Iran last week, but held off - source*. Reuters. Erişim: <https://www.reuters.com/article/uk-usa-iran-trump-idUKKBN27X02L?edition-redirect=uk>
- Holland, S., Flitter, E. (2016, 18 Mayıs). *Exclusive: Trump would talk to North Korea's Kim, wants to renegotiate climate accord*. Reuters. Erişim:

<https://www.reuters.com/article/us-usa-election-trump-exclusive-idUSKCN0Y82JO>

- Hudson, V. M. (2005). "Foreign Policy Analysis: Actor-Spesific Theory and the Ground of International Relations". *Foreign Policy Analysis*, 1(1) s.1-30.
- Hudson, V. M. (2014), *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Rowman and Littlefield, Lanham.
- Immelman, A. (2017, 20 Ocak). *The Leadership Style Of U.S. President Donald J. Trump*. Saint John's University College of Saint Benedict. Erişim: https://digitalcommons.csbsju.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1109&context=psychology_pubs
- Immelman, A. ve Griebie, A. M. (2020, Temmuz). *The Personality Profile and Leadership Style of U.S. President Donald J. Trump in Office. College of Saint Benedict and Saint John's University*. Erişim: https://digitalcommons.csbsju.edu/psychology_pubs/129/
- "Islamic Republic News Agency" (2020, 05 Ocak). *Iran takes final step by abandoning KOEP restrictions*. Erişim: <https://en.irna.ir/news/83622509/Iran-takes-final-step-by-abandoning-KOEP-restrictions>
- Işıksal, H. ve Golkarian, G. (2019). "Ortadoğu'nun Sonlandırılmayan Sorunu: Hatemi'den Ruhani'ye İran'ın Nükleer Enerji Siyaseti". *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 8(2), s.416-432. <https://doi.org/10.7596/taksad.v8i2.2002>
- İnat, K. ve Duran, B. (Ed) (2019). Hasan Yücel: *ABD İç Hukuku Açısından İran Yaptırımları*. SETA: İstanbul.
- İnat, K. ve Duran, B. (Ed) (2019). İsmail Numan Telci: *Körfez Ülkelerinin İran Yaptırımlarına Yönelik Politikaları*. SETA: İstanbul.
- İnat, K. ve Duran, B. (Ed) (2019). Kemal İnat ve Burhaneddin Duran: *İran Yaptırımlarının Bölgesel ve Küresel Yansımaları*. SETA: İstanbul.
- İnat, K. ve Duran, B. (Ed) (2019). Kılıç Buğra Kanat ve Büşra Zeynep Özdemir: *ABD'nin İran Yaptırımları ve Müttefikleri ile İlişkileri*. SETA: İstanbul.

- İnat, K. ve Duran, B. (Ed) (2019). Neyire Akpınarlı ve Hamideh Dehbani Nejad: *ABD'nin Tek Taraflı Yaptırımlarının Uluslararası Hukuk Temelinde Analizi*. SETA: İstanbul.
- İnat, K. ve Duran, B. (Ed) (2019). Oğuz Güngörmez: *Avrupa Birliği'nin İran Yaptırımlarına Yönelik Politikası*. SETA: İstanbul.
- İnat, K. ve Telci, İ. N. (Ed) (2015). Murat Yeşiltaş ve Mustafa Caner: *İran 2013*. Açılım Kitap Yayınevi.
- “İran Araştırmalar Merkezi” (t.y.). *Haftalık Basın Özeti 2-8 Haziran 2018*. Erişim: <https://iramcenter.org/haftalik-basin-ozeti-2-8-haziran-2018>
- “İran Araştırmalar Merkezi” (t.y.). *Haftalık Basın Özeti 4-10 Mayıs 2019*. Erişim: <https://iramcenter.org/haftalik-basin-ozeti-4-10-mayis-2019/>
- Jane, M. (2017). “İran’ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkisinin Analizi”. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), s.264-314.
- Joyner, D. H. (2016). *Iran’s Nuclear Program and International Law: From Confrontation to Accord*. Oxford University Press, New York.
- Kaarbo, J ve Ray, J. L. (2011). *Global Politics*. Wadsworth, Boston.
- Kanat, K. B. ve Gültekin, E. 2020 *ABD Başkanlık Seçimi Adayların Dış Politika Tercihleri Trump ve Biden*. SETA Analiz. Erişim: <https://setav.org/assets/uploads/2020/11/A340.pdf>
- Kanat, K. B. ve Yücel, H. (2018). *Nükleer Anlaşma Sonrası ABD'nin İran Politikası*. SETA Analiz, Erişim: <https://setav.org/assets/uploads/2018/07/A246.pdf>
- Kanat, K. B., Diptaş, S., Hannon, J. ve Dudden, L.K. (2018). *Trump'ın Bir Yılı*. SETA, Ankara.
- Kansu, A.F. ve Tarhan, N. (2018). “Politik Psikoloji ve Politik Öz-Yeterlik”. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:6, s.1-18. <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.4.6.38>

- Kapani, M. (2018). *Politika Bilimine Giriş*. BB101 Yayınları, Ankara.
- Karagül, S. ve Güder, B. E. (2020). “Dış Politikada Popülist Söylem ve Girişimler: Trump Siyaseti ve Brexit Süreci”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), s.109-133.
<https://doi.org/10.31454/usb.722072>
- Kardaş, Ş. ve Balcı, A. (Ed) (2016). Cengiz Erişen: *Dış Politika Analizi*. Küre Yayınları: İstanbul.
- Kardaş, Ş. ve Balcı, A. (Ed) (2016). Hasan B. Yalçın: *İttifaklar*. Küre Yayınları: İstanbul.
- Kardaş, Ş. ve Balcı, A. (Ed) (2016). Tarık Oğuzlu: *Liberalizm*. Küre Yayınları: İstanbul.
- Kardaş, Ş. ve Balcı, A. (Ed) (2016). Tuncay Kardaş: *Güvenlik*. Küre Yayınları: İstanbul.
- Katzman, K. (2018, 23 Ağustos). *Iran: Internal Politics and U.S. Policy and Options*. Congressional Research Service. Erişim: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL32048/323>
- Katzman, K. (2019a) . *Iran: Internal Politics and U.S. Policy and Options*. Congressional Research Service Report. Erişim: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL32048/335>
- Katzman, K. (2019b). *Iran: Internal Politics and U.S. Policy and Options*. Congressional Research Service Report. Erişim: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL32048/336>
- Katzman, K. (2019c). *Iran: Internal Politics and U.S. Policy and Options*. Congressional Research Service Report. Erişim: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL32048/346>
- Katzman, K. (2019d). *Iran Sanctions*. Congressional Research Service Report. Erişim: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RS/RS20871/287>
- Katzman, K. (2019e). *Iran Sanctions*. Congressional Research Service Report. Erişim: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RS/RS20871/286>
- Katzman, K. (2021, 06 Nisan). *Iran Sanctions*. Congressional Research Service Report. Erişim: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RS20871.pdf>

- Kaye, D. D. ve Efron, S (2020). “ Israel’s Evolving Iran Policy ”. *Survival: Global Politics and Strategy*, 62 (4), s.7-30. <https://doi.org/10.1080/00396338.2020.1792095>
- Keddie, N.R. ve Gasiorowski, M.J (Eds.) (1990). *Neither East Nor West*. Yale University Press, New York.
- Kelemen, M., Taylor, J (2018, 22 Mart). *Bolton Brings Hawkish Perspective To North Korea, Iran Strategy*. Kera News. Erişim: <https://www.keranews.org/2018-03-22/bolton-brings-hawkish-perspective-to-north-korea-iran-strategy>
- Kenasar, M.B. (2019, 13 şubat). *ABD siyasetinin gölge gücü: İsrail lobisi AIPAC*. Anadolu Ajansı. Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-siyasetinin-golge-gucu-israil-lobisi-aipac/1391228>
- Kerr, P. K. ve Katzman, K. (2018, 20 Temmuz). *Iran Nuclear Agreement and U.S. Exit*. Congressional Research Service Report. Erişim: <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43333.pdf>
- Keskin, M. H. (2013). “Nükleer Krizde AB’nin İran Politikaları: Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9 (34), s.87-118.
- Khalaf, A. Z. (2020). “American Attitude towards Iran and its Reflexion on Iran Policy towards the Arab Region”. *Review of Economics and Political Science*. <https://doi.org/10.1108/REPS-09-2019-0119>
- Kıbaroğlu, M. (2006). “İran’ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batı’nın Tutumu: şah’a Destek, Mollalara Yasak”. *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 1 (1), s.77-111.
- Kıbaroğlu, M. (2007). “Iran’s Nuclear Ambitions from a Historical Perspective and the Attitude of the West”. *Middle Eastern Study*, 43 (2), s.223-245.
- Kıbaroğlu, M. (2013). “İran’ın Nükleer Programı ve Türkiye”. *Bilge Strateji*, 5 (9), s.1-8
- Kıbaroğlu, M. (2017). “İran Dış Politikasında ABD’nin Yeri ve Trump Dönemi”. *Stratejist Dergisi*, S.14-19.
- Kıbaroğlu, M. (2018a). “Mayıs’ta Nükleerde Zincirleme Reaksiyon ve Trump Deneyi” *Stratejist Dergisi*, No. 12, s.11-21

- Kibaroglu, M. (2018b). “ABD’nin Nükleer Silahları Trump’ın Elinde Daha Büyük Tehlike Arz Ediyor”. *Bilge Strateji*, 10 (18), s.1-5.
- Kinzer, S. (2010, 17 Mayıs). *Iran's nuclear deal*. Erişim: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/may/17/iran-nuclear-brazil-turkey-deal>
- Kornbluh J. (2020, 23 Eylül). *In new book, H.R. McMaster describes White House debate over Iran deal*. Jewish Insider. Erişim: <https://jewishinsider.com/2020/09/in-new-book-h-r-mcmaster-describes-white-house-debate-over-withdrawing-from-the-iran-deal/>
- Kull, S. (2007, 24 Ocak). *Public Opinion in Iran and America on Key International Issues*. Erişim: https://worldpublicopinion.net/wp-content/uploads/2017/12/Iran_Jan07_rpt.pdf
- Kurşun, M. (2019, 10 Kasım). *İran'dan Körfez'deki Buşehr'de yeni nükleer tesis*. Anadolu Ajansı. Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irandan-korfezdeki-busehrde-yeni-nukleer-tesis/1640903>
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). “Dış Politika” Nedir? Türkiye’deki Dünü, Bugünü”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35 (1), s.309-335. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001394
- Lee, C.E., Cube, C. (2019, 14 Eylül). *Trump and John Bolton sparred over lifting Iran sanctions*. NBC News. Erişim: <https://www.nbcnews.com/politics/politics-news/trump-john-bolton-argued-over-iran-sanctions-n1054481>
- Leverett, F. (2016). *US Election Note Middle East Policy After 2016*. Chatham House (the Royal Institute of International Affairs). Erişim: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2016-10-05-us-election-note-mena-leverett.pdf>
- Levy, J. S. ve Thompson, W.R. (2010). *Causes of War*. Wiley-Blackwell Publishing, West Sussex.
- Lewis, J. (2017). *Joint Comprehensive Plan of Action: A New Standard for Safeguards Agreements*. Erişim: <http://nti.org/7190A>

- Marcus, J. (2019, 16 Eylül). *Why Saudi Arabia and Iran are bitter rivals*. BBC News. Erişim: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42008809>
- Marie, J.J.ST. ve Naghshpour, S. (2011). *Revolutionary Iran and the United States: Low-Intensity Conflict in the Persian Gulf*. Ashgate Publishing, Farnham.
- Marsh, S. (2003). *Anglo-American Relations and Cold War Oil: Crisis in Iran*. Palgrave MacMillan, New York.
- Mattis, J. ve Tillerson, R. (2017, 13 Ağustos). *We're Holding Pyongyang to Account*. The Wall Street Journal. Erişim: <https://www.wsj.com/articles/were-holding-pyongyang-to-account-1502660253>
- McGann, J. G. (2016). *Why Donald Trump Won the Election and Does it Mean The End To Think Tanks and Policy Advice as We Know it?* University of Pennsylvania. Erişim: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=ttes_p_papers
- McGrath, M. (2020, 04 Kasım). *Climate change: US formally withdraws from Paris agreement*. BBC News. Erişim: <https://www.bbc.com/news/science-environment-54797743>
- Miller, Z., Riechmann, D. (2019, 11 Eylül). *Trump ousts hawkish Bolton, dissenter on foreign policy*. Associated Press. Erişim: <https://apnews.com/article/donald-trump-ap-top-news-john-bolton-afghanistan-politics-788d664afb4d4565805dc1c0de8d4ffb>
- “Ministry of Foreign Affairs” (2018, 9 Mayıs). *President in a televised address to people on KOEP*. Islamic Republic of Iran, Ministry of Foreign Affairs. Erişim: <https://en.mfa.ir/portal/NewsView/36081>
- Mintz, A.ve DeRouen, K. (2010). *Understanding Foreign Policy Decision Making*. Cambridge University Press, New York.
- Mitchell, E (2018, 26 Nisan). *Mattis defends Iran deal as Trump considers withdrawal*. The Hill. Erişim: <https://thehill.com/policy/defense/385094-mattis-defends-iran-deal-as-trump-considers-withdrawal>

- Morgan, W. (2018, 16 Ocak). *How Mattis softened on Iran-for now*. POLITICO. Erişim: <https://www.politico.com/story/2015/09/donald-trump-iran-deal-washington-rally-213451>
- Morin, J. F. ve Paquin, J (2018). *Foreign Policy Analysis: A Toolbox*. Palgrave MacMillan, New York.
- Mousavian, S. H. ve Mousavian, M. M. (2018). “Building on the Iran Nuclear Deal for International Peace and Security”. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 1 (1), s.169-192. <http://dx.doi.org/10.1080/25751654.2017.1420373>
- Murphy, F. (2018, 24 Mayıs). *Iran complying with nuclear deal, but could do better: IAEA*. Reuters. Erişim: <https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-iaea-idUSKCN1IP2IR>
- Murray, D. (2010). *US Foreign Policy and Iran: American Iranian Relations Since the Islamic Revolution*. Routledge, New York.
- Nuruzzaman, M. (2020). “President Trump’s “Maximum Pressure” Campaign and Iran’s Endgame”. Strategic Analysis. <https://doi.org/10.1080/09700161.2020.1841099>
- Nusem, R. (2018). “A Year of Readjustment: The Trump Administration’s New Policy on Israel and Iran”. *Israel Journal of Foreign Affairs*. 12 (1), s.55-64. <https://doi.org/10.1080/23739770.2018.1466230>
- Oran, F. Ç. (2017). “Amerikan Kimliği ve Dış Politikasında Evanjelizmin İzleri: Sosyal-İnşacı Perspektiften ABD-İsrail İlişkileri”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), s.2019-2037.
- Önal, B (2006). Amerikan Dış Politikası Oluşum Sürecinde Başkanın Rolü ve Türkiye-Amerika İlişkileri (1993-2004). Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özdemir, Ç (2019). “Trump ve Avrupa Transatlantik Düzende Kırılma”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18 (1), s. 197-227. <https://doi.org/10.32450/aacd.601923>

- Özkan, M. F (2016). “Demokratların Dış Politika Gelenekleri Bağlamında Obama’nın Suriye Politikası”. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, s.1-35.
<https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.2.3.18>
- Parker, A., Rucker, P., Hudson, J., Leonnig, C.D (2018, 13 Mart). *Trump ousts Tillerson, will replace him as secretary of state with CIA chief Pompeo*. The Washington Post. Erişim: https://www.washingtonpost.com/politics/trump-ousts-tillerson-will-replace-him-as-secretary-of-state-with-cia-chief-pompeo/2018/03/13/30f34eea-26ba-11e8-b79d-f3d931db7f68_story.html
- Paulson, A. (2018). *Donald Trump and the Prospect for American Democracy: An Unprecedented President in an Age of Polarization*. The Rowman and Littlefield Publishing, Lanham.
- Pekar, Ç. (2017). “Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Çerçevesinde Nükleer Teknolojinin “İki Yüzlü” Yapısı”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15 (29), s.319-337. Erişim: <http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/handle/COMU/1712>
- Pekcan, C. (2015). Çin’in Uluslararası Sisteme Bakışı ve ABD’ye Yönelik Dış Politikası (2003-2013). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Perwita, A.A.B. ve Razak, M.I. (2020). “U.S. Foreign Policy Towards Iranian Nuclear Threat from Bill Clinton to Donald Trump Administration”. *Insignia Journal of International Relations*, 7 (1), s.17-44.
<http://dx.doi.org/10.20884/1.ins.2020.7.1.2224>
- “Pew Research Center” (2015, 08 Eylül). *Support for Iran Nuclear Agreement Falls*. Erişim: <https://www.pewresearch.org/politics/2015/09/08/support-for-iran-nuclear-agreement-falls/>
- “Pew Research Center” (2018, 08 Mayıs). *Public Is Skeptical of the Iran Agreement and Trump’s Handling of the Issue*. Erişim: <https://www.pewresearch.org/politics/2018/05/08/public-is-skeptical-of-the-iran-agreement-and-trumps-handling-of-the-issue/>

- “Pew Research Center” (2019, 17 Aralık). *In a Politically Polarized Era, Sharp Divides in Both Partisan Coalitions-6. Views of foreign policy.* Erişim: <https://www.pewresearch.org/politics/2019/12/17/6-views-of-foreign-policy/>
- “Pew Research Center” (2020, 15 Ocak). *Majority of U.S. Public Says Trump’s Approach on Iran Has Raised Chances of a Major Conflict.* Erişim: <https://www.pewresearch.org/politics/2020/01/15/majority-of-u-s-public-says-trumps-approach-on-iran-has-raised-chances-of-a-major-conflict/>
- Pfiffner, J. P. (2017). “The Unusual Presidency of Donald Trump”. *Political Insight*, 8 (2), s.9-11. <https://doi.org/10.1177%2F2041905817726890>
- Plano, J. C. ve Olton, R (1988). *The International Relations Dictionary.* Essex, Longman.
- Pollack, K. M. (2004). *The Persian Puzzle: The Conflict Between Iran and America.* Random House, New York.
- Pramuk, J. (2017, 16 Şubat). *Trump: I fired Flynn because of what he told Pence.* CNBC News. Erişim: <https://www.cnbc.com/2017/02/16/trump-no-i-didnt-tell-flynn-to-talk-about-sanctions-with-russia.html>
- “President of the Islamic Republic of Iran” (2019, 05 Eylül). *President after the meeting of three branches' heads: Iran's third step to begin Friday; Atomic Energy Org. authorized to do whatever needed in nuclear technology, research/ Iran's activities within IAEA framework/ Europe has another 60 days.* Erişim: <https://president.ir/en/111155>
- Rakipoğlu, M. (2020, Mart) *Monarşilerin Cumhuriyetçilerle İttifakı: Suudi Arabistan ve Bae'nin Trump Desteği.* Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) No:114. Erişim: https://orsam.org.tr//d_hbanaliz/Bakis_114_tr.pdf
- Rakipoğlu, M. ve Kurt, M. (2019). “Suudi Arabistan-İsrail Örtülü İttifakını Anlamlandırmak”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6 (2), s.101-132. <https://doi.org/10.26513/tocd.596725>
- “Reuters” (2019, 10 Eylül). *U.S. President Trump could meet with Iran's Rouhani at U.N. with no preconditions: Pompeo.* Erişim: <https://www.reuters.com/article/us-usa-iran-un-idUSKCN1VV2D7>

- Rozell, M. J. ve Whitney, G. (Ed) (2018). Harold F. Bass, Mark J. Rozell ve Gleaves Whitney: Introduction: The Importance of Religion to Understanding the Presidency. Palgrave MacMillan, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-62175-3>
- Russonello, G. (2020, 12 Ocak). *How the Public Feels About Trump's Iran Strategy*. The New York Times. Erişim: <https://www.nytimes.com/2020/01/10/us/politics/trump-iran-polls.html>
- Sahimi, M. (2004, 22 Aralık). *Iran's Nuclear Energy Program. Part V: From the United States Offering Iran Uranium Enrichment Technology to Suggestions for Creating Catastrophic Industrial Failure*. Erişim: <http://www.payvand.com/news/04/dec/1186.html>
- Sahimi, M. (2013). *Atoms for Peace*. Erişim: <https://www.thecairoreview.com/essays/atoms-for-peace/>
- Sanger, D.E. ve Erlanger, S. (2018, 07 Mayıs 2018). *Trump Is Expected to Leave Iran Deal, Allies Say*. The New York Times. Erişim: <https://www.nytimes.com/2018/05/07/us/politics/trump-announce-withdraw-us-iran-deal.html>
- Semiz, Y. ve Akgün, B. (2005). “Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5 (9), s. 162-181.
- Sinkaya, B. (2009). *Obama Döneminde ABD-İran İlişkileri ve “Değişim” Şansı*. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) Analiz, Ocak 2019, Erişim: https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/10bayramSinkaya.pdf
- Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) (2018, 11 Eylül). *ABD Dış Politikasında Evanjelizm*. Erişim: <https://www.setav.org/abd-dis-politikasinda-evanjelizm/>
- Sopel, J. (2018, 14 Mart). *Tillerson'ın görevden alınma süreci nasıl başladı?* BBC Türkçe. Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43400804>
- Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Der Yayınları, İstanbul.

- Sönmezoğlu, F. ve Bayır, Ö. E. (Der) (2014). Nurcan Özgür Baklacioğlu: *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Dış Politika Analizinin Gelişimi*. Der Yayınları: İstanbul.
- Sönmezoğlu, F. ve Bayır, Ö. E. (Der) (2014). Özgün Erler Bayır ve Faruk Sönmezoğlu: *Dış Politika Analizinde Temel Öğeler*. Der Yayınları: İstanbul.
- Sönmezoğlu, F. ve Bayır, Ö. E. (Ed) (2014). Faruk Sönmezoğlu: *Amerika Birleşik Devletleri'nin Dış Politikası*. Der Yayınları: İstanbul.
- Stokols, E. ve Gass, N. (2015, 9 Eylül). *Trump storms Washington*. POLITICO. Erişim: <https://www.politico.com/story/2015/09/donald-trump-iran-deal-washington-rally-213451>
- Şen, G (2017). *Ruhani Döneminde İran-ABD İlişkileri*. IRAM Analiz, Nisan 2017, Erişim: <https://iramcenter.org/ruhani-doneminde-iran-abd-iliskileri/>
- Şen, G. (2021). “*Trump Dönemi ve Sonrasında İran’ın Nükleer Programı Üzerine Bir İnceleme*”, Güvenlik Yazıları Serisi, No. 55. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.19138.81609>
- Tabatabai, A. (2017, 15 Ağustos). *Preserving the Iran Nuclear Deal: Peril and Prospects*. Cato Institute. Erişim: <https://www.cato.org/policy-analysis/preserving-iran-nuclear-deal-perils-prospects>
- Tajbakshs, K. (2018). “Who Wants What from Iran Now? Post-Nuclear Deal U.S. Policy Debate”. *The Washington Quarterly*, 41 (3). s.41-61. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2018.1519347>
- Talatar, G. (2012). “Barack Obama Yönetiminin İran’ın Nükleer Faaliyetlerine Yönelik Politikası”. *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 7 (1), s. 53-78.
- Tayfur, M. F. (1994). “Main Approaches to the Study of Foreign Policy: A Review”. *METU Studies in Development*, 21(1), s.113-141.
- “Tehran Times” (2019, 09 Nisan). *Iran starts installing chain of 20 IR6 centrifuges*. Erişim: <https://www.tehrantimes.com/news/434483/Iran-starts-installing-chain-of-20-IR6-centrifuges>

The Council on Foreign Relations (t.y.). *Trump's Foreign Policy Moments 2017 – 2021*.
Erişim: <https://www.cfr.org/timeline/trumps-foreign-policy-moments>

“The Times of Israel” (2016, 19 Kasım). *Jerusalem said to welcome Trump's 'pro-Israel' security picks*. Erişim: <https://www.timesofisrael.com/jerusalem-said-to-welcome-trumps-pro-israel-security-picks/>

The United Nations Security Council (2006a). *Resolution 1696 (2006)*. Erişim: <http://unscr.com/en/resolutions/1696>

The United Nations Security Council (2006b). *Resolution 1737 (2006)*. Erişim: <http://unscr.com/en/resolutions/1737>

The United Nations Security Council (2007). *Resolution 1747 (2006)*. Erişim: <http://unscr.com/en/resolutions/1747>

The United Nations Security Council (2008a). *Resolution 1803 (2008)*. Erişim: <http://unscr.com/en/resolutions/1803>

The United Nations Security Council (2008b). *Resolution 1835 (2008)*. Erişim: <http://unscr.com/en/resolutions/1835>

The United Nations Security Council (2010). *Resolution 1929 (2010)*. Erişim: <http://unscr.com/en/resolutions/1929>

“The White House” (2014). *P5+1 Agreement (PDF)*. Erişim: <https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/foreign/jointplanofaction24november2013thefinal.pdf>

The White House (2015). *The Iran Nuclear Deal: What You Need To Know About The KOEP*. Erişim: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/KOEP_what_you_need_to_know.pdf

The White House (2017a). *National Security Strategy of the United States of America*. Erişim: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

- The White House (2017b). *Remarks by President Trump on Iran Strategy*. Erişim: https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-iran-strategy/?utm_source=link
- The White House (2017c). *Mattis and Tillerson: “We’re Holding Pyongyang to Account”*Erişim: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/mattis-tillerson-holding-pyongyang-account/>
- The White House (2017d). *President Donald J. Trump Names Lt. General Joseph Keith Kellogg, Jr. as Acting National Security Advisor*. Erişim: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/presidential-actions/president-donald-j-trump-names-lt-general-joseph-keith-kellogg-jr-acting-national-security-advisor/>
- The White House (2018a). *Remarks by President Trump on the Joint Comprehensive Plan of Action*. Erişim: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-joint-comprehensive-plan-action/>
- The White House (2018b). *Statement by the President on the Iran Nuclear Deal*. Erişim: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-iran-nuclear-deal/>
- The White House (2018c). *Press Briefing by National Security Advisor John Bolton on Iran*. Erişim: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/press-briefing-national-security-advisor-john-bolton-iran/>
- The White House (2018d). *Joint Statement of President Donald J. Trump of the United States of America and Chairman Kim Jong Un of the Democratic People’s Republic of Korea at the Singapore Summit*. Erişim: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/joint-statement-president-donald-j-trump-united-states-america-chairman-kim-jong-un-democratic-peoples-republic-korea-singapore-summit/>
- The Korea Times (2017, 03 Ağustos). *Trump endorses new sanctions on North. Korea*. Erişim: http://www.koreatimes.co.kr/www/nation/2017/08/103_234105.html
- Thomas, R.G.C. (Ed) (1998). *The Nuclear Non-Proliferation Regime: Prospects for the 21st Century*. Palgrave MacMillan, New York.

- Thompson, J. (2018). *Trump's Middle East Policy*. CSS Analyses in Security Policy. No. 233, Erişim: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse233-EN.pdf>
- Tower, J.G. (1981). "Congress Versus the President: The Formulation and Implementation of American Foreign Policy". *Council on Foreign Relations*, 60 (2), s. 229-246. <https://doi.org/10.2307/20041078>
- Trump, D. (2015, 8 Eylöl). *Donald Trump: Amateur hour with the Iran nuclear deal*. USA Today. Erişim: <https://www.usatoday.com/story/opinion/2015/09/08/donald-trump-amateur-hour-iran-nuclear-deal-column/71884090/>
- Tuncel, T. K (2018). "*ABD'nin İran Nükleer Anlaşmasından Çekilmesi*" AVİM Analiz, Erişim: <https://avim.org.tr/tr/Analiz/ABD-NIN-IRAN-NUKLEER-ANLASMASINDAN-CEKILMESI>
- Tur, K. (2015, 14 Temmuz). *Donald Trump Weighs in on Iran Deal*. NBC News. Erişim: <https://www.nbcnews.com/politics/2016-election/donald-trump-weighs-iran-deal-n391926>
- Udum, ř. (2018). "Fix it or Nix it? An Analysis of the Trump Administration's Policy on the Iran Nuclear Deal (KOEP)". *Turkish Studies- Economics, Finance, Politics*, 13 (14), s.211-231.
- UN News. /2019, 25 Eylöl). At UN, Iran proposes 'coalition for hope' to pull Gulf region from 'edge of collapse'. Erişim: <https://news.un.org/en/story/2019/09/1047472>
- United States Department Of Defense (2018a). *Nuclear Posture Review*. Erişim: <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>
- United States Department Of Defense (2018b). *Secretary Mattis Hosts Enhanced Honor Cordon Welcoming Israeli Minister of Defense Avigdor Lieberman to Pentagon*. Erişim: <https://www.defense.gov/Newsroom/Transcripts/Transcript/Article/1504785/secretary-mattis-hosts-enhanced-honor-cordon-welcoming-israeli-minister-of-defe/>

- United States Department Of Defense (2020, 21 Eylül). *Esper Says New Sanctions on Iran Will Disrupt Malign Activities*. Erişim: <https://www.defense.gov/Explore/News/Article/Article/2354723/esper-says-new-sanctions-on-iran-will-disrupt-malign-activities/>
- United States Department Of Defense (t.y.). *Patrick M. Shanahan*. Erişim: <https://www.defense.gov/Our-Story/Biographies/Biography/Article/1252116/patrick-m-shanahan/>
- United States Department Of State (t.y.). *Duties of the Secretary of State*. Erişim: <https://www.state.gov/duties-of-the-secretary-of-state/>
- Usher, B. P. (2016, 2 Kasım). *US Election 2016: Trump and Clinton on foreign policy*. BBC News. Erişim: <https://www.bbc.com/news/election-us-2016-37830496>
- Üstün, K. (2017, Eylül). “Kuzey Kore Krizi ve Trump’ın Stratejik Mesuliyet Politikası”. SETA Perspektif Sayı: 178. Erişim: <https://setav.org/assets/uploads/2017/09/PerspektifKuzeyKoreTrump.pdf>
- Vaez, A. ve Sadjadpour, K. (2013). *Iran’s Nuclear Odyssey Costs and Risks*. Carnegie Endowment: Newyork, ABD. Erişim: <https://carnegieendowment.org/2013/04/02/iran-s-nuclear-odyssey-costs-and-risks-pub-51346>
- Vergun, D. (2020, 21 Eylül). *Esper Says New Sanctions on Iran Will Disrupt Malign Activities. United States Department Of Defense*. Erişim: <https://www.defense.gov/Explore/News/Article/Article/2354723/esper-says-new-sanctions-on-iran-will-disrupt-malign-activities/>
- Vinha, L.D. (2019). “Competition, Conflict, and Conformity: Foreign Policy Making in the First Year of the Trump Presidency”. *Presidential Studies Quarterly*, <https://doi.org/10.1111/psq.12509>
- Waltz, S. M. ve Mearshemier, J. J (2006). *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*. Elif Ocak (çev.). Profil Yayıncılık: İstanbul.
- Ward, A. (2020, 16 Ocak). *Iran says it’s now enriching uranium at levels higher than before nuclear deal*. VOX News. Erişim:

<https://www.vox.com/world/2020/1/16/21069361/iran-nuclear-uranium-enrichment-rouhani-trump>

Washington Post (2020, 23 Kasım). *Read the statement from 100-plus former national security officials*. Erişim: <https://www.washingtonpost.com/context/read-the-statement-from-100-plus-former-national-security-officials/a559eb00-6e6c-4671-ab49-7bc9ccb967dc/>

Wickett (2017, 18 Ocak). *America's International Role Under Donald Trump*. Chatham House Report. Erişim: <https://www.chathamhouse.org/2017/01/americas-international-role-under-donald-trump>

Wintour, P., Rankin, J. (2018, 15 Mayıs). *EU tells Iran it will try to protect firms from US sanctions*. The Guardian. Erişim: <https://www.theguardian.com/world/2018/may/15/eu-tells-iran-it-will-try-to-protect-firms-from-us-sanctions>

Wittkopf, E. R., Jones, C. M. ve Kegley, C. W. (2008). *American Foreign Policy: Pattern and Process*. Thomson Wadsworth: Belmont.

Yıldırım, O. (2015). “Amerika’da Dinin Siyaset Üzerindeki Etkisi”. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*. 1 (2), s.91-108.

Zengin, M.A. (2016). “ABD Başkanlık Sisteminde Fren ve Denge Mekanizması Üzerine Bir İnceleme”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl:7, Sayı:28, s.1-28.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim SOYİSİM :
Doğum Yeri :
Doğum Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi :
Yüksek Lisans Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller :

İLETİŞİM

E-posta Adresi :

ORCID :